

MISIR'IN İSTİRDADINI ELE ALAN VEKÂYİ'NÂMELER VE MEHMED EMİN KARAHÂN-ZÂDE'NİN TÂRİHÇE'Sİ

Hüseyin SARIKAYA*

ÖZ

Bu çalışma 1798'de Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali sonrası meydana gelen gelişmeleri konu edinen kaynak eserlerin tespiti ile bu kaynaklar arasında yer alan Mehmed Emin Karahân-zâde'nin *Tarihçe'sini* konu edinmektedir. Çalışmanın temel gayesi, Mısır'ın işgali ve sonrasında meydana gelen gelişmeleri ele alan vekâyi' nâmeler ile ilgili edebi eserleri tanıtmak ve bu sefere dair bir eser kaleme almış olan Mehmed Emin Karahân-zâde'nin *Tarihçe'sini* gün yüzüne çıkartarak araştırmacıların istifadesine sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısımda Mısır'ın geri alınmasına dair umûmî ve husûsî vekâyi' nâmeler ile edebî yazın türleri arasında yer alan çeşitli eserlerin müellifleri, muhtevaları, yararlandıkları kaynakları ve tarihî açıdan kıymetleri değerlendirilmiştir. İkinci kısımda ise Kars bölgesinde yaşamış ve genç yaşta vefat etmiş değerli tarihçi olan Mehmed Emin Karahân-zâde'nin hayatı ile sefere dair kaleme aldığı eserin tarihî kıymeti ve önemi bir kritiğe tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonuna ise *Tarihçe'nin* transkribe edilmiş metni eklenmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Mısır, Napolyon Bonapart, Akkâ Muharasası, Vekâyi' nâmeler, Mehmed Emin Karahân-zâde, Tarihçe.

SOURCES ABOUT RE-CONQUEST OF EGYPT AND MEHMED EMİN KARAHÂNZÂDE'S TA'RİHÇE

ABSTRACT

This study focuses on determining works of which subject is "later developments" of Egyptian invasion initiated by Napoleon Bonaparte in 1798 and *Ta'rihçe* of Mehmed Emin Karahânzâde among these relevant resources. Main objective is to present chronicles about Egypt, similar literal works and major writing of Karahânzâde so as to pave the way for future researches. Within this framework, this study falls into two sections; the first one is general and individual chronicles appertaining to re-conquest of Egypt and writers, contends, resources benefitted and historical value of various works among literal genres. The second one is biography of Mehmed Emin Karahânzâde who resided in Kars and died at a very young age and critique of his work. A transcript version of original text has been added at the end of the study.

Keywords: Egypt, Napoleon Bonapart, The Siege of Acre, Chronicles, Mehmed Emin Karahânzâde, Ta'rihçe.

Makalenin Dergiye Ulaştığı Tarih: 15.05.2014; Hakem ve Yayın Kurulu Değerlendirmesinden Geçen Makalenin Yayına Kabul Edildiği Tarih: 20.06.2014

Giriş

Mısır ve çevresi, eski çağlardan günümüze gerek stratejik gerekse ekonomik önemi açısından dünyanın sayılı merkezlerinden biridir. Bölge pek çok hanedanlığa ve imparatorluğa ev sahipliği yapmasının yanında, tarih boyunca büyük devletlerin hâkim olmak için çatıştıkları coğrafyaların başında gelmektedir. Amr b. el-Âs kumandasındaki İslam ordularının fethinden sonra çeşitli devletler tarafından kontrol edilen bu coğrafya günümüze kadar İslamî kimliğini korumuştur. Yavuz Sultan Selim'in kazandığı 1516-Mercidabık ve 1517-Ridaniye zaferleri akabinde Osmanlı topraklarına dâhil olan Mısır, Osmanlı idaresi altında beylerbeyilik haline getirilmiş ve "Salyâneli" eyaletlerinden biri olmuştur. Zaman içerisinde bölge, çeşitli grupların hâkimiyet mücadelesine tanık olmuşsa da dirayetli valilerin iş başına getirilmesiyle bu sıkıntıları atlattı; fakat merkezî idarenin gücünün zayıflamasına paralel olarak bölgedeki huzursuzluklar özellikle 18. yüzyılın başlarından itibaren çözülmez hale gelmiştir. Bulutkaptan Ali Bey ve Ebu'z-Zeheb'in Mısır'da nüfuzlarını artırdıkları dönemde ise, bölgenin gerçekte hâkim güçleri "Memlûk" adı verilen kölemenler olmuş, merkezden tayin edilen valilerin idarî gücü ise şekli bir hal almıştır. Bu durum Hicaz, Hindistan, Orta Afrika ve Ortadoğu'nun kilidi, Doğu Akdeniz'in en stratejik mevki konumunda olan Mısır'da idarî başboşluğa sebebiyet vermiştir.

Mısır bu idarî başboşluk içerisinde bulunduğu sıralarda, Osmanlıların "kadim dost" olarak tanımladığı Fransızların beklenmedik işgaliyle karşılaştı. Bu işgal 1798 Haziran'ından başlayarak Ağustos 1801'e kadar devam ederek bölgenin kaderini önemli ölçüde etkileyecek bir dizi gelişmelere de sahne oldu. Bu beklenmedik işgalin her ne kadar Fransız tüccarlarına zarar veren Memlûkların te'dibi ve Hindistan'a giden yolların tutularak İngilizlere büyük bir darbe vurulması gayesiyle yapıldığı Napolyon Bonapart tarafından ilan edilmişse de, söz konusu olan bölge bir Osmanlı toprağıydı. Merkezî idare kısa bir bocalamanın ardından ve İngiliz donanmasının Ebûhûr'da (Ebûkîr) Fransa donanmasının büyük bir kısmını yok etmesinin de verdiği moral gücüyle İngiltere, Rusya ve Küçük İspanya (Sicilyateyn) devletleriyle birer ittifaknâme imzalamıştı. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın kumandasında bir ordu karadan, İngilizlerle yapılan ittifak gereği İngiliz-Osmanlı ortak donanmaları da denizden Mısır'a hareket etmiş ve yapılan bir dizi savaşın ardından Fransız ordusu Mısır'dan çıkarılmıştır.

Mısır'ın istirdâdı ile bölgede Osmanlı nüfuzu tam anlamıyla tesis edilememiş, Mısır'ın uluslararası bir sorun haline gelmesi engellenememiş, Fransızların ardından İngilizlerle bölgenin idaresi konusunda çeşitli sıkıntılar yaşanmış ve zaman içerisinde Mehmed Ali Paşa gibi başkaca bir gücün bölgedeki hâkimiyeti kendi kontrolüne almasına mâni olunamamıştır. Bu sefer, parlak zafer veya zaferlerle taçlanmamış olmakla birlikte Mısır'ın geri alınması için yürütülen askerî harekât Osmanlı coğrafyasında yaşayan

pek çok müellifin eserlerine konu olmuştur. Mısır'ın istirdâdına dair birçok husûsî vekâyi' nâme kaleme alındığı gibi umûmî tarih eserlerinde de sefere geniş yer ayrılmış; sefer öncesi ve sonrasında çeşitli edebî türlerde çok sayıda eser yazılmıştır. 1768-74 Osmanlı-Rus, 1789-92 Osmanlı ve Rus-Avusturya savaşlarında alınan ağır mağlubiyetler, 1779 Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile Kırım gibi büyük ve önemli bir toprak parçasının tamamen elden çıkması şeklinde tezahür eden acı hadiseler ve dost olarak tanımlanan Fransızların beklenmedik işgalinin Osmanlı idaresi ve kamuoyu üzerinde yarattığı buhranın akabinde her şeye rağmen bir zaferin elde edilmiş olmasının verdiği memnuniyet, sefere dair çok sayıda eserin kaleme alınmasında etkili olan unsurlar arasında sayılabilir.

Çalışmamız, Mısır'ın istirdâdına dair kaleme alınmış husûsî tarihler ile umûmî tarihler içerisinde seferle alakalı bilgi veren kaynak eserler ve seferle ilgili olarak Sultan III. Selim'e, Sadrazam Ziya Paşa'ya ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'ya sunulan çeşitli kasideleleri, tarih düşüremeleri ihtiva eden edebî türdeki eserlerin müellifleri, muhtevaları, kaynakları ve tarihî kıymetlerini ele alarak aynı sefere dair bir *Tarihçe* kaleme almış olan Mehmed Emin Karahân-zâde'nin hayatı ve eserinin kıymetini ele almakta ve ilgili eserin transkribe edilmiş metnini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmamız Osmanlı topraklarında doğmuş ve ikamet etmiş olan Türk ve Arap müelliflerin kaleme aldıkları eserler üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla seferle alakalı olarak yazılmış İngilizce ve Fransızca seyahatneme, anı, kronik gibi eserler ile Türk, İngiliz, Rus, İtalyan ve Fransız arşivlerinde bulunan belge ve kayıtlar konumuzun dışında kalmaktadır¹. Diğer kaynaklar üzerine yapılacak çalışmaların tamamlanması halinde sefere dair geniş bir bibliyografik listenin oluşacağı muhakkaktır. Bu makale seferin kaynakçasına dair, söz konusu düşünceyle, küçük bir katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Bu açıdan makale, Mısır seferine dair toplu bir kaynakça ortaya koyarak, muhteva ve tutarlılıkları açısından ilgili eserlerin değerlendirmesini konu edinmekte ve sefere üzerine yapılacak çalışmalara yol göstermeyi amaçlamaktadır.

1 Bu kaynaklarla alakalı yapılmış bazı çalışmalar için P. M. Holt'un editörlüğünde Londra'da 1968'de yayımlanan *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies from the Ottoman Conquest to the Unidet Arab Republic* adlı çalışmanın içerisinde yer alan bazı makaleler için bk. Gabriel Baer, "Alî Mubarek's Khitat as a Source for the History of Modern Egypt", s. 13-27; Stanford J. Shaw, "Turkish Source-Materials for Egyptian History", s. 28-48; H.S. Deighton, "Some English Sources for the Study of Modern Egyptian History", s. 59-67. Örnek olarak bu konuda İngilizce kaleme alınmış bir jurnal için bk. Thomas Walsh, *Journal of the Late Campaign in Egypt: Including Descriptions of That Country, and of Gibraltar, Minorca, Malta, Marmorice and Macri with an Appendix; Containing Papers and Documents*, London 1803. Genel Mısır tarihi ile Bonapart'ın işgalinden Mehmed Ali Paşa'nın yükselişine kadarki dönemde Mısır'da meydana gelen hadiseleri ele alan ve Fransızca olarak hazırlanan muazzam bir çalışma için bk. Louis Reybaud, *Histoire L'Expédition Française En Égypte*, I-X, Paris 1830-1836. Yine bu seferle alakalı kaleme alınmış mükâleme mazbataları için bk. Kemal Ayyıldız, *Mısır'ın 1798'de İşgaline Dair Mükâleme Mazbataları Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

1. Mısır İstirdâdını Ele Alan Vekâyi'nâmeler

a. Umûmî Tarihler

Mısır'ın istirdâdına dair elimizde bazı umûmî kronikler bulunmaktadır. Bu eserler özel olarak seferdeki hadiseleri nakletmeyi planlamamakla birlikte, muhtevalarının seferin gerçekleştiği dönemi kapsamından dolayı Mısır'daki olaylara da değinmektedirler. Mısır seferini ele alan tarihçilerin başında dönemin vak' anüvisi Ahmed Vâsif Efendi gelmektedir. O, Mısır seferinde meydana gelen hadiseleri başından sonuna kadar eserine kaydetmiştir. Seferin başlangıcında meydana gelen gelişmeler ile İngiltere ve Rusya ile yapılan anlaşmaların içeriklerini *Nûrî Târîhü*'den nakleden Vâsif Efendi², Üsküdar'daki otağında devlet erkânının ziyaretlerini kabul eden Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın huzuruna çıktığı sırada dördüncü defa vak'anüvislik vazifesine tayin edildiği müjdesini aldıktan³ sonra (22 Z 1213 / 27 Mayıs 1799) İstanbul'da kalmış ve seferin gidişatına dair bilgileri arşiv kayıtları ile duyduğu veya müşâhede ettiği hadiselerle dayalı olarak kaydetmiştir. Vâsif'in bu sefere dair verdiği bilgiler, Cevdet Paşa ve İzzet Hasan Efendi gibi tarihçiler tarafından da kaynak olarak kullanılmıştır⁴.

Bu seferin önemli kaynaklardan biri de Osmanlı Mısır'ında yetişen değerli tarihçilerden Abdurrahman b. Hasan b. Burhaneddin el-Cebertî'nin⁵ *'Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcimi ve'l-Ahbâr* adlı eseridir. Çeşitli defalar basılan, tercüme ve tahkik edilen bu önemli eserde⁶ Cebertî, Mısır'da hâkim olan İslam devlet-

2 Vâsif'in Nûrî'den faydalandığı bu kısımlar için bk. Hüseyin Sarıkaya, *Ahmed Vâsif Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1209-1219 (1794-1805)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. CXLII, CLV.

3 Sarıkaya, *Ahmed Vâsif Efendi...*, s. LXXVI.

4 Cevdet Paşa ve İzzet Hasan Efendi'nin Vâsif'tan faydalandıkları kısımlara sırasıyla bk. Sarıkaya, *Ahmed Vâsif Efendi...*, s. CXCVI-CCXII, CCXXV-CCXXX.

5 Abdurrahman Cebertî, h. 1167'de (1754) Kahire'de doğmuştur. İlk hocası Ebu's-Şerh Hasan Burhâneddîn'dir. Cebertî, gençlik yıllarında Câmî'atü Ezher'de devrinin büyük âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Napolyon'un Kahire'yi ele geçirmesinden sonra teşkil edilen Dîvân'larda çeşitli görevlerde bulunmuş, Mehmed Ali Paşa'nın valiliği döneminde de Hanefî müftüsü olarak görev yapmıştır. H. 1240'ta (1822) vefat etmiştir. Oğullarından birinin öldürülmesinin acısına dayanamadığı için önce âmâ olduğu ve ardından vefat ettiği rivayet edilmekte birlikte, Mehmed Ali Paşa ile aralarında varolan muhalefetten dolayı boğularak öldürüldüğü de nakledilmektedir. Müellifin hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bk. Halil Merdem Bey, *A'yânü'l-Karnî's-Sâlisi 'Aşer fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'*, tkd ve tlk. Adnan Merdem Bey, Beyrut 1977, s. 144; Muhammed Abdullah İnân, *Mü'errihü Mısri'l-İslâmiyye ve Mesâdirü't-Târîhi'l-Mısri*, Kahire 1338/1969, s. 177-189; Mehmet Maksudoğlu, "Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 191-190; Abdülhamid Salih Hamedân - Mahmud er-Rebdâvi, "el-Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", *Mevsû'atü A'lâmî'l-'Ulemâ' ve'l-Üdebâ'i'l-'Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 1426/2005, V, 102-104; Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 1992, III, 304; David Ayalon, "The Historian al-Jabarti and His Background" *BSOAS*, C. XXIII, Londra 1960, s. 217-249; Luyis Şeyhü el-Yesû'î, *el-Âdâbü'l-'Arabiyye fi Karnî't-Tâsi'i 'Aşer*, Beyrut 1910, I, 16.

6 Eserin h. 1213 (1798) senesinden başlayan üçüncü cildini ihtiva eden kısmı ilk olarak İskenderiyye'de bulunan Matba'atü Cerideti Mısır'da basılmıştır. Eserin tamamı ilk defa Bulak'da 1297'de tab' edilmiştir (*'Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcimi ve'l-Ahbâr (Târîhu 'Allâmeti'l-Cebertî)*, I-IV, Bulak 1297). Eserin üçüncü baskısı ise İbn Kesir'in *el-Kâmül* adlı eserine ek olarak Kahire'de gerçekleşmiştir (*'Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcimi ve'l-Ahbâr*, I-IV, Kahire 1301/1302). Hüseyin Şeref ve Mustafa Fehmi efendilerin nezâretinde, İbrahim b. eş-Şeyh Hasan el-Feyyûmî *ez-Zerbâvî'nin* tashihiyle dördüncü baskısı yapılmıştır (*'Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcimi ve'l-Ahbâr (Târîhu'l-Cebertî)*, I-IV, Kahire 1322/1323). Eserin beşinci baskısı Hasan

lerinden ve Osmanlıların Mısır'ı fethetmelerinden kısaca bahsettikten sonra h. 1100-1236 (1688-1821) yılları arasında meydana gelen hadisleri günlük olarak kaydetmiş ve bu tarih aralıkları içinde vefat eden meşhur şahsiyetlerin biyografileri hakkında bilgi vererek genel bir Mısır tarihi kaleme almıştır. Eserinde kendisinden önce yazılmış bazı tarihî kaynakları kullanan ve duyduğu rivayetler ile müşâhidi olduğu olayları geniş bir şekilde nakleden Cebertî'nin Fransız işgali öncesi ve hemen sonrasında yaşanan gelişmeler ile seferin bitiminden müellifin vefatına kadar olan tarih aralığı içerisinde meydana gelen olaylara dair kaydettiği bilgiler bu önemli eserin kaynak değeri açısından en kıymetli kısımlarını teşkil etmektedir⁷. Müellif eserinin üçüncü cildinin bir kısmını Mısır seferine ayırmış⁸ ve hadiseleri Kahire merkezli olarak ele almıştır. Bu yönüyle de Korfu seferi ile İstanbul'daki gelişmeleri eserinde nakledememiş; Osmanlı donanması ile kara ordusunun faaliyetlerine ise çok az yer vermiştir. Müellifin bu eserinde seferdeki gelişmelere dair verdiği bilgiler ile Fransız ordusunun Mısır'a girişinden çıkışına kadarki hadiseleri özel olarak kaleme aldığı *Mazharu't-Takdis bi-Zevâli Devleti'l-Fransîs* adlı çalışmasında kaydettiği bilgiler arasında gerçekte büyük bir fark yoktur. Cebertî, büyük ihtimalle, 'Acâ'ibü'l-Âsâr'da kaydettiği bahisleri, h. 1216'da (1801) Yusuf Ziya Paşa'nın isteği üzerine kaleme aldığı *Mazharu't-Takdis*'ine bazı ibare farklılıkları ile birlikte aynen nakletmiştir⁹. O, *Mazharu't-Takdis*'inde sergilediği tavrın aksine 'Acâ'ibü'l-Âsâr'da Napolyon ve Fransızlar hakkında övgü dolu ifadeler yer vermiş, işgal süresince Fransızlar ile olan irtibatını ve Fransız kumandanlarının teşkil ettikleri Dîvân'daki hizmetlerini kaydetmekten çekinmemiştir¹⁰. Fakat müellifin kaleme aldığı iki eseri arasında değişkenlik gösteren bu yaklaşımı, daha çok kişisel bilgileri ihtiva eden hususlar olduğundan, tarihî bir kaynak olarak eserinin değerine gölge düşürmemektedir.

Muhammed Cevher, Ömer ed-Düssûkî ve Seyyid İbrahim Sâlim'in tahkikleriyle Kahire'de gerçekleşmiştir ('Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîmi ve'l-Ahbâr, thk. Hasan Muhammed Cevher vdğ., I-VII, Kahire 1958-1967). H. 1322 tarihli Kahire baskısı esas alınarak Beyrut'ta Dâru'l-Fâris Matbaası'nda tarihsiz bir baskısı daha bulunmaktadır ('Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîm ve'l-Ahbâr, I-IV, Beyrut ty). Muhammed Kandil el-Baklî, eserde geçen çeşitli konulardan seçmeler yaparak bir derleme hazırlamıştır (Muhammed Kandil el-Baklî, *el-Muhtâr min Târîhi'l-Cebertî*, Amman 1413/1993). Eserin Bulak baskısı dikkate alınarak bir tahkik çalışması yapılmış ('Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîmi ve'l-Ahbâr, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, I (1997), II-IV (1998), Kahire); Thomas Philipp ve Moshe Perlmann'ın editörlüğünde İngilizce'ye tercüme edilmiş ('*Abd al-Rahmân al-Jabartî's History of Egypt, 'Ajâ'ib al-âthâr fi'l-Tarâjîm wa'l-Akhbâr*, ed. Thomas Philipp – Moshe Perlmann, trc. (I-II) Crecelius – B. Abdûmalik – Wendell – M. Fishbein, (III-IV) T. Philipp – M. Perlmann, Stuttgart 1994) ve Thomas Philipp ile Guido Schwald tarafından da bu tercüme için ayrıntılı bir fihrist hazırlanmıştır (*A Guide to 'Abd al-Rahmân al-Jabartî's History of Egypt, 'Ajâ'ib al-âthâr fi'l-Tarâjîm wa'l-Akhbâr*, ed. Thomas Philipp – Guido Schwald, Stuttgart 1994). Nubar ve Yakub Artin paşaların destekleriyle eserin Fransızca tercümesi yapılmış ve Kahire'de tab'edilmiştir (*Merveilles Biographiques et Historiques ou Chroniques du Cheikh Abd-el-Rahman El Djabartî*, trc. Chefik Mansour Bey – Abdulaziz Kahil Bey – Gabriel Nicolas Kahil Bey – İskender Ammoun Efendi, I-IX, Kahire 1888-1896). Fakat bu değerli eser, henüz Türkçe'ye çevrilmemiştir.

7 Muhammed Abdullah İnân, *Mısru'l-İslâmiyye ve Târîhu'l-Hitâtî'l-Mısriyye*, Kahire 1350/1931, s. 65-66.

8 Cebertî, 'Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîmi ve'l-Ahbâr (A.A. Abdurrahim neşri), III, 1-231.

9 Ömer Abdülaziz Ömer, *Abdurrahmân el-Cebertî ve Nikola et-Türk: Dirâse ve Mukârane*, Beyrut 1978, s. 16-17.

10 Maksudoğlu, "Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", *DİA*, VII, 190.

Dönemin yazarlarından olmakla birlikte bu seferin bir kısmına ışık tütan müellifler de vardır. Bunlardan biri vak' anüvis Halil Nürî Efendi'dir. O, Mısır'da işgalin başlamasından kısa bir süre sonra vefat ettiğinden *Târîh*'inde sefere ait hadiseleri tümüyle aktarmamıştır. Nürî Efendi, Mısır'daki işgalin başlaması, İstanbul'daki yankıları ve akabinde Sadaret ile Şeyhulislamlik makamında değişikliğe gidilmesi, Fransızların bu işgal hareketlerinin altında yer alan sebepler, Fransa'ya harp ilan edildiğini bildiren beyânnâme sureti, İngiltere ve Rusya ile yapılan ittifaklara ait anlaşma maddelerinin suretleri gibi konulara eserinde yer vermiştir¹¹. Nürî'nin işgalin başlangıcına dair naklettiği bu değerli kayıtlar halefi Vâsif Efendi ile Cevdet Paşa¹² tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.

Resmî tarihçi kimliği taşımamakla birlikte, Mısır seferine dair bazı bilgiler veren bir diğer müellif Ayasofya Câbîsi Ömer Efendi'dir. Ömer Efendi, 1203-1229 (1789-1814) yıllarını ihtiva eden ve 1223-1229 (1808-1814) yıllarını Rûznâme tarzında kaleme aldığı *Târîh*'inin¹³ ilk kısımlarında Napolyon'un Mısır'a girişi, Köse Mustafa Paşa'nın Ebühûr'da mağlup olması, Yusuf Ziya Paşa'nın Sadrazamlık makamına tayini, donanmanın ve kara ordusunun Mısır'a hareketi, Mısır'ın işgalinin arka planında yer alan bazı hususlar ve Fransızlar'ın Akkâ önlerinde mağlup edilmelerine ait bilgileri kaydetmiştir¹⁴. Müellif sefere ait bu bilgileri genellikle duyduğu veya İstanbul'da görgü şahidi olduğu hadiselerle dayalı olarak nakletmiştir. Ömer Efendi'nin eserinin tarihî açıdan bazı önemli husûsiyetleri de vardır. Mısır'ın işgali ve istirdâdı sürecinde meydana gelen gelişmelerin Osmanlı kamuoyundaki akislerini ve ne şekilde karşılanmış olduğunu ortaya koyması, müellifin kendi müşahade-leri ile işittiği rivayetlere dayalı olarak kaydedilmiş olması açısından değerlidir. Ayrıca işgal ve sefere ilişkin İstanbul'a ulaşan rivayetlerin yoğunluğu ile sıhhat derecelerinin, daha açık bir ifadeyle sefer enformasyonunun nitelik ve niceliğinin tespitine bir açıdan katkı sağlayacak konumda olması da eserin bir başka husûsiyetini teşkil etmektedir.

Dönemin kronik yazarlarının yanında İmparatorluğun son yüzyılında yaşamış ve Osmanlı siyasî ve askerî tarihini genel hatlarıyla ele alan müellifler de Mısır'ın istirdâdına eserlerinde yer vermişlerdir. Kamil Paşa¹⁵, Tokat Mu-

11 Halil Nürî, *Târîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 239, vr. 437a-443a, 449b-469a, 485a-485b.

12 Vâsif'in kaynak olarak kullandığı kısımlara yukarıda işaret edilmiştir. Cevdet Paşa'nın Nürî'den alıntılamlarda bulunduğu kısımlar için örnek olarak bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh*, İstanbul 1309, VI, 355-356, 350-352, 408-412; VII, 8-9, 301-307.

13 Câbi Ömer Efendi'nin hayatı ve eserinin kıymeti için bk. Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târîhi / Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni Tahlîl ve Tenkidli Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, s. XV-XLIV. Şâni-zâde'ye kaynak olması hususundaki tartışmalar için ayrıca bk. Şâni-zâde Mehmed 'Atâ'ullâh Efendi, *Şâni-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2008, I, LXXI-LXXII.

14 Câbi Ömer, *Câbi Târîhi...*, s. 40-45, 58, 68-70, 74-77, 80-82.

15 Kamil Paşa, *Târîh-i Siyâsi-i Devlet-i 'Alîyye-i 'Osmâniyye*, İstanbul 1327, s. 270-295.

tasarrufî Haydar¹⁶, Mustafa Nûrî Paşa¹⁷, Ahmed Reşid¹⁸ ve Cevdet Paşa öne çıkan müelliflerdendir. Fakat bu yazarlar içerisinde Mısır seferini en geniş şekilde, dönemin kaynaklarına dayalı olarak ve analitik metotla kaleme alan tek yazar meşhur tarihçi Cevdet Paşa'dır¹⁹. Cevdet Paşa, *Târîh*'inin altıncı ve yedinci ciltlerinin konu ile ilgili kısımlarını kaydederken İzzet Hasan Efendi, Ahmed Vâsıf Efendi, Cebertî, Haydar eş-Şihâbî, Nicolea b. Yûsuf (Muallim Nikola) ve Halil Nûrî Efendi'nin kaleme aldıkları eserlerinden faydalanmıştır. O, bu metoduyla bir taraftan hadiselerin müşahidi olmuş, seferdeki gelişmelere ait bilgileri işitmiş veya arşiv belgelerine dayalı olarak hadiseleri nakletmiş olan müelliflerin kaleme aldıkları birinci elden kaynakları kullanmış; diğer taraftan da bu bilgileri kaydederken müelliflerin verdikleri bilgileri tartışarak ve bazen de eleştirerek rivayetlerin sıhhat derecelerini değerlendirmiştir. Cevdet Paşa'nın Mısır'ın istirdâdına dair verileri kendine özgü yöntem ve üslup çerçevesinde değerlendirmiş olması da *Târîh*'inin kaynak değerini artıran diğer bir husûsiyettir.

b. Husûsî Tarihler

Mısır'ın istirdâdı üzerine husûsî olarak kaleme alınmış eserler de mevcuttur. Bu eserlerden bazıları seferin tümünü ele alırken, bazı eserler seferin bir kısmına ışık tutmaktadırlar. Kaleme alınan bu husûsî vekâyi'nâmeler Sultân III. Selim, Sadrazam ve Serdâr-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa, Dürzî Emîri II. Emîr Beşir ve Akkâ Valisi Cezzâr Ahmed Paşa'dan birine sunulmuştur. Bu eserleri kaleme alan müelliflerin büyük bir bölümü kaydettikleri hadiseleri yakından görmüş kişilerdir. Bir kısmı ise kaydettikleri olayları ya birinci ağızdan işitmiş veya arşiv kayıtlarında yer alan bilgileri yakından takip ederek nakletmişlerdir. Bundan dolayı da Mısır'ın istirdâdına ait bu husûsî kroniklerin tarihî açıdan ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır.

Mısır'ın istirdâdını geniş bir şekilde ele alan en önemli eserlerden başında İzzet Hasan Efendi'nin kaleminden çıkan *Ziyânâme* gelmektedir²⁰. Aslen Darendeli olan İzzet Hasan Efendi, Yusuf Ziya Paşa'nın maiyyetine girmiş ve Paşa'nın Sadrazam olarak görevlendirilmesi sonrasında onunla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Yusuf Ziya Paşa'nın Mısır seferine Serdar-ı Ekrem tayin edilmesinden sonra, yanında sefere katılmıştır. İstanbul'a döndükten son-

16 Tokat Mutasarrıfı Haydar, *Târîh-i Umûmî (Mısır Tarihi)*, İstanbul 1320, s. 28-38.

17 Mustafa Nûrî Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 2008, s. 444-449.

18 Ahmed Reşid, *Haritalı ve Resimli Mükemmel Târîh-i 'Osmânî*, İstanbul 1327, II, 399-394.

19 Mısır seferi ile alakalı olarak Cevdet Paşa'nın eserinde kaydedilen kısımlar için bk. Cevdet, *Târîh*, VI, 319-353, 355-358, 402-412; VII, 4-6, 8-32, 35-42, 49-50, 51-52, 56-82, 85-91, 105-110, 117-128, 132-143.

20 Bu eser M. İlkin Erkutun tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve daha sonra neşredilmiştir; bk. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyan'a Karşı Mısır Seferi (1798-1801)*, haz. M. İlkin Erkutun, İstanbul 2009. Eserin Arapça tercümesi de yapılmıştır; İzzet Hasan Efendi, *el-Hamletü'l-Fransiyye 'alâ Mısır: Fî Dav'i Mahtûtîn 'Osmânî, Mahtûtâtü Ziyânâme li-Dârendeli*, trc. Cemâl Said Abdülgani, Kahire 1999.

ra Ziya Paşa'nın isteği üzerine seferde şahit olduğu hadiseleri kaleme alan Hasan Efendi, eserini Paşa'sına ithâfen *Ziyânâme* olarak isimlendirmiştir. Hasan Efendi özellikle bizzat şahit olamadığı hadiseleri yazarken devrinin diğer kaynaklarından da faydalanmış ve bu suretle eserinin eksik kısımlarını ikmal etmiştir. Fransızlar'ın Mısır'a ayak basmasından Kâhire'yi ele geçirmelerine kadarki süre içerisinde bölgede meydana gelen hadiseleri kaydederken Cebertî'yi kaynak olarak kullanmış²¹; Korfu seferi, Hüseyin Paşa'nın seferdeki bazı icraatları, Akkâ müdafaası, İstanbul'da sefer sırasında meydana gelen bazı hadiseler, Ebuhür kuşatması, Napolyon'un Mısır'dan firar etmesi, sefer sırasında Fransızlar ile yapılan çeşitli anlaşmalar, Mısır'daki askerlere gönderilen hediyeler gibi hususları da Vâsıf'tan nakletmiştir²².

Mısır seferindeki gelişmeleri başından sonuna kadar kaydeden eserlerden biri de Cebertî'nin *Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis*'idir. Yusuf Ziya Paşa'nın isteği üzerine 1216 Safer'inde (13 – 30 Haziran 1801) eserini yazmaya başlayan müellif, altı ay içinde kitabın yazımını tamamlamış ve Serdâr-ı Ekrem'e ithâf etmiştir. Yusuf Ziya Paşa, İstanbul'a döndüğünde bu eseri yanında götürmüş ve Sultan III. Selim'e sunmuştur²³. Çeşitli çalışmalara²⁴ konu olan bu eser, Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiş²⁵

21 Hasan Efendi'nin faydalandığı kısımlara örnek olarak krş. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 60-80; Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Kahire 1998, s. 23-45.

22 Ayrıntılı bilgi için bk. Sarıkaya, *Ahmed Vâsıf Efendi...*, s. CCXXV-CCXXX.

23 Ömer Abdülaziz Ömer, *Abdurrahmân el-Cebertî ve Nikola et-Türk...*, s. 10-11.

24 Eser, ilk olarak Muhammed Ata tarafından Kahire'de neşredilmiştir (*Mazharu't-Takdîs bi-Zehâbi Devleti'l-Fransis (Yevmiyyâtü'l-Cebertî)*, I-II, Kahire 1958. Eserin 8 M – 30 B 1213 (22 Haziran 1798 – 7 Ocak 1799) yıllarını ihtiva eden; müellifin kaleminden çıkmış son kısmı eksik bir nüshasına dayalı olan ve yaklaşık yedi aylık hadiseleri ihtiva eden kısmının Arapça tahkiki ve İngilizce tercümesi yapılmıştır (*Al-Jabarti's Chronicle of The First Seven Months of The French Occupation of Egypt, Târîkh Muddat al-Faransîs bi-Mısr*, trc ve thk. Shmuel Moreh, Leiden 1975; *Târîhu Müddeti'l-Fransis bi-Mısr*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Kahire 1999). Eserin tam bir tahkiki ise yine Abdurrahman Abdurrahim tarafından gerçekleştirilmiştir (*Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis*, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Kahire 1998). Eser ayrıca İskenderiyye'de bulunan Fransız konsolosluk tercümanlarından Alexandre Cardin tarafından, Nicolae b. Yusuf el-Türki'nin aynı seferi ele alan eserinin özeti de son kısma eklenerek, Fransızca'ya çevrilmiştir (*Journal d'Abdurrahman Gabarti Pendant l'Occupation Française en Egypte, Suivi D'un Précis l'Occupation de la Mère Campagne, Par Mou'Allem Nicolas el-Turki, Secrétaire du Prince des Druzes*, trc. Alexandre Cardin, ed. T.X. Bianchi, Paris 1838).

25 Bu eserin kim tarafından tercüme edildiği konusunda kaynaklar ve araştırmalar arasında farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklar ve araştırmacılar (Cevdet, *Târîh*, I, 9; Tevfik Sütçü, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Sa. XVI, İzmir 2013, s. 546) eserin mütercimi olarak Âsım'ı göstermektedirler. Bazı kaynaklar ve incelemelerde ise (Davud Fatin, *Tezkire-i Hâtîmetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s. 30; Nil Sarı, "Behcet Mustafa Efendi", *DİA*, İstanbul 1992, V, 345) tercümeyi Mustafa Behcet Efendi'nin yaptığı ileri sürülmektedir. Bunun dışında farklı iki yazarın varlığından hareket eden; fakat tercümeleri yeterince tetkik etmeden yeni bir yargıya varanlar da olmuştur. Bu grupta yer alanlar *Mazharu't-Takdîs*'in hem Âsım hem de Behcet Efendi tarafından tercüme edildiğini (Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Mü'ellifleri*, İstanbul 1342, I, 377; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. Coşkun Üçök, Ankara 1992, s. 370; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1988, I, 69) kaydetmektedirler. Hatta Behcet Efendi'nin tercümesinin basıldığını; fakat Mütercim Âsım'ın tercümesinin yazma halde kaldığını iddia edenler (Ekmeleddin İhsanoğlu, "Mehmed Ali Paşa Döneminde Mısır'da Tercüme Hareketi ve Türkçe'nin Yeri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005, s. 37; Maksudoğlu,

ve İzzet Hasan Efendi²⁶ ile Ahmed Cevdet Paşa²⁷ tarafından da kaynak olarak kullanılmıştır. Cebertî'nin Mısır'ın 1100-1236 (1688-1821) yılları arasındaki dönemini ele alan eseri hakkında değerlendirmelerde bulunduğumuz kısımda işaret ettiğimiz üzere, 'Acâ'ibü'l-Âsâr'ın üçüncü cildinde seferdeki hadiselerle dair verilen bilgilerin *Mazharu't-Takdis*'e hemen hemen aynı ifade kalıplarıyla nakledildiği görülmektedir. Fakat müellif, bu eserini Sadrazam'a sunmasından dolayı Napolyon'u ve Fransızları tasvir ederken küçük düşürücü ifadelerle yer vermekte; Sultan III. Selim ve Sadrazam'ı için ise övgü dolu ifadeler kul-

"Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", s. 190) dahi olmuştur. Bu konuda kütüphanelerdeki nüshalarda da birlik bulunmamaktadır. Zira Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1351; Fransa Milli Kütüphanesi, nr. 1283 (E. Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs*, Paris 1933, II, 221); Mısır Milli Kütüphanesi, Târîhu Türkî Halil Ağa, nr. 33, M. Târîhu Türkî, nr. 58 (*Fîhrisü'l-Mahtûtât't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye*, Kahire 1987, I, 258); İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2448, 9628; Avusturya Milli Kütüphanesi, Mxt, nr. 1346 (Smail Balic, *Katalog Der Türkischen Handschriften Der Österreichischen Nationalbibliothek, Neuerwerbungen 1864-1994*, Ankara 2006, s. 213-214) ve Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 646'da bulunan nüshalarda tercüme eden kişinin isminin yer aldığı kısımda Mütercim Ahmed Âsım'ın adı kaydedilmiştir. Fakat Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 109 (Gustav Flügel, *Die Arabischen, Persischen, Türkischen, Handsschriften der. k.u.k. Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865, II, 316) ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6034, 2452, 19'da bulunan nüshalarda ise Mustafa Behcet'in adı kayıtlıdır. Tercüme Behcet Efendi adına *Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*'in "Nev' iyye" kısmında tefrika edilmiş (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, Nu. 171-201 [11 M 1282 - 23 S 1282 / 6 Haziran - 18 Temmuz 1865], tefrikanın tamamlanmasının ardından baskıya gitmiş ve aynı yıl içinde tab' edilerek (*Târîh-i Mısır Terceme-i Behcet Efendi*, İstanbul 5 [1282 kuruşa satışa çıkarılmıştır (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, Nu. 211 [7 Ra 1282 / 31 Temmuz 1865], s. 844).

Her ne kadar nüshalar arasında mütercim'in ismi farklı kaydedilmişse de gerçekte nüshalardaki ibare ve cümlelerin tam bir ayniyet arzettiği görülmektedir. Bundan dolayı da eserin iki farklı kişi tarafından tercüme edildiğine dair iddiaların aslı yoktur. Zira bu tercümenin tek bir mütercim'in kaleminden çıkmış olduğu görülmektedir. Nüshalar arasında mütercim'in ismi konusunda var olan bu farklılığın neden kaynaklandığına dair şu an için net bir yargıya varmak güçtür. Çözülmesi gereken esas mesele ise eserin müterciminin kim olduğudur. Konu ile ilgili olarak yaptığımız araştırmalar ve Mütercim Ahmed Âsım Efendi'nin *Târîh*'ini neşre hazırlayan değerli hocam Ziya Yılmaz ile gerçekleştirdiğim istişareler sırasında eserin mütercimi hususunda bazı önemli ipuçları tespit ettik. *Şâni-zâde Târîh*'nin Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının son kısmında Cevdet Paşa'nın kaleminden çıktığı düşünülen bir kenar notunda (Şâni-zâde, *Şâni-zâde Târîhi*, II, 1293) ve Cevdet Paşa'nın *Târîh*'inin son cildinde kaydedilen bir hadisede nakledilen bazı bilgiler mütercim'in kimliği konusunda bizlere aydınlatıcı veriler sağlamaktadır. Bu olay Şâni-zâde'nin Tire'ye sürgün edilmesiyile alakalıdır. Olayın arka planında yer alan hususları irdeleyen Cevdet Paşa'nın Behcet Efendi ile alakalı olarak "Ve bir de Behcet Efendi mukaddemâ Fransızlar'ın Mısır'a istilâsı hakkında muharrer olan *Târîh-i Cebertî'yi lisan-ı 'Arabî'den Türkçe'ye terceme eylemiş olması mülâbesesiyle, kendüsünde bir müverrihlik şî'ârı vâri idi*" şeklinde naklettiği cümlede geçen ifadeler, *Mazharu't-Takdis*'in müterciminin Behcet Efendi olduğunu ortaya koymaktadır. Şâni-zâde'nin vak'anüvis, Behcet Efendi'nin de Hekimbaşı olmasından sonra İzzet Molla'nın "Erkân-ı devletin hâline bak! Bir müverrihî, Hekîm-başı ve Baş-hekîmî, Vak'anüvis etdiler" şeklindeki eleştirisi (Cevdet, *Târîh*, XII, 185), Cevdet Paşa'nın ilk verdiği bilgiyi tasrih etmekte ve doğrulamaktadır. Ayrıca Âsım Efendi'nin *Târîh*'inde Mısır'ın istilâsından kısaca bahsettiği kısımda dikkat çeken "...ba'dehû müdevven Mısır Târîhi'nde tafsîl olunduğu üzere..." şeklindeki cümlesinde (Mütercim Ahmed Âsım, *Târîh*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6018 [I. Kısım], vr. 185a) Cebertî'nin bu eserine işaret etmesine rağmen, eseri tercüme ettiği veya ediyor olduğuna dair herhangi bir ifadeye yer vermemesi de eserin müterciminin Âsım Efendi *olmadığına* dair kanaatimizi güçlendiren bir diğer husustur.

26 İzzet Hasan Efendi'nin Cebertî'den faydalandığı kısımlara yukarıda işaret edilmiştir.

27 Cevdet Paşa'nın kaynak olarak kullandığı ve işaret ettiği kısımları örnek olarak sırasıyla krş. Cevdet, *Târîh*, VI, 324, 402-403, 334-336, 343; VII, 14-15, 71, 85; Cebertî, *Mazharu't-Takdis bi-Zevâli Devleti'l-Fransis*, s. 18, 23-25, 30-31, 49, 99-100, 166, 199-201.

lanmaktadır. Ayrıca 'Acâ'ibü'l-Âsâr'da Fransızlarla olan münasebetinden ve Fransız kumandanları tarafından kendisine verilen çeşitli vazifelerden açıkça bahsetmesine rağmen, *Mazharu't-Takdis*'inde bu konuları gizlemiştir²⁸.

Mısır seferini kaleme alan tarihçilerinden bir diğeri Nicolae b. Yusuf b. Nâsıf'tır²⁹. Kaynaklarda ismi daha çok "Mu'allim (Mou'Allem) Nicolae et-Türk (Türki, al-Turc)"³⁰ şeklinde kaydedilen müellif, Mısır'ın işgali sırasında Kahire'de görgü şahidi olduğu ve işittiği hadiselerle ait bilgileri seferin bitiminden sonra bir araya getirerek kitaplaştırmıştır. *Târihü İmbarator Napolyon, Zikrû Temellüki Cumhûri'l-Fransâviyyeti'l-Aktâri'l-Mısruyye ve'l-Bilâdi's-Şâmîyye* adları ile de anılan³¹ ve bir dizi tercüme/tahkik çalışmaları sonunda tam metni ortaya konulan *Müzekkirâ'*ında³² müellif, eserini üç ana kısma

28 Maksudoğlu, "Ceberti, Abdurrahman b. Hasan", *DİA*, VII, 190.

29 İstanbul'dan Lübnan'a göçtüktan sonra Katolik mezhebine geçmiş Rum kökenli bir aileden tevellüd eden Nicolae, 1763 senesinde Deyru'l-kamer'de dünyaya gelmiştir. Uzun yıllar Dürzî Emiri II. Beşir Şihâbi'nin maiyyetinde bulunan müellif, Napolyon'un Mısır'a girmesinden sonra bölgedeki gelişmeler hakkında bilgi edinmek ve Kahire'ye yerleşen bu yeni komşularını yakından takip etmek için Emir Beşir tarafından Dimyat'a gönderilmiştir. Napolyon'un Kahire'yi ele geçirmesinin ardından teşkil ettiği Divân'da kâtip olarak görev alan Nicolae, sefer sürecisince orada bulunmuştur. Seferden sonra memleketine dönmüş ve burada şiirle meşgul olmaya devam etmiştir. 1828 senesinde, doğduğu şehirde vefat etmiştir. Müellif hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. George M. Haddad, "The Historical Work of Niqula el-Turk 1763-1828", *Journal of the American Oriental Society*, C. 81, No. 3, Connecticut 1961, s. 247; Mualim Nicolae et-Türki, *Histoire de L'expédition des Français en Égypte par Nakoula el-Turk*, thk. ve trc. M. Desgranges Ainé, Paris 1839, s. VII-VIII; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mü'ellifin*, Beyrut ty. XIII, 118; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (Zweiter Supplementband)*, Brill 1938, II, 770; Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 47; Arthur Goldschmidt, *Biographical Dictionary of Modern Egypt*, Colarado 2000, s. 215; Cemaleddin eş-Şiyyâl, *Târihü't-Tercemeti fi Misr fi 'Ahdî'l-Hamletî'l-Fransîyye*, Kahire 1420/2000, s. 59-60.

30 Müellif, Lübnan'da aristokrat ailelerin çocuklarına okuma yazma öğretmekle meşgul olduğundan *Mu'allim* olarak anılmıştır. Ailesinin İstanbul'dan bu bölgeye göç ederek yerleşmiş olmasından dolayı da Türk veya Türki sıfatları ismine eklenmiştir (Ömer Abdülaziz Ömer, *Abdurrahman el-Ceberti ve Nikola et-Türk...*, s. 17-18).

31 Haddad, "The Historical Work of Niqula el-Turk 1763-1828", s. 247-248.

32 Müellifin bu eseri üzerine üç çalışma yapılmıştır. İlk çalışma, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, Alexandre Cardin tarafından gerçekleştirilmiştir. Cardin, Ceberti'nin *Mazharu't-Takdis*'ini tercüme ettiği çalışmasının son kısmına Nicolae'ya ait eserin bazı kısımlarından iktibaslar sunarak özet bir çeviri yapmıştır (*Journal d'Abdurrahman Gabarti Pendant l'Occupation Française en Égypte, Suivi D'un Précis l'Occupation de la même campagne, Par Mou'Allem Nicolas el-Turki, Secrétaire du Prince des Druzes*, trc. Alexandre Cardin, ed. T.X. Bianchi, Paris 1838). Müellifin eseri üzerine ikinci çalışma ise Desgranges tarafından yapılmıştır. Desgranges, çalışmasının ön kısmını eserin tercümesine, arka kısmını ise eserin Arapça aslına ayırmıştır. (*Histoire de l'Expédition des Français en Égypte par Nakoula el-Turk (Zikrû Temellüki Cumhûri'l-Fransâviyyeti'l-Aktâri'l-Mısruyye ve'l-Bilâdi's-Şâmîyye)*, thk. ve trc. M. Desgranges Ainé, Paris 1839). Desgranges'in neşrinin Arapça kısmı, Haydar Ahmed eş-Şihâbi'nin Lübnan'ın tarihine dair kaleme aldığı eserinin ikinci cildinin baş tarafında aynen kaydedilmiştir (Haydar b. Ahmed eş-Şihâbi, *Lübnân fi 'Ahdî Ümerâ'i's-Şihâbiyyîn -Nüzhëtü'z-Zemân fi Târihi Cebeli Lübnân-*, thk. Esed Rüstem - Fuad Efram el-Bostânî, Beyrut 1969, II, 213-342). Eser üzerine son çalışma ise Gaston Wiet tarafından gerçekleştirilmiştir. Wiet, Kral Faruk'a ait özel kütüphanede tesadüf ettiği bir nüshayı incelemiş ve Nicolae'ya ait eserin nüshalarından biri olduğunu tespit etmiştir. Bu son nüsha, Desgranges'in çalışmasına dayanak olan nüshadan muhteva itibarıyla hem daha geniş -zira Desgranges'in neşrinin yaptığı kısım müellifin eserinin 1798-1801 yıllarını kapsamaktaydı; fakat Wiet'in tespit ettiği nüsha 1801'den 1804'e kadar Mısır'da meydana gelen hadisleri de ihtiva etmekteydi- hem de daha itinalı bir yazı kaydedilmiş olduğundan, Wiet bu nüsha ile Desgranges'in neşrettiği kısımları

ayırmıştır. Birinci kısımda genel hatlarıyla Fransız ihtilali sonrası yaşanan gelişmeler ve Bonapartın ortaya çıkışını ele alan Nicolae, ikinci kısımda Fransızların Mısır'a saldırımları ve elde ettikleri başarıları, Malta, İskenderiye ve Suriye sahillerinin işgali, Akkâ savaşı ve Fransız askerinin Kahire'ye avdeti, İngiliz ve Osmanlı kuvvetlerinin harekete geçmesi, İngiliz-Osmanlı hükümetlerinin Mısır'ı geri alabilmek için giriştikleri faaliyetler ve bu iki gücün Memluk milisleriyle olan münasebetlerini ele almaktadır³³ ki, bu kısım muhteva itibariyle eserin en geniş bölümüdür. Eserin son kısmı ise 1801'de seferin bitiminden 1804'e kadarki hadiseler ile bu sırada Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'ın siyasî arenasındaki yükselişini konu edinmektedir. Muallim Nicolae, eserindeki hadiseleri kronolojik olarak sıralamakla birlikte yer yer konu başlıkları açmış ve ilgili bahisleri, açtığı başlıklar altında yine günlük olarak kaydetmiştir. Kahire'de Bonapart tarafından teşkil edilen Divân'da alınan kararlar ile taraflar arasında akdedilen anlaşmalara ait metinleri aynen aktarmıştır. Yer yer Napolyon'u ve Fransız askerlerin başarılarını metheden şiirlerine de yer vermiştir. Cebertî gibi pek çok hadiseyi yakından müşahade etmiş müelliflerden biri olan Muallim Nicolae'nın bu kıymetli eserinden Cevdet Paşa faydalanmış ve bazen müellifin verdiği bilgileri tenkit etmiştir³⁴.

Dönemin vak'anüvisi Vâsıf Efendi, *Gazavât-ı Hüseyin Paşa* adlı eserinde Küçük Hüseyin Paşa'nın Mısır seferine iştirâki ve seferdeki faaliyet ve gazalarını ele almıştır. Bu eser bir te'lif ürünü olmayıp, Vâsıf'ın vak'anüvislik vazifesi sırasında kaleme aldığı *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ıku'l-Ahbâr* adlı eserinde Mısır seferi ile ilgili olarak kaydedilen bazı başlıkların bir araya getirilmesi ile oluşmuştur³⁵. Bundan dolayı da *Gazavât*'ın tam bir tarihî kıymeti yoktur.

Mısır'ın işgali sırasında savaşın seyrinin kırılma noktalarından birini teşkil eden ve altmış dört gün süren (19 Mart – 20 Mayıs 1799) Akkâ muhasarası bağlamında seferi ele alan husûsî tarihlere de rastlanmaktadır. Bunlardan biri Mustafa Resmî'ye aittir³⁶. Medine'de ikameti sırasında gördüğü bir rü-

karşılaştırarak eserin yeni bir tercüme ve tahkiki yapmıştır (*Chronique d'Égypte 1798-1804 (Müzekicirâtü Nikola Türk)*, thk. ve trc. Gaston Wiet, Kahire 1950). Eserin neşir serüveni ve basım bilgileri için ayrıca bk. Haddad, "The Historical Work of Niqla el-Turk 1763-1828", s. 248; Gaudefroy Demombynes Maurice, "Gaston Wiet – Nicolas Turc: Chronique d'Égypte 1798-1804, le Caire 1950", *Syria Revue d'Art Oriental et d'Archéologie*, Paris 1951, XXVIII, 149; *Delîlü'l-Matbû'âti'l-Mısriyye*, haz. Ahmed Muhammed Mansûr vdg., Kahire 1975, s. 240.

33 Nicolae et-Türkî, *Histoire de l'Expédition des Français en Égypte...* (Desgranges Ainé neşri), s. I-III.

34 Cevdet'in kaynak olarak yararlandığı ve eleştiride bulunduğu kısımları örnek olarak sırasıyla krş. Cevdet, *Târîh*, VI, 325; VII, 17, 64-65, 74, 86; Nicolae et-Türkî, *Zikrû Temelliüki Cumhûri'l-Fransâviyye...* (Desgranges Ainé neşri), s. 14, 81-84, 136-138, 162, 187-188.

35 Bu eser ve nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sarıkaya, *Ahmed Vâsıf Efendi...*, s. CCXLI-CCXLII.

36 Mustafa Resmî, Divân-ı Hümâyûn hâcegânından olup, Vezîr Memiş Mehmed Paşa'nın Divân Katipliği'ni yapmıştır. Paşa'nın şehadetinden sonra pek çok yer gezmiş ve son olarak Medine'ye giderek altı sene burada ikamet etmiştir (Mustafa Resmî, *Valâ a-nâme-i Mısır*, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Kitaplığı, nr. 2697, vr. 77b78-b; Mehmed Tâhir, *Osmânî Mü'ellifleri*, III, 59; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 362).

yanın tesirinde kalan ve bu arada Mısır'ın işgal edildiğine ve Akkâ önlerinde Fransız ordusunun büyük bir hezimete uğradığına dair haberleri işiten Mustafa Resmî Efendi, muhasaranın sona ermesinin ardından Cezzar Ahmed Paşa'ya duyduğu derin muhabbeti ifade etmek ve kendisini tebrik ederek mülakatta bulunmak amacıyla *Vak' a-nâme-i Mısır* adlı eserini 1 N 1214 (27 Ocak 1800)³⁷ tarihinde tamamlayarak Cezzar Ahmed Paşa'ya sunmuştur³⁸. Müellif, muhasaranın akabinde Medine'ye gelen ve Mısır ile Akkâ'daki muharebelerin şahidi olan kişilerin aktardıkları bilgileri kaynak olarak kullandığını ifade etmektedir³⁹. Eserine III. Selim'in tahta çıkışı, bazı siyasi gelişmeler, Fransız İhtilali, Mısır'da tarih boyunca hâkim olan İslam devletleri ve bunların mücadeleleri, Fransızların Mısır'a girmeleri, Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır ordusuna Serasker tayin edilmesi ve daha sonra azledilerek yerine İbrahim ve Azm-zâde Abdullah paşaların tayin edilmeleri, Fransızların Kusayr'ı işgal girişimleri, Cezzar Ahmed Paşa'nın ikinci defa Mısır ordusu Seraskerliği'ne tayin edilmesi gibi konularla başlayan⁴⁰ Mustafa Resmî Efendi, daha sonra eserinin en geniş bölümünü teşkil eden Akkâ muhasarasına ait hadiseleleri ele almıştır⁴¹. Müellif, eserinin en geniş kısmını oluşturmasına rağmen, muhasarada meydana gelen hadiseleri konu edinen diğer kaynaklarla kıyaslandığında, kuşatmaya ait ayrıntılı bilgilere yer vermemektedir. O, daha ziyade Akkâ'da bulunan askerlerin ve Cezzar Ahmed Paşa'nın gayretlerini ele almakta, Batılı devletlerin hile ve entrikalarına ait tarihten bazı örnekler sunmakta ve son kısımlarda ise Akkâ muhasarası ile Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije müdafaasını (1601) karşılaştırmaktadır. Ayrıca, muhasara sırasında meydana gelen gelişmelerin ay ve günlerine ait bilgileri, olayların vuku bulduğu tarihlere tam vukufiyeti olmadığından veya daha sonradan eklemek amacıyla, genellikle boş bırakmıştır⁴². Bundan dolayı da Akkâ müdafaasına dair kaleme alınmış nadir eserlerden biri olmakla birlikte, *Vak' a-nâme*'nin gerek muhteva gerekse sefere ait tarihî hadiselerle kaynaklık teşkil etmesi açısından pek fazla kıymeti yoktur. Zaten müellifin bu eseri kaleme almasındaki amacı da tarihî bir eser ortaya koymaktan ziyade, Cezzar Ahmed Paşa'yı övmek ve onun askerî başarısını takdir etmekten ibarettir.

Akkâ muhasarasına dair iki eserin daha varlığından bahsedilmektedir. Bunlardan biri Uzunçarşılı tarafından Osmanlı arşivi belgeleri içerisinde tespit edilmiş⁴³ ve sadeleştirilerek yayımlanmıştır⁴⁴. Uzunçarşılı, bu belgeyi

37 Bu eserin h. 1224'te (1807) yazıldığına dair Bursalı'nın verdiği bilgi (Mehmed Tâhir, *Osmânî Mü'ellifleri*, III, 59) doğru değildir.

38 Mustafa Resmî, *Vak' a-nâme-i Mısır*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Kitaplığı, nr. 2697, vr. 79a82-b.

39 Mustafa Resmî, *Vak' a-nâme-i Mısır*, vr. 79b-80b.

40 Mustafa Resmî, *Vak' a-nâme-i Mısır*, vr. 3b-31b.

41 Mustafa Resmî, *Vak' a-nâme-i Mısır*, vr. 31b-78b.

42 Bu kısımlar için bk. Mustafa Resmî, *Vak' a-nâme-i Mısır*, vr. 33a, 36b, 37a, 39b, 43b, 44b, 57b, 58a, 66a.

43 BOA, AE, SSM.III, nr. 24664.

44 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Başveکہâlet Arşivinde Bonapart'ın Akkâ Muhasarasına Dair Bir Vekayiname", *Tarih Semineri Dergisi*, Sa. II, İstanbul 1938, s. 3-31.

bir "Vekâyi' nâme" olarak adlandırmış ve Akkâ muhasarasına dair Türkçe bir eser olmadığını, bundan dolayı da belgede zikri geçen bahislerin abartılı olabileceği ihtimalinin göz önüne alınarak vekâyi' nâmede verilen bilgilerin Fransızca eserler ile karşılaştırılması gerektiğini ifade etmiştir⁴⁵. Bir diğer vekâyi' nâme ise Osman Koç tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır⁴⁶. Koç, çalışmasının giriş bölümünde, yaptığı tüm araştırmalara rağmen, müellifi belli olmadığı için, eserin başka bir nüshasına ulaşamadığını ifade etmekte⁴⁷, daha sonra ise *Gazâ-nâme*'nin müellifinin Mustafa Resmî olduğu sonucuna vardığını belirtmekte; fakat çalışmasının birinci bölümünde müellifin ismi hususunda tereddütlü davranmaktadır⁴⁸. Öte yandan nâşir, neşrini hazırladığı eserin *Gazâ-nâme*'lerin nâdir örneklerinden birini teşkil ettiğini kaydetmekte ve bu *Gazâ-nâme*'nin yazıldığı tarihten sonra Akkâ kuşatmasını ele alan diğer eserlere de kaynak olduğu ifade etmekte; fakat bu etkileşimin ne şekilde tezahür ettiğinden ise bahsetmemektedir⁴⁹.

Yukarıdaki iki kayıt, Mısır'ın işgali sırasında meydana gelen hadiselere kısaca değindikten sonra, Akkâ'nın kuşatılması ve muhasarası sırasında meydana gelen olayları ele almaktadır. Arada bazı fasılalarla birlikte olaylar günlük olarak kaydedilmiştir. Bugüne kadar birbirinden farklı eserler oldukları düşünülen bu iki kayıttaki bilgiler ve ibareler bir karşılaştırmaya tabi tutulduğunda, gerçekte, birbirlerinden pek de farklı olmadıklarını görmekteyiz. 11 Za 1214'te (6 Nisan 1800) istinsah edildiği anlaşılan ve bir *Gazâ-nâme* olduğu

45 Uzunçarşılı, "Başvekâlet Arşivinde Bonapart'ın...", s. 13.

46 *Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacî Ahmed Paşa*, haz. Osman Koç, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992. Bu eser ayrıca 1971'de hazırlanan bir bitirme tezine de konu olmuştur (Esseyid Mehmed Şevki, *Gazânâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacc Ahmed Paşa*, haz. Faika Jale Özyalçın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 1971).

47 Koç, eserin tek nüshasına dayalı olarak bir neşir çalışması yapmıştır. Bu nüsha ise Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4910'da bulunmaktadır. Bu nüshanın müstensihinin gerek lisan bilgisi gerekse yazım ve imla bilgisi açısından pek de yeterli biri olmadığı anlaşılmaktadır. Zira nüshada çok sayıda yazım ve imla hatası bulunmaktadır. Arapça dua cümlelerinin Osmanlıca tamlama şeklinde kaydetmesi (v. 7b), "humpara"nın "hamîre" (v. 9a, 17b, 22b), "cânıbeyn"nin "cânıbin" (v. 8b), "şân-ı vezâret" ifadesinin "şân ve zâdet" (v. 9a), "it'âb ve tâkat-güzâr" ibaresinin "ilkâb ve tâfenkizâr" (v. 9b), "Sebt günü" ifadesinin "Sitte günü" (v. 10b), "çirkâb"ın "harekât" (v. 11a), "nâ-yâb"ın "nâ-tâb" (v. 11a), "çünkü" ifadesinin "çölün" (v. 14b), "tehaşşüd"ün "tahaddîş" (v. 14b), "çend-nefer" kelimesinin "çinde nefer" (v. 15a), "müterakkab"ın "müterikkat" (v. 17a), "piş-rev"in "beşir" (v. 21a), "ilerü" kelimesinin "ilevü" (v. 24b) şeklinde kaydetmesi; "bed-gürizân"ın "bed-gerizân" (v. 9b), "yek-dehân"ın "yek-dihân" (v. 10a), "âlûde-nümün"ün "âlûde-nemün" (v. 11a), "uğûr-ı dîn" tamlamasının "âğur-ı dîn" (v. 14a) ve "umüm" kelimesinin "amüm" (v. 11a) gibi yanlış şekilde harekelemesi müstensihinin hatalarından sadece birkaçıdır. Koç, nüshadaki yazım hatalarına kısaca değinmekle birlikte (*Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacî Ahmed Paşa*, s. 22-24) işaret ettiğimiz hataları fark etmemiş ve nüshadaki yazım yanlışlarını aynen nakletmiştir. Ayrıca nüshanın son kısmında yer alan istinsah tarihini de (11 Za 1214 / 6 Nisan 1800) bir aylık farkla 11 Z 1214 / 6 Mayıs 1800 şeklinde (*Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacî Ahmed Paşa*, s. 79) kaydetmiştir.

48 *Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacî Ahmed Paşa*, s. IV, 18. Levend, bu eserin müellifinin belli olmadığını ifade etmiş (Agâh Surri Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956, s. 158); Levend'in çalışmasındaki bilgileri tetkik etmeden aynen nakleden Mustafa Erkan da benzer bir yargıya varmıştır (Mustafa Erkan, "Gazavatnâme", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 440).

49 *Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacî Ahmed Paşa*, s. 20, 26.

zannedilen eserin ibare, tertip ve muhtevası dikkate alındığında, Akkâ kuşatması sırasında mahsur bulunan ordu görevlilerinin⁵⁰ kuşatmanın hemen ardından konu ile ilgili olarak İstanbul'u bilgilendirmek amacıyla hazırladıkları bir takrîr özelliğine sahip Osmanlı arşivindeki belgenin içeriği ile büyük oranda benzerlik arzettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu iki kaydın dışında Osmanlı arşivindeki takrîrle benzerlik arzeden bir başka takrîr suretinin Topkapı Sarayı Arşivi'nde, Süleymaniye nüshasına yakınlık arzeden bir diğer nüshanın da Milli Kütüphane'de olduğunu tespit ettik⁵¹. Tüm bu nüshalar ile takrîrler birbirleriyle kıyaslandığında aralarındaki benzerliklerin yanında farklılık arzeden bazı bahislerin olduğunu da altını çizmek gerekiyor. Fakat nüshalarda yer alıp da takrîrler içerisinde kaydedilmemiş olan bu hususlar, Cezzar Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği birkaç tahrîr ile İngiliz Amirali Sidney Smith'in Bonapart'a gönderdiği mektubun tercüme suretlerinden ibaret olup⁵², kuşatmada yaşanan günlük hadiselerle dair ilave bilgiler ihtiva etmemektedir. Ayrıca takrîrlerde yer alan gün ve saatlere dair bilgilerin nüshalarda hatalı şekilde kaydedildiği de görülmektedir. Bu farklılıklar, sonradan tertip edilen Süleymaniye ile Milli Kütüphane'deki nüshaların müstensihlerinin dikkatsizliğinden veya esas aldıkları bir başka istinsah kaydında hatalı şekilde kaydedilen verileri aynen nakletmelerinden kaynaklanmıştır⁵³. Zikredilen tüm bu hususlar

- 50 Uzunçarşılı'nın sadeleştirdiği bu arşiv kaydının baş tarafında "Muhâsarasında mevcûd bulunduğumuz Akkâ'nın muhârebesi sûretidir" yazısı yer almaktadır. Son kısımda ise metni kaleme alan ve hadiselerin yazıldığı gibi gerçekleştiğini onaylayan ordu mensuplarının adları geçmektedir. Takrîrin muharrirleri Mısır Ordusu Defterdarı Mehmed Enin ile Trablusşam Mübayaâ Memuru hâcegândan Ahmed Şerif efendilerdir. Takrîrde zikredilen bilgilerin doğruluğu ise, Mısır Ordusu Kadısı Mehmed Reşid ile ulemadan Seyyid Ömer efendiler tarafından onaylanmıştır. Gerek Vâsîf'ın verdiği bilgiler (Sarıkaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 400) gerekse başka arşiv belgelerinde yer alan hususlar (BOA, HH, nr. 6788) bu takrîrde ismi geçen şahısların muhasara sırasında Akkâ'da bulduklarını doğrular niteliktedir.
- 51 Topkapı Sarayı arşivinde muhasaradaki hadiselerin günlük olarak kaydedildiği bir başka takrîr daha bulunmaktadır (TSMA, nr. E. 5478/1). Bu takrîrdeki ibareler ile Osmanlı arşivinde bulunan belgedeki cümleler birbiriyle uyumaktadır. Fakat Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan takrîr, muhasaranın 52. gününe kadarki hadiseleri nakletmekte olduğundan son kısmı eksik kalmıştır. Konu ile ilgili olarak 21 varaklık bir başka nüsha ise Milli Kütüphane'de bulunmakta ve *Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hâc Ahmed Paşa* başlığını taşımaktadır (Milli Kütüphane, nr. 06 Hk 881). Bu nüshanın konu sıralaması ve ibareleri ise daha çok Süleymaniye nüshası ile uyumaktadır. Bu nüsha ile Süleymaniye nüshası arasında farklılık arzeden tek bahis, *Cezzar Ahmed Paşa'nın muhasaranın başlarında İstanbul'a gönderdiği mektubun suretinin yer aldığı kısımdır* (Farklılık arzeden noktaları karşı. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4910, vr. 3a-7a, 23b-26a; Milli Kütüphane, nr. 06 Hk 881, vr. 2b-3b, 10b).
- 52 Farklılık arzeden bu belge suretleri için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4910, vr. 3a-7a, 23a-26a, 37b-39a; Milli Kütüphane, nr. 06 Hk 881, vr. 2b-3b, 14b-15b, 18b-21a.
- 53 Arşiv kayıtlarında (BOA, AE,SSLM.III, nr. 26664; TSMA, nr. E. 5478/1) "mâh-ı Zilka'de'nin ikinci muhâsaranın yirmi birinci Âhad günü" cümlesi nüshalarda "Zilka'denin yirmi birinci Âhad günü" şeklinde (Süleymaniye, vr. 13b; Milli Kütüphane, vr. 6a); "mâh-ı mezbûrun sekizinci günü" ibaresi "mâh-ı mezbûrun yirmi sekizinci ve muhâsaranın yirmi yedinci Seb't günü" şeklinde (Süleymaniye, vr. 15a; Milli Kütüphane, vr. 6b); "temâm altı buçuk sa'âte resîde" ibaresi "temâm altı sa'âte resîde" şeklinde (Süleymaniye, vr. 16b; Milli Kütüphane, vr. 7b); "nehâri sa'ât bir buçuğa kadar" ibaresi "nehâri sa'ât on buçuk kadar" şeklinde (Süleymaniye, vr. 30b; Milli Kütüphane, vr. 12a); "sa'ât on buçukda bağteten" ibaresi "sa'ât üç buçukda bağteten" şeklinde (Süleymaniye, vr. 37b; Milli Kütüphane, vr. 14b) kaydedilmiştir.

dikkate alındığında birbirinden farklı olarak kaleme alınmış olduğu düşünül-
len iki eserin aslında aynı kaydın farklı nüsha ve versiyonlarından başka bir
şey olmadığı ve Akkâ önlerinde kazanılan bu büyük zaferin uyandırdığı he-
yecanın bir tezahürü olarak muhasara sonrası İstanbul'a gönderilen takrîrin
-bazı küçük eklemelerle birlikte- istinsah edilerek çoğaltıldığı ortaya çıkmış
olmaktadır. Takrîrler ve nüshalar arasındaki bu benzerliği Akkâ müdafaası-
nı özel olarak inceleyen araştırmacılar da -her iki kayıttan çeşitli alıntılarda
buldukları halde- dikkate almamış ve her iki kaydı herhangi bir kaynak
değerlendirmesine tabi tutmadan kullanmışlardır⁵⁴.

Her iki çalışmada eserlerin isimlendirilmesi ve müellifi meselesine de yeri
gelmişken değinmek istiyoruz. Yukarıda ortaya koyduğumuz bulgulardan da
görüleceği üzere, Koç'un neşrettiği eseri bir "Gazâ-nâme" olarak adlandırma-
sı, yerinde bir tespit değildir. Yine nâşirin, eserin müellifinin Mustafa Resmî
Efendi olduğuna/olabileceğine dair iddialarını sıralarken takip ettiği usûl de
ilmî açıdan hem yetersiz hem de kıymetsizdir⁵⁵. Uzunçarşılı'nın sadeleştir-
rek yayımladığı arşiv kaydını "Vekâyi' nâme" olarak adlandırması hususuna
ise açıklık getirmek gerekiyor. Her ne kadar belirli bir hadiseyi ayrıntılı ola-
rak aktaran veya nakleden tüm kayıtlar genel olarak "Vekâyi' nâme" şeklin-
de adlandırılabilirse de, Akkâ savunması hakkında bilgi vermek amacıyla
İstanbul'a gönderilen bu belgenin bir takrîr hüviyetinde olduğu da dikkate
alınmalıdır. Zira arşivde bu ve buna benzer daha başka belgelere rastlamak
mümkündür⁵⁶. Bundan dolayı da Uzunçarşılı'nın sadeleştirdiği bu arşiv kay-

54 Örnek olarak bk. Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Altında Banaparte'nin Akkâ Muhâsarası", *Tarih Dergisi*, C. XV, Sa. 20, İstanbul 1965, s. 1-20; Dilek Can, *Cezzar Ahmet Paşa*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 1968; Mustafa Güler, *Cezzar Ahmet Paşa ve Akkâ Muhasarası*, İstanbul 2013, s. 108-125.

55 Yukarıdaki kısımlarda da zikrettiğimiz üzere Mustafa Resmî'nin eseri (*Vak' a-nâme-i Mısır*) gerek içerik gerekse üslup açısından Koç'un neşrettiği kayıttan tamamen farklıdır. Ayrıca nâşirin, Bursalı'nın Resmî Efendi hakkında verdiği bilgileri dikkatli bir gözle tetkik etmeden kullanması (Mehmed Tâhir, *Osmânî Mü'ellifleri*, III, 59) ve nüshanın son kısmında yer alan "el-Gâzî Cezzâr el-Hâc Ahmed Paşa Efendimiz'in tevârih-nâmesidir" (*Gazâ-nâme-i Cezzâr Gâzî el-Hacî Ahmed Paşa*, s. 79) cümlesinin Bursalı'nın verdiği bilgileri tamamlar nitelikte olduğunu ve eserin müellifinin Mustafa Resmî olabileceğine dair kanaatini güçlendirdiğini ifade etmesi ise akademik metot açısından hem eksik hem de zayıftır. Zira, Bursalı'nın verdiği bilgiler ile nüshanın sonunda yer alan kayıt arasında birbirini destekleyecek herhangi bir irtibat bulunmamaktadır. Ayrıca Koç, Bursalı'nın "İbnü'l-Emin Mahmûd Kemâl Bey'in kütüphanesinde manzûr-ı Fakîr olmuşdur" şeklinde Mustafa Resmî'nin eserinden bahsederken kullandığı cümleyi de görmezlikten gelmiştir. Bilindiği gibi İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in kitapları İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ne bağışlanmış ve burada ayrı bir fonda toplanmıştır. *Vak' a-nâme-i Mısır*'dan bahsederken işaret ettiğimiz üzere bu eserin bilinen tek nüshası -ki aynı zamanda müellif nüshasıdır- Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Kitaplığı, nr. 2697'de bulunmakta ve Bursalı'nın verdiği bilgiyi de doğrulamaktadır. Eğer Koç, bu konuda daha detaylı araştırma yapma çabası içerisinde olsa veya eserini Mustafa Resmî'ye isnat etme saplantısından kendini kurtarmış olsa idi, bu basit hataya düşmeyecekti.

56 Nitekim bu muhasara ile ilgili olarak Kıbrıs Muhassılığınca Akkâ'ya yardıma gönderilen askerlerin başbuğları tarafından Hasan Kaptan'a gönderilen ve bu Kaptan tarafından da İstanbul'a iletilen arşiv kaydına bakılabilir. Yardımcı askerlerin Akkâ'ya varmalarından sonra vuku bulan hadiseleri günlük olarak nakleden belgeyi İstanbul'a ileten Hasan Kaptan,

dını "Vekâyi' nâme" olarak adlandırmak yerine, Akkâ muhasarasına dair bir "Takrîr" veya "Rûznâme" olarak tanımlaması daha yerinde bir isimlendirme olurdu.

Zikrettiğimiz bu eserlerin yanında, sefer sırasında Mısır'da veya yakın çevresinde ikamet eden; fakat muhteva itibariyle sefere dair daha sathî bilgiler veren müelliflere ait vekâyi'nâmelere de rastlanmaktadır. Bunlardan Haydar b. Ahmed eş-Şihâbî⁵⁷, Lübnan tarihine dair kaleme aldığı eserinde⁵⁸ bu seferin başlangıcında meydana gelen hadiseler, Akkâ kuşatması, Cezzâr Ahmed Paşa ile Emir Beşir ve İngiliz Donanma Kumandanı Sidney Smith'in mektuplaşmaları, seferde görevlendirilen Azm-zâde Abdullah Paşa ile Lübnan Emiri arasındaki yazışmalar, Cezzâr Ahmed Paşa'nın Osmanlı ordusu için topladığı yardımlar gibi sefer sırasında Lübnan ve çevresinde gelişen hadiseleri ele almakta; bölgedeki devlet ricali arasında gidip-gelen mektupları aynen nakletmek suretiyle seferin diplomasisi hakkında ipuçları vermekte ve ordunun gerisinde meydana gelen gelişmeleri görgü şahidi olarak aktarmaktadır⁵⁹. Yine Mısırlı tarihçilerden İsmail b. Sa'd el-Haşşâb, *Hulâsâtün mâ-yürâd min Ahbârî'l-Emîr Murâd* adlı biyografik eserinin son kısmında, genel hatlarıyla, Mısır seferine dair bazı hadiseleri nakletmektedir⁶⁰.

c. Tarihi-Edebî Eserler

Mısır'ın istirdâdına dair tarihsel vak'aları nakletmek gayesi taşımasalar da, konu ile ilgili olarak kaleme alınmış edebî türdeki bazı eserlere de değin-

takdim ettiği yazının arzuhâl olarak düşünülmemesi için hadiseleri tevârih gibi kaydettiğini ifade etmesi (BOA, HH, nr. 6547-A) bu tür belgelerin niteliğini ve yazılış tarzlarını açıklar mahiyettedir.

- 57 1761-1835 yılları arasında Lübnan'da yaşayan ve uzun yıllar amcasının oğlu II. Emir Beşir'in yanında idari hizmetlerde bulunan bu müverrihin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Züheyr Muhammed Nâcî, "eş-Şihâbî, el-Emîr Haydar b. Ahmed", *Mevsû'atü A'lâmî'l-Ulemâ ve'l-Üdebâ'l-'Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 2007, XV, 233-234; Ziriki, *el-A'lâm*, II, 290; Kehhâle, *Mu'cemû'l-Mü'ellifîn*, IV, 89-90.
- 58 Haydar eş-Şihâbî'nin Lübnan ve çevresinin tarihine dair üç eser kaleme almıştır. Bunlar, *el-Ğurerü'l-Hisân fî Tevârîhi Havâdisi'z-Zemân*; *Nüzhetü'z-Zemân fî Târîhi Cebeli Lübnân*; *er-Ravzu'n-Nazîr fî Vilâyeti'l-Emîr Beşîr*'dir. Bu üç eser, üç cilt halinde Esed Rüstem ve Fuad Bostâni tarafından *Lübnân fî 'Ahdî Ümerâ'i's-Şihâbiyyîn* adıyla neşredilmiştir (*Lübnân fî 'Ahdî Ümerâ'i's-Şihâbiyyîn*, thk. Esed Rüstem - Fuad Efram el-Bostâni, I-III, Beyrut 1969) ki, bu çalışmada eserin 1109-1248 (1697-1832) yılları ihtiva etmektedir. Eser üzerine genişletilmiş ikinci bir tahkik çalışması daha yapılmıştır. Bu çalışmada eserin eksik kalan kısımları tamamlanmış ve Hz. Peygamber'in doğumundan 1267 (1851) yılına kadarki devri ihtiva edecek şekilde dört cilt halinde *Târîhu'l-Emîr Haydâr eş-Şihâbî* adıyla neşredilmiştir (*Târîhu'l-Emîr Haydâr eş-Şihâbî*, haz. Marun Ra'd, I-IV, Beyrut 1995). Konu ile ilgili olarak kaynaklarda Haydar eş-Şihâbî'nin son bir eserinden daha bahsedilmektedir. *Kissatü Ahmed Paşa el-Cezzâr* adını taşıyan, Cevdet Paşa'nın kaynakları arasında yer alan (Cevdet, *Târîh*, I, 9) ve Cezzâr Ahmed Paşa'nın hayatını ele alan bu eser, gerçekte Şihâbî'nin *Târîh*'inde yer alan bazı parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur (Bu eserin nüshaları için bk. Bayerische Staatsbibliothek (Münih), Cod. Arab, nr. 428; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2393; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 3365). Yani bir te'lif eser hüviyetine sahip değildir.
- 59 Şihâbî, *Târîhu'l-Emîr Haydar eş-Şihâbî*, IV, 1128-1147.
- 60 İsmail el-Haşşâb, *Hulâsâtün mâ-yürâd min Ahbârî'l-Emîr Murâd*, thk. Hamza Abdülaziz Bedr - Daniel Creclius, Kahire 1992, s. 42-45.

mek gerekir. Daha çok kaside ve manzûmelerin sonuna düşürülen tarihlerden müteşekkil olan bu eserlerin yanında nadir bir tür olarak Vak'anüvîs Vâsıf'ın kaleme aldığı *Tesliyet-nâme*'si Mısır seferine dair kaleme alınmış edebî yazın türleri arasında yer alan yapıtlar arasında sayılabilir. Bu eserlerin edebî husûsiyetlerinin yanında sefere dair bir takım verileri teyit ve tasrih edebilecek konumda bulunmaları, onlara tarihsel bir kaynak olma vasfı da kazandırmaktadır. Ayrıca bu seferin edebiyat literatürümüzdeki yerinin tespitinde de bu eserlerin katkısı muhakkaktır.

Mısır'ın Fransız güçlerinden temizlenmesi sırasında ve sonrasında Sultan III. Selim, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'yı öven bazı kaside ve tarih düşürme manzûmeleri dönemin şairleri tarafından kaleme alınmış ve bu seferin başarısını edebî bir üslupla kaydetmişlerdir. Sürûri⁶¹, Râsih İbrahim Enderûni⁶² ve Mehmed Emin Refî'-i Kalâyî⁶³ gibi şairler *Divân*'larında Kâhire, İskenderiyye, Arîş, Dimyât gibi önemli şehirlerin fetihlerini ve seferdeki askerlerin başarılarını tarih düşürdükleri şiirlerle anlatmışlardır. Genel muhtevalı *Divân*'ların yanında bu sefere dair özel olarak kaleme alınmış çeşitli kasideler ve tarih düşürmeler de bulunmaktadır. Enderûn-ı Hümâyûn Seferli Koğuşu'ndan Mustafa Üsküdarî, bir kasideden müteşekkil olan *Medhiyye-i Selûm-i Sâlis* adlı eserinde Mısır'ın istirdâdından dolayı Sultan III. Selim'i ve Küçük Hüseyin Paşa'yı övmüştür⁶⁴. Mısır'ın istirdâdına dair bir manzûme kaleme alan Sivas Kadısı Ebubekir Celâleddin⁶⁵ ise *Mısır Fethine Dair Ebcedli Târihler* adlı eserinde donanmanın faaliyetleri, İskenderiyye'nin fethi, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Kahire'den İstanbul'a ulaşması, Mısır'dan Fransızların çıkarılması gibi bahisleri tarih düşürdüğü çeşitli manzûmelerle aktarmıştır. "Celâlî" mahlasını taşıyan müellif, şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır⁶⁶. Yine Miftah Ağası Arif Mehmed Efendi'nin *Fetih-nâme-i Garrâ bâ-Tevârih-ı Ra'î nâ* adlı eseri de bu şekilde yazılmış eserler arasında yer almaktadır⁶⁷.

61 Sürûri Osman Efendi, *Divân-ı Sürûri*, Bulak 1255, s. 21-36.

62 Abdullah Bulut, "Râsih'in Gemi ve Gemcilikle İlgili Bir Tarih Manzumesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa. 21, Erzurum 2003, s. 73-83.

63 Mehmed Emin Refî'-i Kalâyî, *Divân-ı Refî'-i Kalâyî*, İstanbul 1284, s. 36-40.

64 Fehmi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1968, II, 219. Karatay bu eserin Y. 1530'da kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yaptığımız araştırmada eserin yerinde olmadığını tespit ettik. Kütüphane yetkilileri ile yaptığımız görüşmede bir varaktan müteşekkil olmasından dolayı bu eserin arşiv belgesi olarak ayrıldığını ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi bölümüne devredildiğini öğrendik. Arşiv kısmında yaptığımız inceleme ve talebimize rağmen, henüz araştırmacıların kullanımına açılmamış olmasından dolayı da eseri bizzat görme ve inceleme fırsatı bulamadık.

65 Bu zatın 1233 (1817/18) tarihinde vefat eden ve Abdullah Efendi-zâde olarak da tanınan Süleyman Molla'nın kardeşi Ebubekir Celaleddin olduğunu tahmin etmekteyiz. Arif Efendi, *Tezkire*'sinde bu zatın bir de *Divân*'ı olduğu bilgisini vermektedir; bk. Abdülkadir Erkal, "Celâlî'nin Mir-i 'Âlem Adlı Mesnevisi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sa. 9, s. 65.

66 Millî Kütüphane, nr. 06 Hk 3171, vr. 2b-6a.

67 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, nr. 1438. Ağâh Sırrı Levend, bu eseri Yavuz Sultan Selim döneminden III. Selim devrinde Mısır'ın istirdâdına kadarki hadiseleri ihtiva eden manzûm bir *Fetih-nâme* olarak tavsif etmektedir (Levend, *Gazavât-nâmeler...*, s.

Bahsettiğimiz bu şairler ile dönemin diğer söz ustalarının tarih düşürmek suretiyle kaleme aldıkları manzûmeler Enderûnî Osmân Vâsıf tarafından *Mısır ve İskenderiyye ve Hicâz'ın Fethi Tevârihi* adlı eserde bir araya getirilmiştir⁶⁸. Mecmua tarzında hazırlanan bu eserde Miftah Ağası Arif Efendi, Nakibüleşraf Ataullah Efendi, Sürûrî, Müderris Yahya Efendi, Mustafa Râkım Efendi, Ebûbekir Celâleddîn Efendi, Azmî, Sünbül-zâde Vehbî, Hatîb-zâde Derviş Mehmed Efendi, Gevrek-zâde Efendi'nin tâbi'i Refî', Âmir Beyefendi, Edîb, Nuh Bey-zâde Hâmid Mîr, Sarım Paşa-zâde Mehmed Râşid Bey, Seyyid Mehmed Refî' Efendi, Müderris Said Efendi, Nasfet Mustafa Efendi, Mehmed Afif Efendi, Mehmed Şâkir Efendi, İbrahim Râsih, Ahmed Râ'if Bey, Sâlim, Süleyman Sırrî Efendi, Sâdık Lebid Efendi, kuzâttan Seyfeddin Efendi, Fâyik, Nâmık, Ahmed Vâsıf Efendi, Vâsıf-zâde Lebib Efendi, Hulûs Dede, Mustafa Fennî Bey, Mehmed Reşid Efendi, Derviş, Kastamonulu Mustafa Esad Efendi, Recâi-zâde İbrahim Bey, Hâmî Efendi, Mehmed Hayret Efendi, Mehmed Muhît Efendi, Rıza Molla, Nâsır, Mehmed Vesîm Efendi, Muhaşşî, Salih Hayrî Efendi, Seyyid Mehmed Ata'ullah Efendi, Hâtif Efendi, kuzâttan Mehmed Refî' Efendi, Seyyid İbrahim Servet Efendi, Kâmil Osman Bey ve eser sahibi Enderûnî Osman Vâsıf'ın tarih manzûmeleri yer almaktadır.

Vak'anüvis Vâsıf'ın Mısır'ın işgalinden dolayı infiâle uğrayan Sultan III. Selim'i teselli etmek amacıyla kaleme aldığı *Tesliyet-nâmesi* de Mısır seferine dair edebî literatürün bir parçası olmayı hak etmektedir. Müneşât formu niteliğindeki bu eserde Vâsıf Efendi, Mısır'ın işgali sürecinden kısaca bahsettikten sonra, Osmanlı Devleti'nin daima iyi niyet beslediği ve dost kabul ettiği Fransızların bu beklenmedik işgalleri karşısında Sultan III. Selim'in sebat etmesi ve üzüntü duymaması gerektiğini ifade etmekte ve İslam tarihinde de buna benzer pek çok hadisenin meydana geldiğine çeşitli örnekler göstermek suretiyle işaret etmektedir. Eserin yazılış amacına uygun olarak Vâsıf Efendi, Osmanlı'nın manevi gücüne değinmekte ve kafirlerin müslümanlara ve İslam devletlerine karşı sinsî planlarının ne ilk ne de son olacağını belirterek Fransızların bu ihanetlerinin kendilerine büyük zarar vereceğini ve Mısır'ın mutlak suretle düşman işgalinden kurtarılacağına olan inancını dile getirmektedir. Eserin son kısmında ise, Mısır'ın idaresi ve korunması noktasında alınması gereken bazı tedbirler üzerine çeşitli tavsiyelerde bulunmaktadır. Eser, edebî yönünün önemi yanında, işgalin akabinde Pâyitaht'ta hâkim olan havayı yansıtmaya açısından da değerli bir konuma sahiptir⁶⁹.

160). Fakat bu eser, bir *Fetih-nâme* değil, Sultan'ı övmek amacıyla kaleme alınmış ve Sultan III. Selim'e sunulmuş üç manzûm kasideden müteşekkil edebî bir eserdir. Ayrıca eser, Mısır'ın istirdâdı dışında başka bir olaydan da bahsetmemektedir.

68 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 5501.

69 Vâsıf'ın bu eseri neşredilmiştir, bk. Yüksel Çelik, "Siyaset-Nasihât Literatürümüzde Nadir Bir Tür: Mısır'ın İşgali Üzerine III. Selim'e Sunulan Tesliyet-nâme", *Türk Kültürü İncelemeleri*, Sa. 22, İstanbul 2010, s. 85-126. Eserin muhtevası ve nüshaları hakkında ayrıca bk. Sankaya, *Ahmed Vâsıf Efendi...*, s. CCLII-CCLIV.

2. Mehmed Emîn Efendi ve Tarihçe'si

a. Hayatı

Mısır'ın istirdâdına dair bir *Tarihçe* kaleme alan müellifimiz Mehmed Emîn Efendi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hakkında bildiklerimiz, eserinde kaydettiği birkaç malumat ile Müştak Hatifi Karahanoğlu'nun yardımlarıyla Karahanoğlu Ailesi'nin tarihçesini yayına hazırlayan Fahrettin Kırzioğlu'nun çalışmasında⁷⁰ tespit ettiği bazı bilgilerden ibarettir. Müellif hakkındaki bilgilerimizin sınırlı olmasının esas sebebi, onun çok genç yaşta, daha nişanlı iken biz kaza sonucu vefat etmiş olmasıdır⁷¹. İkinci sebebi ise Müştak Hatifi Karahanoğlu tarafından 1975'te bir mukavele ile Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlanan, sülaleye ait basma ve yazma eserlerin bulunduğu kitaplığın içerisinde yer alan ve Mehmed Emîn Efendi'nin hayatına dair daha ayrıntılı bilgilere ulaşabileceğimizi ümit ettiğimiz *Karahanoğlu Soy Kütüğü* ve *Mecmua'-i Münşeât ve Es'âr* adlı iki yazmanın kaybolmuş olmasıdır.

Mehmed Emîn Efendi, Kars'ın Şüregel Sancağı'nda ve Kars merkezinde uzun yıllar devlet hizmetinde bulunan ve bu sınır bölgesinin ileri gelen ailelerinden biri olan Karahân-zâdeler sülalesine mensuptur⁷². *Tarihçe'sini* 1217'de (1802/3) yazmaya başladığında 12 yaşında olduğuna dair bizzat kendisinin zikrettiği bilgi esas alınacak olursa⁷³, 1205 (1790/91) senesinde dünyaya gelmiştir. Bu yönüyle de Osmanlı tarihçileri içerisinde en genç tarihçi vasfına sahiptir. Kars yöresinin yetiştirdiği tarihçi⁷⁴ ve hattatlarından biri olan müellif, 1772 Açıkbaz seferinden sonra Kars Beylerbeyi tayin edilen Miralay Ali Çelebi'nin torunu, Hüseyin Bey'in de oğludur. Annesi ise Kars valilerinden Numan Paşa'nın kızı Ayşe Hanım'dır. Mehmed Emîn, Osmanlı'ya savaş ilan eden ve 1222 (1807) tarihinde Arpaçayı'nı geçerek Kars'a saldıran General Nesvetayef kumandasındaki Rus ordusuna karşı çarpışan öncü birliklerin başında bulunan babası Hüseyin ve amcası Süleyman beylerin maiyyetinde ilk çarpışmalara katılmıştır. Bu sırada Kars'a gelen Erzurum Valisi ve eski Sadrazam Serasker Yusuf Ziya Paşa⁷⁵, Ruslara karşı gösterdikleri başarılı savunmalarından dolayı aile fertlerini takdir etmiş ve onun inhâsıyla

70 Müştak Hatifi Karahanoğlu - Fahrettin Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihçesi ve Karahanoğlu M. Muhtar'ın Şiirleri - Kitaplığı*, Erzurum 1986.

71 Karahanoğlu - Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihçesi...*, s. 21.

72 Metin, 25b. Bu sülalenin atalarından Ahmed Bey, oğluna Mehmed Karahân ismini vermesinden sonra ailenin adı Karahân-zâde/Karahanoğlu olarak anılmaya başlanmıştır. Aile yaşadıkları bölgede pek çok hayır hizmetlerinde bulunmuş ve bölgeyi İran, Çerkez, Gürcü ve Rus istilalarına karşı korumakla görevlendirilmiştir. 93 Harbi'nde Rusların Kars'ı işgal etmelerinden sonra 1882'de apar topar Erzurum'a göç eden aile, bir müddet burada ikamet etmiştir. İşgalin sona ermesinin ardından ise, aile üyelerinin bir kısmı Kars'a dönmüş, bir kısmı Erzurum'da kalmış, çoğunluğu ise İstanbul'a göç etmiştir (Karahanoğlu - Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihçesi...*, s. 16-17, 22, 24, 173).

73 Metin, vr. 3a.

74 Kırzioğlu, Mehmed Emîn Efendi'nin Kars taraflarında yetişen dördüncü tarihçi olduğunu ifade etmektedir; bk. Karahanoğlu - Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihçesi...*, s. 22, 180.

75 İsmail Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, V, 85.

Hüseyin Bey'e Dergâh-ı Âli Kapucubaşılığı (daha sonra Küçük Mirahorluk), kardeşi Süleyman Bey'e ise Kars'ın Tımarlı Askeri Miralaylığı rütbeleri verilmiştir. Hüseyin Bey'in oğlu olan müellifimiz Mehmed Emîn'e de Hâcegânlık rütbesi verilmiş⁷⁶ ve "Efendi"ler sınıfına dâhil olmuştur.

Mehmed Emîn Efendi'nin bundan sonraki hayatı hakkında elimizde şu an için başka bir bilgi bulunmamaktadır. O, nişanlılığı olduğu sırada ve genç yaşta bir kaza sonucu vefat etmiştir. Vefat tarihini net olarak bilmemekle birlikte, 1222 (1807) tarihinde hayatta olduğunu, bu sırada sâbık Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile görüştüğünü ve bu tarihten sonraki yakın bir zaman diliminde vefat ettiğini söylememiz mümkündür.

b. *Târîhçe'si*

Osmanlı tarihçileri içerisinde en genç müverrih olma sıfatına sahip olan Mehmed Emîn Efendi'nin Mısır'ın istirdâdına dair kaleme aldığı eserin bilinen ve müellifin kaleminden çıkmış olan tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır⁷⁷. Bu nüsha 26 varak ve 19 satır olup, itinalı bir şekilde yazılmış divânî hattına, 216x150 mm'lik ebadında ve mukavva bir kapağa sahiptir. Metindeki başlıkların üst kısmı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kenarlarda herhangi bir ek not olmamakla birlikte, metin içerisinde bazı kelime ve ibarelerin üzerinin çizilmiş olduğu görülmektedir ki, bu durum eserin yazımının tamamlanmasının ardından nüshanın tekrar gözden geçirilmiş olduğunu göstermektedir. Nüshanın girişinde eserin yazıldığı tarihte tahtta olan Padişah, sadaret makamında bulunan Sadrazam ile Meşihat makamında bulunan Şeyhülislam'ın adlarının bulunduğu ve kendilerine övgülerin kaydedildiği bir kısım yer almaktadır.

Müellifimiz eserine özel bir isim vermemiştir. Her ne kadar eserin içerisinde "...*Târîh-i Fakîrâne'm...*" gibi bir ibare yer almaktaysa da⁷⁸, buradaki "Târîh" kelimesi genel bir isimlendirmeyi ifade etmekte ve eserin adına işaret etmemektedir. Muhtevasının muhtasarlığı ve ele aldığı konunun tarihî bir olaya dayanması göz önüne alındığında, eserin "*Târîhçe*" olarak isimlendirilmesinin daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Mehmed Emîn Efendi, giriş kısmında ve son bölümünde eserin yazım tarihlerine dair bilgilere de yer vermektedir. O, on iki yaşına girdiği sıralarda, 1217 tarihinde (1802/3) *Târîhçe'sini* yazmaya başlamıştır⁷⁹. Bundan iki

76 Karahanoğlu - Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihi*..., s. 21, 23, 175, 192; Kırzioğlu, "Atatürk Üniversitesi'ne Kitapları Bağışlananlar", *Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı IV. Kitap: Çeşitli Konular*, Erzurum 1978, s. 230.

77 İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6114; Levend, *Gazavât-nâmeler...*, s. 159; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2013, s. 101. F. Kırzioğlu ve M. Karahanoğlu, bu nüshanın numarasını sehven 1614 olarak kaydetmişlerdir (bk. Karahanoğlu - Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihi*..., s. 21).

78 Metin, vr. 3b.

79 Metin, vr. 3a. Mehmed Emîn Efendi'nin eserini 1216'da (1801/2) kaleme aldığına dair Bursalı'nın vermiş olduğu bilgi (Bursalı, *Osmânî Mü'ellifleri*, III, 49) doğru değildir.

yıl sonra, yani 1219 tarihinde (1804/5) eserini tebyiz etmiş ve 1221'de ise (1807/8) eserine son şeklini vermiştir⁸⁰. 1222'de (1807) Rus ordularına karşı koymak için Kars'a gelen Yusuf Ziya Paşa ile görüştüğü sırada *Târîhçe'sini* Paşa'ya sunmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

Fransızların Mısır'dan çıkarılmasına dair bir eser yazmasının her Osmanlı tarihçisi gibi kendisi için de bir vazife olduğunu belirten Mehmed Emin Efendi, Sultan III. Selim'in şahsında tüm Osmanlı padişahlarına karşı duyduğu şükranı ifade etmek ve bu yolla küçük bir hizmette bulunmak maksadıyla eserini kaleme almıştır⁸¹. Ayrıca eserin son kısımlarında devletin sınır boylarında ikamet eden müellife Yusuf Ziya Paşa'nın ihsanlarının devam etmesinin rica edilmesi, Paşa'nın dikkatini çekmek ve ailesine yaptığı yardımlara karşın kendisine şükranlarını sunmak amacıyla eserin kaleme alınmış olması ihtimalini de akla getirmektedir.

Mehmed Emin Efendi, bu sefer sırasında ve sonrasında Kars'ta ikamet etmiş, seferdeki hadiselerin şahidi olmamıştır⁸². Güvenilir kişilerden (sika) işittiği bilgileri esas alarak eserini kaleme aldığı bizzat kendisi ifade etmektedir⁸³. Ayrıca o, eserinde yer yer hatt-ı hümayun suretlerini kaydetmekte, Sadrazam'ın İstanbul'a gönderdiği telhislere atıflarda bulunmakta ve İstanbul'dan gönderilen teşrifâtlardan da kısaca bahsetmektedir⁸⁴. Müellifin kullandığı ve yararlandığı kaynaklar, onun Kars ve çevresinden Mısır'a gidip-gelen askerî ve idarî erkânla görüştüğüne, konu ile alakalı olarak taşıraya gönderilen arşiv kayıtlarına ulaştığına, ailesinin idarî ve askerî sahada bölgenin vazifeli ve ileri gelen kişilerden müteşekkil olması hasebiyle yakın çevresinde sefer ile alakalı müsâhabetleri de yakından takip ettiğine işaret etmektedir.

Eserine kısa bir girişle başlayan müellif, eseri yazmasındaki amacına ve tesvîd tarihine değindikten sonra yazım ve imlâlarındaki kusurları varsa, okuyucudan affetmesini talep etmektedir. Ardından besmele, hamdele ve salvele ile konuya giriş yapmakta ve Fransızlarla Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin geçmişinden kısaca bahsederek konuyu Mısır'ın istilasına getirmektedir. Daha sonra sırasıyla, Fransızlar'ın İskenderiyye önlerine gelmeleri, Kahire'nin düşmesi, Belbis, Yafa, Salihyye, Sayda ve Hayfa kalelerinin teslimi, Akkâ müdafaası, Fransızların Mısır'ı işgali sonrası meşveret meclislerinin toplanması ve Sultan III. Selim'in konu ile ilgili olarak devlet adamlarına gönderdiği hatt-ı hümayunlar, kara ordusunun Haydarpaşa'dan hareket ederek Şam'a ulaşması, isyancı Ebû Hamza'nın idam edilmesi, Şam'dan hareketle

80 Metin, vr. 26b.

81 Metin, vr. 3a.

82 Kırzioğlu ve Karahanoğlu, Mehmed Emin Efendi'nin Rus muharebelerinden evvel ne suretle Mısır'a gittiğinin bilinemediğini kaydetmektedirler (bk. Karahanoğlu - Kırzioğlu, *Karahanoğlu Aile Tarihçesi...*, s. 22). Fakat müellifimiz bu savaşta bulunmamıştır. O, işittiği haberlerden ve gördüğü birkaç arşiv kaydından faydalanarak eserini kaleme almıştır.

83 Metin, vr. 3a, 26b.

84 Metin, vr. 10b-11a; 11b, 14a, 16b-17a, 18a, 18b, 21a-22b, 23a-b.

Ariş yakınlarına varılması, Ariş'in fethi ve Değirmenci Mustafa Paşa'nın şehadeti, Fransız Elçisi'nin sulh teklifinde bulunması ve ordunun Ariş'ten Kahire yakınlarına hareket etmesi, Fransız ordusunun anlaşmayı iptal etmesi ve iki ordunun çatışması, kara ordusunun Yafa'ya avdeti, alınan mağlubiyetten ötürü Sultan III. Selim'den Sadrazam'ı teselli eden ve mücadeleye devam etmesi konusunda teşvik eden hatt-ı hümayunun gelmesi, Küçük Hüseyin Paşa'nın donanması ile orduya katılması ve İstanbul'dan mühimmat getirmesi, Belbis ve Salihyye'nin fethi, Sultan III. Selim'den Sadrazam'a bazı hediyelerin gönderilmesi, Fransız ordusunun mağlup edilmesi, ikinci defa Fransız Elçisi'nin gelmesi ve barış talebinde bulunması, Kahire'nin ele geçirilmesi ve Fransızların memleketlerine gönderilmeleri, savaşta başarılı hizmetler veren ordu ricaline hediye dağıtılması, İstanbul'da şenlikler yapılması, ordu ricaline İstanbul'dan hediye ve hatt-ı hümayun gönderilmesi, kara ordusunun İstanbul'a dönmesi gibi konular takip etmektedir. Bu konuların ardından Sadrazam Ziya Paşa'yı öven ve Mısır'ın fethine tarih düşürülen bir manzûmeye yer ayrılmıştır. Son kısımda ise müellifin adı, eserin tesvîd, tebyiz ve itmâm tarihlerine dair bilgiler kaydedilmiştir.

Eserde bu konular yer almakla birlikte, seferin tüm aşamalarını ele aldığı ve naklettiğini söylemek güçtür. Zira müellif, seferin bir diğer ayağını teşkil eden Korfu çıkarmasına, seferin başlarında İstanbul'da meydana gelen gelişmelere, sefer sırasında imzalanan ittifaknâmeler ile Fransızlarla yapılan çeşitli anlaşmalara, Sadrazam Ziya Paşa ile Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın seferin bitiminden hemen sonra Mısır'da giriştikleri faaliyetlere, Bonapart'ın işgal süresince Kahire'de izlediği politikalar ile Fransa'ya firar etmesine, seferin başlarında donanmanın Mısır sularındaki mücadelelerine yer vermemiş, Küçük Hüseyin Paşa'nın sefere katılmasından sonraki faaliyetlerine ise çok az yer ayırmıştır. Bununla birlikte seferi ele alan diğer kaynaklarda yer almayan bazı hususların da eserde ele aldığı görülmektedir. Değirmenci Mustafa Paşa'nın Ariş'in fethiyle görevlendirilmesi ve fetihden sonra Ariş'te iken bir kaza sonucu şehit olmasına dair kaydettiği hususlar, kara ordusunun konakladığı Akşehir, Beylan, Meğara, Remle, Cısr-i Yakub ve Muzayrib gibi çeşitli menzillerin isimleri, Sultan III. Selim'in sefer sırasında ordu ve devlet ricaline gönderdiği hatt-ı hümayunların suretleri ile Yafa'nın istirdâdına dair verdiği bilgiler tarihi açıdan kıymetli ve orjinaldir. Müellifimizin kuşatma ve meydan muharebelerinde bulunan iki tarafın asker sayıları ve huruç harekâtları ile tarafların birbirlerine hücumla kalkıştıkları saatlere dair kaydettiği bazı bilgiler değerli olmakla birlikte, genellikle yuvarlama sayılardan müteşekkil olduğu dikkati çektiğinden bu yönde naklettiği bilgilerin ihtiyatla değerlendirilmesi kanaatindeyiz.

Mehmed Emîn Efendi, eserinde hadiselerin meydana geldiği günlere ait bilgiler ile bazı ordu görevlilerinin isimlerinin geçtiği kısımları açık (boş) bırakmıştır. Kahire'nin Fransızlar tarafından işgal edildiği, Sadrazam'ın ordunun karargâhı olan Haydarpaşa'ya intikal ettiği ve Fransız Elçisi'nin Kahi-

re yakınlarında iki ordunun bir araya gelerek bir ateşkes imzalanması için teklif ettiği günlere ait bilgiler ile Ordu Re'isliği'ne tayin edilen kişinin adı ve Belbis'in fethine memur tayin edilen Paşa'nın isminin geçtiği kısımların⁸⁵ muhtemelen daha sonradan ikmal edilmek amacıyla boş bırakıldığı görülmektedir.

Müellifimiz bazı yer isimlerinin imlasında hatalı davranmıştır. O, "Belbis"i "Filbis", "Hayfa"yı "Hâ'ife", "Sayda (صيدا)"yı "Sâyde (سايده)", "Dimyât"ı "Dim-yet" ve "Gazze (غزة)"yi ise "Kazze (قزه)" şeklinde kaydetmiştir⁸⁶. Bundan başka bazı şahıs isimleri ve hadiselerin gelişim süreçlerine dair aktardığı bilgilerde de hataya düşmüştür. Örneğin, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın yola çıkmadan önce Sadaret Kaymakamlığı'na Abdullah Paşa'nın tayin edildiğinden ve Kahire'nin fethi haberinin geldiği sırada ise Ebubekir Paşa'nın bu makamda olduğundan bahsetmektedir⁸⁷. Fakat durum müellifin kaydettiğinin tersinedir. Zira önce Ebubekir Paşa Sadaret Kaymakamlığı'na tayin edilmiş, Abdullah Paşa ise Ebubekir Paşa'nın halefi olmuştur. Mısır'a hareket eden kara ordusunun menzillerinden bahsedildiği kısımlarda ordunun Haydarpaşa ve Konya'da onar gün, Hama'da beş gün ve Şam'da elli beş gün ikamet ettiğine dair verdiği bilgilerde de hata vardır⁸⁸. Zira kara ordusu ile birlikte sefere giden İzzet Hasan Efendi'nin verdiği bilgilere göre Üsküdar'da on iki, Konya'da beş, Hama'da on iki, Şam'da ise kırk sekiz gün ikamet edilmiştir. Mehmed Emîn Efendi, Kahire'nin fethine dair müjdeyi Sadrazam'ın Kapı Kethudası Sıbğatullah Ağa'nın İstanbul'a ulaştırdığını ve İstanbul'dan ordu ricaline gönderilen hediyelerin de yine Sıbğatullah Ağa tarafından Mısır'a getirildiğini kaydetmektedir⁸⁹. Fakat Kahire'nin fethine dair müjdeyi Sıbğatullah Ağa değil, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın Kapı Kethudası Selim Sabit Efendi İstanbul'a ulaştırmış, İstanbul'dan gönderilen teşrifâtı da Mirahor-ı Evvel Şemseddin Beyefendi Mısır'a getirmiştir. Sıbğatullah Ağa ise daha önce Kleber ile bir anlaşmanın yapılacağına dair müjdeyi vermek için İstanbul'a gitmiştir. Buradaki değerlendirmelerimizden de anlaşılacağı üzere eserde var olan hatalar, ravilerin veya bizzat müellifin bilgileri birbirine karıştırmasından kaynaklanmıştır.

Mehmed Emîn Efendi, eserinde çok ağdalı veya çok sade bir dil kullanmamıştır. Daha çok anlatmak istediği hususları veya vermek istediği mesajı ön planda tutmaya çalışmıştır. Eserindeki dil ve üslubuna bakılırsa, çok genç yaşta olmasına rağmen, iyi derecede Arapça, Farsça ve Türkçe bilgisine sahip olduğu ve şiirle de yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Konunun bağlamına uygun olarak Arapça dua, ayet ve hadislerle başvurmuş, konu başlıklarını Arapça ve Farsça ibarelerle oluşturmuş, Nef'î ve Nedîm gibi önde gelen

85 Bu kısımlara sırasıyla bk. Metin, vr. 6b, 12a, 15b, 12a, 18a.

86 Metin, vr. 7a, 8a, 17b, 24a.

87 Metin, vr. 12a, 22a.

88 Metin, vr. 12b-13a.

89 Metin, vr. 22a, 23a.

Türk şairlerine ait mısra⁶ ve beyitlere yer vermiş ve son kısımda ise Mısır'ın istirdâdına tarih düşürdüğü bir manzûmeyi kaydetmiştir. Eserinde Arapça veya Farsça şiir ve darb-ı mesel kullanmamıştır. Anlatımını secîli ifadelerle süslemeye gayret etmiş; istiâre, teşbîh ve iktibâs gibi söz sanatlarından da faydalanmıştır.

Değerlendirme ve neşrini yaptığımız eserin yeni harflere çevirisinde basit transkripsiyon işaretleri esas alınmıştır. Uzatmalar için (^), ayn harfi için (‘), hemze için (’), işaretleri kullanılmış, elif-lâm (ﻻ) takısının yer aldığı Arapça terkiplerdeki kelimeler arası geçişte -hemze işaretinden farklı olması için- ‘ işaretini tercih edilmiştir. Kaf ve gayn (ﻙ - ﻏ) harflerinden sonra gelen uzatmalar “â”, “î”, “û” şeklinde yazılmıştır. Metin içerisinde yer alan başlıklar, **kalin punto** ile kaydedilmiştir. Metinde yanlış imla ile yazılan kelimelerin doğru yazımı metin içinde düzeltilmiş, imlaların metindeki orijinal şekli dipnotlarda gösterilmiştir. Metinde geçen Arapça âyet ve hadislerin aslı imlaları dipnotlarda gösterilerek Türkçe anlamları ve geçtiği kaynaklar ile yerlerine ayrıca işaret edilmiştir. Metnin yeni harflere çevrilmesinde yazı dilinden ziyade konuşma diline önem verildiğinden, konuşma diline yakın bir imlâ takip edilmiştir. Bazı kelimelerin değişik imlâ ile yazılmış olmaları esas itibarıyla metinde muhafaza edilmiştir. Sonları “b” harfi ile biten Türkçe fiillerde bu harf “p” ye çevrilmiştir. Kelimelerin yarım yazılmasından dolayı eksik kalan harfler, cümlelerin akışına uygun olarak unutulmuş olabileceği varsayılan kelimeler köşeli parantez [] içerisinde metne ilave edilmiş, fazlalık arz eden kelimeler < > içerisinde gösterilmiştir. Müellifin aktardığı bilgilerdeki hatalara ve açık (boş) bıraktığı kısımlara metin içinde müdahale edilmemiş, tespit ettiğimiz hususlar kaynakları ile birlikte dipnotlarda ayrıca ele alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca müellifin yanlış yazdığını düşündüğümüz yer isimlerinin metindeki imlaları ile gerçekte hangi adlara sahip oldukları da yine köşeli parantez [] içerisinde ayrı ayrı gösterilmiştir.

[Metin]

[1b] Ellefet hâzihi'n-nüşate fi-'ahd-i hümâyûn-ı
 Pâdişâh-ı cihân-ı Süleymân-menkıbet,
 dihim-efrûz-ı mesned-i Hilâfet ve serîr-ârây-ı
 mülk ü devlet, Hâkânü'l-berreyni ve'l-bahreyn, Hâdimü'l-harameyni's-
 şerifeyn, Şehinşâh-ı 'âlem illâ ve hüve's-Sultân ibni's-Sultâni'l-Gâzi
 Selim Hân ibni's-Sultâni'l-Gâzi Mustafa Hân
 ibni's-Sultâni'l-Gâzi Ahmed Hân
*haledet hilâfetühû ve ebede saltanatühû
 ilâ intihâ'i'z-zemân*

Fî-eyyâm-i Sadâret-i
 Sadr-ı 'âlî-cenâb,
 düstûr-ı me'âlî-nisâb, nâzım-ı
 umûr-ı cumhûr, hâfız-ı bilâd [ü] sûgûr,
 teşrif-sâz-ı makâm-ı Sadâret-i 'ulyâ ve
 revnak-
 efzây-ı mesned-i Vekâlet-i kübrâ,
 Sadriâ'zam-ı
 Vezîr-i efham, Gâzi [e]-Hâc Yûsuf
 Ziyâ Paşa *dâme bi'l-birri*
zîkruhû ve feşâ

Fî-evân-ı hazret-i
 cenâb-ı
 a'lemü'l-'ulemâ'l-
 mütebahhirîn, efdalü'l-
 fuzalâ'l-müteverri'in, bahr-i
 zehhâr-ı 'ulûm-ı şettâ ve mesned-
 nişîn-ı
 vâlây-ı Fetvâ, kâşif-i müşkilât-ı
 enâm Şeyhulislâm Mevlânâ Mehmed
 Efendi *dâmet*
vikâyetühû'r-Rabbânî

[2a] Dībāce

Allāhū veliyyū't-tevfik, ni'me'l-mevlā ve ni'me'r-refik¹

Ma'lûm olsun ki, Devlet-i ebed-peyvend-i 'Osmâniyân, serîr-i Saltanat'a cülûs olaldan berû sipîhr-i câh ü celâl ve matla'-ı envâr-ı 'izz ü ikbâl, mihr-i dırahşân-ı âsumân-ı mülk ü din ve ecille-i selâtîn-i nasfet-âyîn *enârallāhū berâhîne eslâfihim ve tavvele a'mâra ahlâfihim²* hazerâtının âb-rîz-i hâlis-'ayâr-ı meskûn ve harekât-ı seyr ü sefer-i kesîretü'l-berekâtlarını tahrîr-i dil-pezîr üzere sebk-i kâlib-ı zabta şeref-yâfte-i ihtisâs-ı müverrihîn-i sikâun kavânîn-i kadîme ve kavâ'id-i dirînelerinden olduğuna binâ'en, vaktâ ki, Halife-i Yezdân-ı 'adl-iktirân ve Süleymân-zemân, sâye-i fazl-ı Kir[d]-gârî, mu'allâ-pâye-i Şehriyârî, bâ'is-i âsâyiş-i halk ve penâh-ı müslimîn, hâmi-i beyza-i İslâm u dîn, hıdmet-gûzâr-ı Harameyn-i muhteremeyn, nigeh-dâr-ı berreyn ü bahreyn, Ebû'l-fethi'l-megâzî es-Sultân Selîm Hânû'l-Gâzî, veliyyü'n-ni'metimiz şevketlü, kudretlü, kerâmetlü, mehâbetlü efendimiz hazretleri "*İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-ardi³*" âyet-i kerîmesi mâ-sadaka, kisve-i Hilâfet-i 'uzmâ, düş-i gayret-püş-i Mülûkâne'lerine iksâ buyurulduktan sene 'aşera⁴ târihinden ba'de, 'alem-efrâz-ı 'unüvv-i tuğyân olan Françelü keferesi taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den mahfiyyen bâbü'l-Harameyn olan Kâhire-i Mısır'ı istilâ eyledikleri mesmû'-ı gâyet-meşhûn-i Şâhâne oldukda, hâliyâ Vezîr-i a'zam-ı kerîmü's-şiyem, Vekîl-i mutlak-ı 'ulüvvü'l-himem, nâzım-ı menâzım-ı [2b] bilâd ü 'ibâd, dâfi'-i mezâlîm-i ma'delet-vedâd, hâ'iz-i celâ'il-i me'ser-i mebrûre, fâ'iz-i hasâ'il-i mekârim-i mevfûre, muhyî-i umûr-ı ehl-i perverî, mücrî-i rûsûm-i dâd-güsterî, rağbet-efzây-ı erbâb-ı fazl ü kemâl, 'atâ-bahşây-ı ashâb-ı liyâkat ü istihâl, Felâtûn-ı 'akl ü zemân, hayr-hâh-ı devlet-enâm, nesak-bahş-ı cümle-i umûr-ı mehâmm, a'kal-ı ashâb-ı tedâbir-i sâ'ibe ve erşed-ârâ'-i sâkıbe, Âsaf-bülen-i 'uzmâ, mesned-ârây-ı Vekâlet-i kübrâ ve revnak-efzây-ı Sadâret-i 'ulyâ, Âsaf-ı kerîmü's-şiyem, Vezîr-i celîlül-himem devletlü el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa *yesserallāhū mā-yürüdū ve mā-yeşā⁵* hazretlerini sefer-i zafer-eser ve Ordu-yi hümâyûn-ı nusrat-me'serlerine Serdâr-ı ekrem nasb ü ta'yîn ve feth u teshîr-i iklim-i Mısır-ı Kâhire'yi 'uhde-i 'aliyye-i Hıdivâne'lerine ihâle vü tefvîz buyurmağın, ol Vezîr-i a'zam ve Sadr-ı sudûr-ı ekrem ve bedr-i münîr-i efham hazretleri dahi tiğ-i sürüyyâ-cevherin miyân-ı hamîyyetine bend ve derûn-ı sadâkat-meşhûnlarında misâl-i nûr-ı sâtî'leme'ân eden ihlâs-ı diyânet-ihtisâs muktezâsı[nca] uğûr-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûn-ı Şehinşâhî'de sadîkâne vü dilîrâne gayret ü hamîyyeti vukû'-yâfte olmağla, bi-hamdillâhi Te'âlâ tevfik-ı İlâhî ve baht-ı firûz-i hazret-i Cihândârî ile belde-i merkûm müceddeden râci'-i hükûm-i Sultân-ı enâm olmakdan nâşî, bu bâbda vücûda gelan fütühât-ı celîletü'l-âsâr, ketb-i tevârîhe şâyeste olduğuna binâ'en ve cümle memâlik-i seb'atü'l-mesâlik-i Pâdişâhî'de

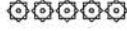
- 1 " وَلِيُّ الْوَيْقِ، نِعْمَ الْعَوْلَى وَ نِعْمَ الْوَيْقِ = Başarı Allah'tandır. O ne güzel yardımcı ve ne güzel dosttur." anlamına gelen Arapça bir senâ cümlesidir.
- 2 " أَنَا اللَّهُ بَرَاهِينَ أَسْلَافِهِمْ وَ طَوْلُ أَعْمَارِ أَخْلَافِهِمْ = Allah (c.c.) onların atalarının bürhânlarını (delil, kanıt) aydınlatsın ve onların evlatlarının da ömürlerini uzun kılsın." anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.
- 3 " إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ = Biz seni yeryüzünde halife yaptık" anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Sâd, XXXVIII/26. ayetin baş tarafından alınmıştır.
- 4 Metinde bu ibâreden sonra gelen "ve mi'eteyn ve elf" kelimelerinin üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.
- 5 " يَسِّرْ اللَّهُ مَائِدَةً وَ مَائِدَةً = Allah (c.c.), dilediği ve istediği şeyleri [onun için] kolay kılsın" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

mevcûd olan 'âmme-i mü'minîn ü muvahhidîn, veliyyü'n-ni'metimiz 'inâyetlü, kerâmetlü, şevketlü, mehâbetlü Pâdişâh-ı ma'delet-mu'tâd efendimiz hazretlerinin nân u ni'meti [3a] ve lutf ü 'inâyetiyle perverdesi olmağın, 'alâ-kadr-i tâkati'l-beşeriyye hıdmet-i hümâyûn-ı meymenet-makrûnlarında bez-i iktidâr eylemek lâzimedden idûğüne mebnî, işbu vâkı'ât-ı cemîle ve havâdisât-ı celilelerin icmâlen ketb olunması vâcibe-i zimmet-i Hakîrâne'm olmağın, rakam-zede-i hâme-i nev-peydây-ı perîşân-ı tavr-ı kitâbet olan tuhfe-i Fakîrâne'mizin sene seb'a 'aşera[te] ve mi'eteyn ve elf târihinde ve sinn-i Fakîr-i pür-taksîr Mehmed Emîn eş-şehîr bi-Karahân-zâde isnâ 'aşeraya duhûlü hengâmında tesvîdine mübâşeret ü mübâderet olunup, bi-'avnillâhi Te'âlâ bi'l-hayr resîde-i itmâm oldu.

*Sevedtû hâzihî'l-havâdisâte bi-simâ'in mine's-sikât*⁶. Kezâlik mezâyâ-şinâsân-ı esrâr-ı beyân ve zümre-i âşinâyân olan erbâb-ı ulû'l-elbâbdan recâ vü niyâz olunur ki, resm ü imlâda ve istilâhda vâkı' olan kusûr u kûsûrumuzu 'afv ve dâmen-i safh-ı cemilleriyle mestûr buyuralar.

“Ve mâ-tevfikî illâ bi'llâh”⁷

“Aleyhi tevekkeltü ve hüve rabbü'l-'arşil-'azîm”⁸

- 6 “سَوَّدْتُ هَذِهِ الْخَوَادِثَاتِ بِسَمَاعٍ مِنَ الْبِقَاءِ” = Burada (bahsettiğim) hadiseleri, güvenilir râvilerden işiterek tesvîde (notlar halinde yazmaya) başladım” anlamına gelen Arapça bir cümledir.
- 7 “وَمَا تُوفِّقِي إِلَّا بِاللَّهِ” = Başarılı olmam ancak Allah'ın (c.c.) yardımı ile mümkündür” anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Hûd, XI/88. ayetin son kısmından iktibâsla kaydedilmiştir.
- 8 “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ” = Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O, yüce arşın sahibidir” anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Tevbe, IX/129. ayetin son kısmından alınmıştır.

[3b] Bismillâhirrahmânirrahîm

Envâ-i hamd-i cemîl, ol hazret-i Rabb-i celîl-i vâcibü'l-vücûd-i mümteni'ü'l-misâl *celle celâlühû*⁹ dergâh-ı 'izzet-penâhına mahsûs u mahsûrdur ki, nev'-i insânî mahz-ı ihsânî ile 'anâsır-ı muhtelifeden ahsen-i takvîm üzere ibdâ' eyleyüp, fehvây-ı kerâmet-ihativây-ı "*Ve-le-kad keremnâ*"¹⁰ ile tekrîm ü tefhîm eyledi. Ve ma'nây-ı fazâ'il-mugannây-ı "*Ve feddalnâ*"¹¹ ile tafdîl ü ta'zîm eyledi. Ve efdal-i salavât ve ekmel-i tahiyât ve ahsen-i teslîmât ol Seyyid-i kâ'inât hazretine olsun ki, "*Levlâke levlâke le-mâ halaktü'l-eflâk*"¹² hitâbıyla müstetâb olmuştur. Ve tahiyeye-i ta'zîm ü senâ, Âl-i vâcibü'l-ikrâm-ı cenâb-ı vâlâlarına olsun ki, "*Bi-eyyihümü'ktedeytüm ehtedeytüm*"¹³ mazmûnuyla müftehür olmuştur. [Mısra']:

Yâ Rabb! Bu riyâz içre zülâl-i kereminle

Bu tâze kalem işlemesin bâr-ver ile

Ammâ ba'dü; dekâyk-ı 'irfân ve zümre-i âşinâyâna ma'lûm olsun ki, hâme-i nev-peydây-ı perîşân-ı tavr-ı kitâbet olan *Târîh-i Fakîrâne*'min bâ'is-i ketb ü te'lif ve bâdî-i tahrîr u terkîmi budur ki, Pâdişâh-ı cihân, cenâb-ı zill-i Rahmân, [4a] hazret-i Şehriyâr-ı ma'delet-nişân es-Sultân ibni's-Sultânî'l-Gâzî Selîm Hân-ı İskender-gulam hazretleri serîr-i Saltanat'a cülûs buyurulup, evkât-ı Hilâfet ve ezmine-i Saltanat'larında müddet-i medideden berü âfitâb-ı âlem-tâb-ı Devlet-i ebed-peyvend-i 'Osmâniyân ile muzmeran 'adâvet ve izhârın irâd ve memâlik-i 'inde'l-mesâlik-i İslâmiyân ve sedd-i sedîd-i âhen-kilid-i bilâd-ı Hicâz'dan iklim-i Mısır'ı istilâ ve 'adâvetin icrâ zu'm-ı bâtula ve fikr-i fâsidesinde olan Françelü keferesi naks-ı <u> 'ahd ü mîsâk birle hudûd-ı İslâmiyân'a tecâvüz ve zuhûr u hurûcu ve vukû'-yâfte olan hâlât u havâdisât u vekâyi'âtı mufassalan tafsil ü beyân olunur.

- 9 "جَلَّ جَلَالَهُ" = O'nun (Allah) şanı pek yücedir" anlamına gelen Arapça bir senâ cümlesidir.
- 10 "وَلَقَدْ كَرَّمْنَا" = Biz gerçekten (insanoğlunu) şan ve şeref sahibi kıldık" anlamına gelen bu cümle, "وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَخَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا" = Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık" (Kur'an, İsrâ, XVII/70) ayetinin baş tarafından alınmıştır.
- 11 "وَفَضَّلْنَا" = Biz (onları) üstün kıldık" anlamına gelen bu cümle, Kur'an, İsrâ, XVII/70. ayetin orta kısmından iktibasla kaydedilmiştir.
- 12 "لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ" = (Ey Habibim!) Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" anlamına gelen bu cümle, Sagâni'ye göre uydurma bir hadistir. Aclûni, Sagâni ile aynı görüşte olmakla birlikte, metnin mana itibarıyla sahih olduğunu ifade etmektedir (Ebû'l-Fezâ'il Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Kureşî es-Sagâni, *Mevzû'âtü's-Sagâni*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Dimaşk 1980, s. 46; İsmail b. Muhammed el-Aclûni, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs*, haz. Ahmed el-Halebî el-Attâr, Beyrut 1352, II, 164).
- 13 "أَتَذَرُونَهُمْ" = Onların hangisini kendinize rehber edinirsiniz (örnek alırsanız), doğru yolu bulursunuz" anlamına gelen bu cümle, "أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتَّخَذُونَ أَجْنَابًا مَّن دُونِ آلِ مَرْيَمَ إِذْ نَبَّأَتْ بِهَا مَوْلَاهَا وَإِذْ نَبَّأَتْ بِهَا جَبْرَائِيلُ إِذْ وَاكَلَتْ مِنْهَا رِزْقًا وَإِذْ نَبَّأَتْ بِهَا قَوْمُهَا بِمَا كَانُوا فِيهَا أَصْحَابًا" = Benim ashabım gökteki yıldızlar gibidir. Onların hangisini kendinize rehber edinirsiniz (örnek alırsanız), doğru yolu bulursunuz" anlamına gelen mevzû hadisîn (Muhammed Nâsiruddîn Albânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Zâ'ifeti ve'l-Mevzû'a*, Riyâd 1412/1992, I, 144-145) son kısmından alınmıştır.

Tafsîl-i hurûcî-i küffâr ve naks-ı 'ahd ü misâk ve tecâvüzî-i hudûd-ı İslâmîyân

Mukaddemâ Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-karâr ile Françelü keferesi beyinlerinde mün'akad u merbût olan rişte-i müsâlemet ü musâfât, şâ'ibe-yi tetarruk-ı ihtilâl ü inhilâlden masûn u mahfûzu'l-etrâf olup, mugâ'ir-i sulh u salâh olarak bir hâlât zuhûra gelmemekle, piş-ezîn mesfûrlara itâ olunan 'Ahid-nâme-i hümâyûn'un şurût u kuyûdu mü-be-mü vikâyet ü sıyânet olunup, "*Fe-etimmû 'ahdehum ilâ müddetihim*"¹⁴ mücebine inkizây-ı vakt-i mev'ûda dek merâsim-i dostî vü müvâlâta ri'âyetde dakîka fevt olunmamak husûsu taraf-ı Devlet-i 'aliyye'de dâ'imâ mu'teber u mer'î iken, melâ'in-i nekbet-karînin zamîr-i habâset-semîrlerinde cây-gûr olan hud'a vü hıyânetlerin bu âna kadar muzmer eyleyüp, vaktâ ki nevbet-i Hilâfet-i rûz-efzûn-ı 'Osmânî ve devlet-i Saltanat-ı behiyye-i Hâkânî, 'atıyye-i [4b] kübrây-ı cenâb-ı Rabbânî, dîhim-efrûz-i mesned-i Hilâfet ve serîr-ârây-ı mülk ü devlet, hulâsa-i düdmân-ı devlet ü ikbâl ve nûkâve-i hânûmân-ı Saltanat ü iclâl, Sultân-ı sâhib-krân, Şâh-ı şâhân-ı deverân, Husrev-i ka'be-i emn ü âmân, iftihâr-ı Âl-i 'Osmân es-Sultân ibni's-Sultân, Sultânü'l-berreyni ve'l-bahreyn, hâdimü'l-Harameyni's-şerîfeyni'l-muhteremeyn, Hidiv-i kâmkâr-ı bülend-iktidâr, veliyy-i ni'am-i 'âlem, mâlik-i rikâbü'l-ümem el-Gâzî Selim Hân-ı hazret-i Şehinşâh-ı cihân efendimiz hazretleri "*İnnâ ce'alnâke halîfeten fî'l-ardi*"¹⁵ mâ-sadaki kisve-i Hilâfet-i 'uzmâ, dûş-i gayret-pûş-i Mülûkâne'lerine iksâ ve 'amm-i büzürg-vârları cennet-mekân, Firdevs-âşiyân, Hudâvendigâr-ı sâbık Sultân 'Abdülhamîd Hân '*aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân*'¹⁶ "*İrci'î ilâ rabbiki râzu yeten merzu ye*"¹⁷ nidâsına lebbeyken-i icâbet olarak gülşen-serây-ı bekâya rihlet ve dâru'l-huld-i 'ukbâya 'azîmet eyleyüp, hâliyâ Şehriyâr-ı Kışver-güşâ efendimizin nâsiye-i hâl-i sa'âdet-iştimalinde lâmi' u dirahşân olan envâ'-ı kâbiliyyet ü isti'dâd-ı Hudâ-d[âd] muktezâsı[nca] nevbet-i tasarruf-ı Saltanat u Cihendârî bi'l-irsi ve'l-istikbâl cenâb-ı Hilâfet-me'âblarına intikâl etmekden nâşi, ittifâk-ı ârây-ı vüzerây-ı 'izâm ve icmâ'-ı 'ulemâ'-i a'lâm ve inkyâd-ı havâss u 'avâm ile cenâb-ı Nâsıru'l-müslimînin eltâf-ı malâ-nihâyesinden istid'ây-ı fevz ü nusrat ve recâ'-ı feyz u bereket olunarak, taht-ı Saltanat-ı zillullâhî, evreng-i Hilâfet-penâhî ve erike-i şefekat-i dest-gâhiye iclâs ü iclâl ve pirâye-bahş-ı câh u celâl olduktan [5a] sene 'aşera mürûrundan sonra ve neyyir-i a'zam-ı sipîhr-i mu'azzam, sâhibü's-seyfi ve'l-kalem, nâzım-ı menâzımü'l-ümem, Vezîr-i a'zam-ı sûtûde-şiyem, Âsaf-bülend-i 'uzmâ, mesned-ârây-ı Vekâlet-i kübrâ, revnak-bahşây-ı Vezâret-i 'ulyâ, Sadr-ı 'âlî-cenâb, düstûr-i me'âlî-nisâb 'inâyetlü, devletlü Gâzî el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri Sadâret-i kübrâ'ya bi'l-yümni ve'l-ikbâl revnak-efzây-ı teşrîf olaldan ba'de, müddet-i kalilde Françelü keferesinin ez-kadîm me'lûf ü mecbûl oldukları televvûn-i tabî'at ve mefsedet-i tînetleri muktezâsı[nca] zamîr-i habâset-semîrlerinde cây-gûr ü müstekarr olan hiyel ü hıyânetlerin izhâr u icrâ 'âdet-i dîrinelerinden olduğuna binâ'en, bin iki yüz on üç senesi târihinde tâ'ife-i merkûmun Çâsâr-ı bed-tebâr ve cumhûr-ı düzah-karârları taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den 'ale'l-gafle naks-ı 'ahd ü misâk ve hudûd-ı İslâmîyân'a tecâvüz

14 فَاتَّبِعُوا عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ = Onların anlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın" anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Tevbe, IX/4. ayetin orta kısmından alınmıştır.

15 إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ = Biz seni yeryüzünde halife yaptık" anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Sâd, XXXVIII/26. ayetin baş tarafından alınmıştır.

16 عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ وَالْعُفْرَانُ = Allah'ın (c.c.) rahmet ve mağfireti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

17 إِزْجِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّضِيَّةً = Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön" anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Fecr, LXXXIX/28. ayetten alınmıştır.

ve bilâd-ı Hicâz'ı kabza-i tasarruflarına idhâl eylemek zu'm-ı bâtilası cây-gür-i zamîrleri olmakdan nâşi, mahall-i mel'anet-gâhlarında cem'iyet¹⁸ ü istişâre ve her biri bir hileyi irâ'e eyleyüp, bu kâr-ı hileye karâr vermişler ki: "Rûy-i deryâdan sefâyınler ile sûret-i dostide varalım. Zirâ tarîk-ı düşmenide gider isek ve izhâr-ı 'adâvet eder isek, her kaçan ümerâ'-i Mısır ile söz birliğimiz ve yek-dilliğimiz var ise de, etrâf kulâ'lar ehâlilerinden tahlis-i girîbân edemeziz. Ve mahall-i maksûda varamazız. Rûy-i deryâdan iştirâ'-i zehâ'ir behânesiyle varalım. Muhârebeye derkâr olurlar ise: 'Mısır-ı Kâhire'de zahîre iştirâ eylememize Pâdişâh'ınızdan [5b] fermân vârdır' deyü cevâb edelim. Bu takrîb ile sûret-i dostide Mısır'a kadar varup, sonra icrây-ı merâmımıza mübâşeret edelim". Bu üslûb-i fâsid üzerine karâr eylediler.

Sûvâr-ı küffâr-ı hâk-sâr

Sene selâse 'aşera[te] ve mi'eteyn ve elf târihinde cümle top ve humpara ve cebehâne ve sâ'ir harb ü darba dâ'ir âlât u mühimmâtların sefâyınlere nakl ve kendüleri dahi sûvâr u rû-be-râh oldular.

Muhâsara-i Kal'a-i İskenderiyye ve teshîr-i mezbûr

Melâ'in-i hâsirîn Kal'a-i İskenderiyye'yi istilâ iddi'asıyla bin mikdârı kefere irsâl ve kendüleri dahi bin mikdârı küffâr-ı dūzah-karâr ile savb-ı ma'hûda 'azîmete isti'câl ve göndürdüğü küffâr-ı hâk-sâr sûretâ mu'âmele-i dostâne¹⁹ iştirâ'-i zehâ'ir behânesiyle kal'a-i mezbûrun mahall-i karîbinde taburlarına 'ale'l-gafle takvîyet verir tabyâlar binâsı ve üzerlerine balyemez toplar ve humpara ve havânlar vaz'ı gibi esbâb-ı tazyîk-ı sūkkân-ı kal'aya sarf-ı iktidâr ve ferdâsı yevm-i muhâsaraya mübâşeret ve ceng ü harbe ibtidâr eylediler. Mahsûr olan müslimîn, düşmen-i dîn-i mübîn bu kâra derkâr olmakdan mukaddem izhâr-ı hyânet eyleyeceklerin yakîn eylemeleriyle, hâric-i sūrûna muhâfız nâmına asker ta'yîn eylemişler. Küffâr hâric-i kal'ada ve gerek meterislerde mevcûd olan guzât ve derûn-ı kal'ada mahsûr olan mücâhidîn-i gayret-simât, 'avn ü 'inâyet-i Hudâvend-i cevâd'a tevekkül ü istinâd birle melâ'in-i hâsirîn muhârebeye ikdâm eylediklerinde, tabur-ı makhûrları kurbünde [6a] mütevekkilen 'alellâhi Te'âlâ karşulayup, tîğ ü tūfeng-i ra'd-âheng ile kati vâfir küffârı samsâm-ı kahr u kîn ve i'dâm birle gâziyân-ı dilâverân gânimen derûn-ı kal'aya 'avdet ve mehâbet-i küffâr kalblerinden zâ'il olup, emn ü râhat üzere iken bi-hikmetillâhi Te'âlâ ertesi yevm düşmen-i dînün külliyyetü imdâdı zuhûr etmekle, bâ'is-i dehşet-i müslimîn ve 'adem-i mukâvemet-i mücâhidîn olup, 'asâkir-i İslâm muhâfaza-i kal'a-i Pâdişâhî'ye her ne kadar sa'y ü gūşîş eylediler ise de, def-i mazarrat-ı a'dâya kârger olamayup, melâ'in-i bed-âyîn ile bu üslûb üzere on sâ'at mikdârı ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl olunup, mahsûr olan müslimîni top ve humpara ile kati vâfir tazyîk u ta'zib eylediler. Bilâhare cünûd-i mücâhidîn tâkat ü mukâvemetden me'yûs olup, düşmen-i dînün hîn-i hücumlarında ba'zıları firâr ve ba'zıları dahi giriftâr-ı esîr-i küffâr olup, hikmet-i Hudâ ol hısn-ı hasîne vaz'-ı kadem-i şûm oldu.

18 Metinde bu kelime cim (ج) harfinin noktasız haliyle "جمعت" şeklinde kaydedilmiştir.

19 Metinde bu ibâreden sonra gelen "ile" kelimesinin üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.

Süvâr-ı küffâr be-cânib-i Kâhire-i Mısır ve istilâ'-i belde-i merkûm

Küffâr-ı hâk-sâr Kal'a-i İskenderiyye'yi teshîr eylediklerinden sonra, bir mikdâr muhafîz ta'yîn ve ol esnâda tertîb eyledikleri tabur-ı fitne-zuhûrlarıyla Mısır-ı Kâhire üzerine süvâr oldular. Mukaddemâ ümerâ'-i Mısır ile yek-cihetlikleri olup, belde-i merkûmu yed-i menhûslarına teslim eylemek husûsu ümerâ' tarafından mukâvele vü mu'âhede olunmağla, melâ'in-i hâsirîn tabur-ı makhûrların belde-i merkûma karîb mahalde lenger-endâz-ı nuhûset eyleyüp, [6b] muhâsaraya derkâr ve ümerâlar ile beyinlerinde vâki' olan sözbirliklerin âşikâr eylemeleriyle, ümerâların hıyâneti ehâlî-i beldenin ma'lûmları oldukda, cân, başlarına sıçrayup, müstağrak-ı emvâc-ı âlâm ü inkisâr ve âteş-i 'azîme giriftâr oldular. Ol belde-i 'azîmin vüs'at ü metâneti ta'bir ü tahrîr ve beyân ü takrîrden dür-â-dür olup, lâkin öteden berü belde-i mezbûrun hıfz u hirâseti ve her bir umûr u husûsâtı sâ'ir bilâd-ı Pâdişâhî gibi sadâkat-kâr ve mücerrebül-etvâr vüzerâ'-i 'izâm hazerâtının 'uhde-i 'aliyyelerine ihâle vü tefvîz olunmayup, ümerânın zir-i hükûmetinde olmak kânûn-ı kadîmeden olmağın, ol evânda dahi iklim-i Mısır'ın nizâm-ı umûru ümerâya ihâle ve kabza-i tasarruflarında olduğuna binâ'en, ehâlî-i beldenin hâlleri harâb olup, birbirleriyle ittifâk vâki' olamadı. Küffâr-ı hâk-sâr sulh u salâh üzere iken, bu kâra cesâreti ve ümerâ'-i beldenin bu makûle hıyâneti bu'dun 'ani'l-ihimâl olmağın, taraf-ı Devlet-i 'aliyye'de vaktiyle kaydına derkâr ve hâris-i nâmûs-ı Saltanat ve yekke-süvâr-ı şecâ'at bir Vez[ir]-i sâhib-tedbir muhafazasına ta'yîn ve zimâm-ı umûr-ı memleket dest-i hamîyyet-peyvestine teslim olunmadığından, ehâlî-i belde dahi hâh u nâ-hâh ümerâya teba'îyyet eylediler. Egerçi vüzerây-ı 'izâm hazerâtından Bekir Paşa derûn-ı Mısır'da mevcûd olsa da, ümerâya mağlûbiyyeti muktezâsı[nca] muhâlefetden ihtirâz birle küşe-i inzivâda karar eylemiş idi. Düşmen-i dîn-i mübîn muhâsaranın [...] günü²⁰ derûn-ı kal'aya külliyyetlü [7a] top ve tûfeng yağdırup, hücumâ ikdâm ve bâbü'l-kal'a üzerine yürüyüş ü iktihâm eylediklerinde, belde-i mezkûru zabt u teshîr ve derûn-ı kal'ada vâki' olan müslimînin vâfirini kemend-keşide-i bî-âmân ile katl ü i'dâm ve vâfiri dahi kal'a-i mezkûrun bir tarafında ihtifâ eyleyüp, [msra']:

Olacak oldu hemân, çâre ne şimdiden sonra²¹

mazmûnuyla firâr eylediler. Çünkü bu evân-ı pür-ihtilâl ve bu hengâm-ı şûriş-iştîmâlde Mısır-ı Kâhire gibi iklim-i 'azîm ve belde-i husn-ı hasîn ve İskenderiyye gibi metânetde 'adîmül-misâl kal'anın bi-hikmetillâhî Te'âlâ melâ'in-i düzah-karârların dâhil-i kabza-i tasarrufları olduğu bâ'is-i izdiyâd-ı kibr ü gurûrları olup, etrâf ü eknâfda vâki' kıl'â u kasabât u bilâdları teshîr u istilâ sevdây-ı fâsidesine derkâr ve dîn-i mübine olan 'adâvetin icrâya ibtidâr ve zir-i hükûmetlerinde olan re'âyâ vü berâyâya zulm ü te'addîye ictisâr eylediler.

- 20 Müellif Fransızlar'ın Kahire'yi hücumları ve işgal ettikleri günü tespit edemediğinden boş bırakmıştır. Cebertî'nin kaydettiğine göre Fransızlar 6 S 1213 (20 Temmuz 1798) Kahire önlerine gelmişlerdir. Murâd Bey'in toplama kuvvetleri ile Kahire sakinlerinden teşkil edilen orduyu mağlup ettikten sonra 8 S 1213'te (22 Temmuz 1798) Cize taraflarına geçmişlerdir. 12 S 1213 (26 Temmuz 1798) tarihinden itibaren ise Fransız askerleri Kahire'deki boş evlere ve Kahire'den kaçan ümerânın konaklarına yerleşmeye başlamıştır (Cebertî, *Mazharu't-takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransîs*, s. 33-39; ayrıca bk. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 67-76).
- 21 Bu msra'nın yer aldığı şiirin tamamı için bk. Ahmed Nedîm, *Nedîm Divânı*, nşr. Hüseyin – Mustafa, İstanbul 1338-1340, s. 36-38.

Süvârî-i küffâr be-cânib-i kılâ'-ı Hicâz

Françelû keferesi Kâhire-i Mısır'ı istilâlarından ba'de, tertîb eyledikleri kırk binden mütecâviz kefereden müretteb ü mükemmel iki 'aded tabur-ı makhûrlarına gereği gibi takviyet ü istihkâm birle süvâr oldular.

Teshîr-i ba'zı kılâ'

Küffâr-ı nuhûset-medâr tertîb-i 'asâkire bezl-i iktidâr ve külliyyetlü cünûd-i nekbet-medârlarıyla Kal'a-i Filbîs²² [فی البیس = Belbîs] üzerine varılıp, derûrunda mevcûd olan müslimîn ile vâfirce muhârebe olunup, [7b] bilâhare kal'a-i merkûmu teshîr eylediler.

İstîlây-ı Kal'a-i Yafa

Düşmen-i dîn-i mübîn ber-muktezây-ı hilkat-i asliyye fart-ı vefret ü kesretlerine igtirâran kemâl-i 'unûvv ü istikbâr ederek, istîlây-ı kal'a-i merkûm sevdâsıyla kal'aya karîb mahalde darb-ı köhne-hıyâm-ı mül[te]fet-kıyâm eylediklerinde, kal'ada mevcûd olan cünûd-i muvahhidîn dahi âlât-ı ceng ü cidâlleriyle hâzır u âmâde ve müste'inen billâhi Te'âlâ mukâbele-i düşmen-i dîne merdâne vü gayûrâne hareket ve top ve tûfeng-i ra'd-âheng ile tazyîk-ı a'dâya sarf-ı mâ-hasal ve bezl-i makderet ve tabur-ı makhûrları üzerine hücum ve ceng ü harbe mübâderet ve inhizâm-ı düşmen-i bedfercâma sa'y ü dikkat ve melâ'in-i bed-âyin dahi ehl-i İslâm üzerine top ve humpara atmakta ve cünûd-i muvahhidîn dahi kâfirin meterislerin basup birbirine katmakta iken, düşmen-i dîn hîn-i ma'rekede tâb-âver olamadıkların Çâsar-ı bed-tebârları tarafına ihbâr u istimdâd eylemeleriyle, guzât-ı şîr-nihâd sâ'at üçde cem'iyet-i küffâr üzerine sell-i şemşîr-i intikâm ve âteş-efgen-i kahr-ı istisâl ile hücum u ikthâm kasdında iken, küffâr-ı hâk-sârın külliyyetlü askerleri zuhûr eylediği bâ'is-i kibr ü gurûrları olmakdan nâşî, hîn-i hücum-ı 'asâkir-i İslâm'da top ve tûfeng ve humpara ve zembûreklerine yek-fetilden âteş ve cünûd-i mücâhidîn üzerine [8a] dâ'iren-mâdâr selâsil ü aglâl-i i'tâk-ı igtiyâlleri olan çarh-ı feleklerine ittikâ vü istinâd ve icrây-ı sanâyi'-i şerâre-feşânide kemâl-i mehâretlerini ibrâz u izhâr ve bârân-ı şedîd-misâl, cünûd-i müslimîn üzerine dâne-i top ve humpara isâliyle ziyâdece tefrika vermeleriyle, bi-hikmetillâhi Te'âlâ çerh-ı felek 'aksine deverân eyleyüp, yedi yüz mikdârı gâziyân şerbet-i şehâdeti nûş ve bin mikdârı cüyûş-i müslimîn mahsûr olup, anlar dahi mukâbele-i düşmen-i dîne mukâvemetten me'yûs olup, ba'de'l-firâr kal'a-i merkûmu zabt u teshîr eylediler.

Ol esnâda Sâlihiyye Kal'ası üzerine 'asâkir-i vefire ta'yîn olunup, kal'a-i merkûme derûnunda mevcûd olan cünûd-i mücâhidîn ile çend-rûz muhârebe vü mukâteleden sonra, 'asker-i İslâm'a za'f-ı küllî müstevlî vü târî olmakdan nâşî, bi-kazâ'illâhi Te'âlâ kal'a-i mezkûr esîr-i küffâr oldu.

Birkaç bin mikdârı küffâr dahi Sâyde [سايده = Sayda] Sancağı'ndan Hâ'ife [حائفة = Hayfa] Kal'ası üzerine ta'yîn eylemeleriyle, âni dahi zabt u teshîr eylediler.

22 Metinde "Filbîs (فی البیس)" şeklinde kaydedilen bu kalenin esas adı Belbîs (بلييس) olup, Kâhire'nin kuzeyinde yer almaktadır.

Cem'iyet-i küffâr ve süvârî-i [işân] be-cânib-i Kal'a-i 'Akkâ

Melâ'in-i hâsirîn Yafa Kal'ası'nda cümle cumhûr-ı makhûrlarıyla cem'iyet ve sedd-i sedîd-i âhen-kilid-i bilâd-ı Hicâz olan 'Akkâ Kal'ası'nı istilâ vü teshîr niyyet-i bâtilasıyla yirmi beşer bin olarak iki 'aded tabur tertîb ve külliyyetlü top ve cebehâne ve humpara ve sâ'ir âlât-ı harb [8b] ü darba dâ'ir edevât u mühimmâtların hâzır u âmâde ve elli binden mütecâviz 'asker-i nekbet-eserleri ile izhâr-ı kibr ü gurûr ederek, 'Akkâ Kal'ası mukâbelesinde lenger-endâz-ı nuhûset ve nasb-ı hıyâm-ı idbâr eylemeleriyle, hâlâ Muhâfiz-ı 'Akkâ Vezîr-i gayret-masîr, celâdet-semîr, sâhib-i şemşîr şecâ'atlü Cezzâr Ahmed Paşa hazretleri dahi ma'lûmü'l-mikdâr 'asâkir-i nusrat-medâr[ı] ma'iyetinde mevcûd eyleyüp, küffâr-ı hâk-sâr tarafından tertîb-i tabur için ilerü irsâl eyledikleri beş bin mikdârı kefere-i düzah-karîn üzerine cenâb-ı Cezzâr tarafından bir mikdâr süvârî ta'yîn buyurulmağın, melâ'in-i hâsirîni karşılayup, on sâ'at mikdârı tervic-i bâzâr-ı harb ü kâr-zâr ve vâfir kelle ve dil ahzyıla celâdet-i İslâmiyân'ı izhâr eylediler. Küffâr-ı hâk-sârın kırk bin nefer cünûd-i Ye'cûc-nümünü hînü'l-leylde tabur-ı makhûrlarına vâsıl ve belde-i merkûmun etrâf u eknâfını ihsâr ve takviyet-i tabura bezl-i iktidâr ve derûn-ı kal'aya endâhte-i top ve humparaya ibtidâr eylediler. Ve Vezîr-i müşârun ileyh celâdetlü, hamiyetlü, cenâb-ı nusrat-medâr, Cezzâr-ı şecâ'at-şî'âr hazretleri dahi vücûh-ı 'askeri yanına da'vet ve hayır du'âlar eyledi. Her birine istimâlet verüp: "Ey gâzîler! Küffârın çokluğundan üşenmen. İnşâ'allâh fırsat bizimdir. Her bâr ki, ehl-i İslâm üzerine nâr-ı fitne müstevlî ola, Hakk Te'âlâ kendü lutfundan ol âteşi sönidürür. [9a] Göreyim sizi! Dîn uğruna dilîrâne ceng edelim. Ölenlerimiz şehîd ve gâzîlerimiz dünya ve âhuretde sa'iddir" deyü niçe niçe hakîmâne nush u tahrîs etmekle, guzât-ı mücâhidîn dahi gayret kemerin der-meyân ve cân u başların dîn yoluna lillâhi Te'âlâ fedâ vü kurbân eylemeği bî-dirîğ²³ tutup, cümle birbirleriyle ve tevâbi' u levâhuklarıyla tevdi' u istihlâl ve hukûk-ı nân u nemek ve hıdmet u emek ve hakk-ı âhuretlerin dahi istihlâl eylediklerinden sonra, mâ-beynlerinde 'ahd ü peymân bu minvâl üzere mün'akid oldu ki, mâdâmkî 'arsa-i heycâda cem'an kelleler galtân olmaya, bu hısn-ı hasîni 'adû-i bed-gümâna vermeyüp, ölünceye dek ceng edeler. Bu kavîl ü karârdan sonra gâzîler kaviyyü'l-kalb olup, yerlü yerine kükremiş arslan gibi makâmlarında sâbit oldular. Sabâh yeri ağarmağa başladıkda, işâret topuna âteş etdiler. Şiddet-i darbından zemîn ü zemân harekete geldi. Her yevm tarafeynden bî-pâyân ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl olunarak, muhâsaranın elli beşinci günü leşker-i 'adû-yi bedli'âm hücumâ sa'y ü ikdâm ve zûr-bâzû-yı habâsetle 'Ali Tabyası'n ihdâm ve der-'akab derûn-ı kal'aya hücum u iktihâm eylediklerinde, guzât-ı İslâm bu kesret ü izdihâmı görüp, biraz havf ü hirâs gönüllerine târî oldukda, derhâl Vezîr-i dilîr, kahremân-ı bî-nazîr, sâhib-i tedbîr [9b] Cezzâr Ahmed Paşa hazretleri dahi 'asâkir-i İslâm'a karşı durup, "Harrîzi'l-mü'minîne 'ale'l-katâl"²⁴ fehvâsınca iğrây-ı guzât ve tahrîs-ı kümât edüp, mücib-i kalb ü kuvvet olacak hakîmâne nush u tahrîs birle teşvîka kıyâm eyledi. Cünûd-i muvahhidîn dahi her biri hâzır-bâş durup, kal'aya yürüyen küffâr ile 'azîm savâş eylediler. Ve'l-hâsıl düşmen-i dîn ile guzât-ı mücâhidîn muhârebe vü mukâtele ederek, serây-ı Cezzâr'a karîn oldukda, cenâb-ı Cezzâr ve 'asâkir-i nusrat-medâr ba'de-ez-edâ'-i hâcet-i salât müteveccih-i cenâb-ı Perverdigâr olup, düşmen-i

23 Metinde bu kelimenin son harfi noktasız olarak "يدريع" şeklinde kaydedilmiştir.

24 "حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ" = Müminleri savaşa teşvik et" anlamına gelen bu cümle, Kur'an, Enfâl, VIII/65. ayetin orta kısmından iktibâsla kaydedilmiştir.

dinin müdâfa'asında pâ-ber-cây-ı merkez-i sebât ü müsâberet üzere iken, nâgehân "*İrnâ fetahnâ le-ke fethan mübinâ*"²⁵ edâsı "*Ve yensurakallâhü nasran 'azizâ*"²⁶ sadâsı gûş-zed-i gâziyân-ı dilâverân oldukda, "*Nasrun minallâhi*"²⁷ edây-ı mehîb-sadâlarıyla velvele-bahşây-ı zemîn ü zemân olarak ve gûlbâng-ı Muhammed'i kûs-i kere-nây-ı zemîn ü zemân ü âsumâna gulgule-endâz-ı hûy u hây kılarak, müste'inen billâhi Te'âlâ ve mütevekkilen 'alellâhi'l-Meliki'l-A'lâ 'azamet-i tekbîr ve gûlbâng-ı tehlîl ile şîrâne vü merdâne hücûm u iktihâmlarında bi-hamdillâhi'l-Meliki'l-Allâm ol ân-ı nusrat-encâmında bâ-'avn ü 'inâyet-i Bârî ve pişvây-ı baht-ı firûz-i hazret-i Cihendâri a'dây-ı bed-âyinin yüzleri dönüp, cem'iyetleri perişân ve on binden mütecâviz küffâr-ı dalâlet-şî'âr 'alef-i şemşîr-i âteş-bâr oldular.

Ve'l-hâsıl bu ceng ü savâş iştîdâdından heft [10a] -âsumânda melâ'ike-i Rahmân, nazar-ı 'ibretle nâzır u nigerân üzere olup, inhizâm-ı müşrikîni cenâb-ı Rabb-i Müste'ân tarafından recâ vü niyâz ederler idi. Bilâhare bād-ı semûm u kahr, cânib-i küffârda vezân olup, külliyyetlü melâ'in hâlik ve endâhte-i magâk-ı hâk kıldıkdan sonra, bakıyyetü's-süyûf olanları dahi münhezimen ve me'yûsen karârı firâra tebdîl ve mâ-verâlarından ta'kîb olunarak, Yafa Kal'ası'na tehassun eylemeleriyle, cüyûş-i müslimîn kal'a-i merkûmun etrâf u eknâfını ihsâr ve yedi gün mikdârı muharebeden sonra "*Ve ma'n-nasru illâ min 'indillâh*"²⁸ mazmûnunu vird-i zebân ederek, düşmen-i dîn üzerine hücûma âheng ve tarafeynden i'mâl-i edevât-ı harb u ceng ve dilâverân-ı İslâm germiyyet-i bâzâr-ı intikâma taraf taraf sarf-ı nakdiyye-i sa'y ü dikkat etmeleriyle, bi-lufillâhi Te'âlâ düşmen-i dîn-i mübîn, meydân-ı mukâvemetde pâ-ber-cây-ı sebât ü temkîn olamayup, sevdây-ı tahlîs-i cân ile gürizân olmağa yüz tutdular. Ekseri tu'me-i şemşîr ve pençeleri dahi esîr-i zincir ve bakıyyetü's-süyûf olanları dahi münhezimen ve makhûren firâr eylediler. Ve cünûd-i muvahhidîn dahi gânimen ve sâlimen Kal'a-i 'Akkâ'ya döğru 'avdet eylediler.

Vukû'-ı müşâvere-i 'umûm der-huzûr-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn

Bu hengâm-ı şûriş-iştîmâlde bâlâda tafsîl olunduğu vech üzere bi-hikmetillâhi Te'âlâ düşmen-i dînin etrâf-ı memâlik-i İslâmiyân'a isâl-i gezend-i hasâret ve galebelerine [10b] mağrûran Mısr-ı Kâhire'yi bend-i kemend-i teshîr eylediklerinde, etrâf kılâ'ların dahi zabt u rabt dâ'iyyesiyle Yafa Kal'ası'na ve 'Akkâ Kal'ası'na irsâl eyledikleri 'asker-i neket-eserlerinin bakıyyetü's-süyûf olanlarını Mısr-ı Kâhire'ye cem' ve sâ'at-be-sâ'at 'asker cem'ine dikkat ve kendülerine kemâl üzere metânet ü takviyete sarf-ı makdaret ve ol evânda vukû-yâfte olan hâdise vü keyfiyeti hâlâ Sadra'zam-ı kerem-şiyem, Vekîl-i mutlak-ı 'âlî-himem, hayr-hâh-ı Devlet-i 'uzmâ, sadâkat-kâr-ı Saltanat-ı kübrâ, re'fet-ârâ, 'inâyet-fermâ, devletlü, 'inâyetlü el-Hâc

25 "إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا" = Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik" anlamına gelen bu cümle, Kur'ân, Feth, XLVIII/1. ayetten alınmıştır.

26 "وَنُضْرِكَ اللَّهُ نُضْرًا غَيْرًا" = Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder" anlamına gelen bu cümle, Kur'ân, Feth, XLVIII/3. ayetten alınmıştır.

27 "وَأُخْرَىٰ تُجِيبُونَهَا نَضْرًا مِن اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ" = Yardım Allah'tandır" anlamına gelen bu cümle, "نَضْرًا مِن اللَّهِ" = Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Müminleri (bunlarla) müjdele" (Kur'ân, Saff, LXI/13) ayetinin orta kısmından alınmıştır.

28 "وَمَا النَّضْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ" = Yardım ancak Allah (c.c.) tarafındandır" anlamına gelen bu cümle, Kur'ân, Enfâl, VIII/10. ayetin orta kısmından iktibâsla kaydedilmiştir.

Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri tarafından 'alâ-vukû'ihî mûlahhasan pâye-i serîr-i a'lây-ı Husrevâne ve muhât-ı 'ilm-i 'âlem-ârây-ı Mülûkâne buyuruldukda, bu hâdisenin zuhûru bâ'is-i keder-i tab'-ı hümâyûn olmağın, istişâre olunmak emrini mütezammın hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn irsâl buyuruldu.

Sûret-i hatt-ı hümâyûn

"Siz ki, vükelây-ı Devlet'im ve ümenây-ı Saltanat'ımsınız. Selâm-ı selâmet-encâmım ile teşrif eylediğimden sonra, bu sene-i mübarekede vukû' bulan havâdisât bu minvâl üzere ma'lûm-ı hümâyûnum oldu ki, France keferesi sulh u salâh üzere iken taraf-ı Devlet-i 'aliyye'mden 'ale'l-gafle naks-ı 'ahd ü misâk ve hudûd-ı İslâmiyân'a tecâvüz ve Mısır-ı Kâhire'yi istilâ ve etrâf u eknâfi dahi kabza-i tasarruflarına idhâl eylemek dâ'iyyesinde olurlar imiş. Lâ'ik-ı şân u Saltanat'ım değildir ki, Kâhire-i Mısır gibi belde-i 'azîm yed-i küffârda esîr ola. Husûs-ı mezkûra cânib-i hümâyûnumdan sarf-ı nakdiyye-i himmet olunmak vâcibe-i zimmet-i şâhânımdır. Zirâ dem-be-dem galebeleri [11a] müzdâd olup, hîdmet-gûzârı olduğum Harameyn-i muhteremeyn-i şerîfeyne keyd ü mazarratları vâsil olur ise, yevmü't-tenâdda cenâb-ı Seyyid-i kevneynin 'itâbiyla mu'tâb ve bâ'is-i dûriyye-i şefâ'at ü himmetleri olacağımız bedihî vü bedîdâr olmağın, bu husûsa bezl-i mâ-hasal-i kudret olunmak bizzât murâd-ı hümâyûn-ı Şâhâne'mdir. Cümleliz istişâre eyleyüp, taraf-ı hümâyûnuma i'lâm eyleyesiz. Cenâballâh tevfiik u nusrat ihsân eyleye, âmîn!" temme.

İşbu hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn vusûlünde, cenâb-ı kutb-ı dâ'ire-i Vezâret-i 'uzmâ ve şems-i tâbân-ı Vekâlet-i kübrâ, teşrif-sâz-ı makâm-ı Sadâret-i 'ulyâ el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri hâlâ efdalü'l-fudalâ'l-müteverri'in, a'lemü'l-'ulemâ'l-mütebahhirîn, bahr-i zehhâr-i 'ulûm-i şettâ ve yenbû'-ı enhâr-ı mesâ'il ü fetvâ, lâbis-i libâs-ı vera' u takvâ, Şeyhulislâm ve Müfti'l-enâm efendi hazretlerini ve Sadreyn-i muhteremeyn efendileri ve Nakîbü'l-eşraf ve sâ'ir 'ulemâ efendileri ve ricâl-i devlet ve erkân-ı Saltanat'ı Kubbealtı'na da'vet ve 'akd-i encümen-i meşveret ve hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnu ba'de'l-kırâ'at ve herkese i'lân ü işâ'at olunup, bu vâkı'a-i fâkı'anın ber-taraf olması ve bu kâr-ı düşvârın kemâ fi'l-evvel râbîta-i intizâm bulması husûsunu istişâre ve herkes bir tarîkı irâ'e eyledikden sonra, ittifâk-ı ârây-ı a'yân-ı devlet ve ictimâ'-ı erkân-ı Saltanat birle cenâb-ı revnak-efzây-ı mesned-i Sadâret-i kübrâ [ve] Vezîr-i a'zam hazretlerinin Ordu-yi hümâyûn-ı Şâhâne'ye Serdâr-ı ekrem nasb ve bi'l-yümni ve'l-ikbâl teşriflerin istisvâb eylediklerini Rikâb-ı kamer-tâb-ı Mülûkâne'ye²⁹ 'arz olundukda, [11b] Pâdişâh-ı 'âlem-penâh *eyyedehullâhü Te'âlâ ve eblcâhü*³⁰ tarafından erbâb-ı meşveretin iltimâslarına müsâ'ade-i hümâyûn erzânî buyurulup, Sadri'a'zam hazretlerinin Serdâr-ı ekrem nasb olunmasını münderic hatt-ı hümâyûn irsâl buyuruldu.

29 Metinde bu kelimedden önce gelen "Mülûkâne (ملوكانه)" kelimesi ikinci defa yazıldığından üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.

30 "أَيُّدُ اللَّهِ تَعَالَى وَ اِتِّقَاهُ" = Allah (c.c.) onu (ve onun saltanatını) ebedi kalsın" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

Sûret-i hatt-ı hümâyûn

"Sizler ki, ricâl-i Devlet'im ve erkân-ı Saltanat'ımsınız. Selâm-ı selâmet-encâm-ı Şâhâne'm iblâğından sonra, bâ-emr-i hümâyûnum vukû' bulan müşâvere-i 'umûmun neticesinde cûmlenizin ittîfâkıyla hâlâ Vezîr-i a'zam'im ve Vekîl-i mutlak'im el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa *edâ mellâhû Te'âlâ iclâlehû*³¹'yı Serdâr-ı ekrem nasb olunup, 'azîmetini istisvâb eylediğiniz Rikâb-ı kâm-yâb-ı Şâhâne'me olan telhîsınızdan müstebân olmağla, iltimâsınız makbûl-i tab'-ı kerâmet-meşhûn-ı Şehriyârâne'm olup, Vezîr-i a'zam-ı müşârun ileyhi Ordu-yi hümâyûn-ı nusrat-makrûnuma Serdâr-ı ekrem nasb ü ta'yîn buyurdum. Sen ki, Sadra'zam'im ve Vekîl-i mutlak'im müşârun ileyhsin. Göreyim seni! Uğûr-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûnumda sarf-ı nakdiyye-i gayret ü hamîyyet eyleyüp, ahz-i intikâma bezl-i makderet ve ol kâfir-i nühüset-şi'âra şemşîr-i Cihângîr'i icrâya dikkat ve karîben tedârûkât-ı seferiyyeni itmâm birle 'azîmete isti'câl ü müsâra'at eylesin. Cenâb-ı hayru'n-nâsürin tevfiğ ihsân eyleye, âmin!" temme.

İşbu hatt-ı hümâyûn-ı mülâtefet-makrûn meclis-i müşâvereye vusûl ve cümle huzûrunda kırâ'at ve mefhûm u me'âli cümleye ilâm ü işâ'at olunup ve Sadr-ı 'âli-cenâbları dahi "*Eti'ullâhe ve e'tiu'r-resûle ve ulî³²'l-emri mîn-kûm*"³³ mezâyây-ı kerâmet-ihtivâsı sem'an ve tâ'aten [12a] kelâmını gûyân ve nitâk-ı hamîyyet-i miyân-ı gayretlerine şedd ve vech-i teveccühlerine huzûr-ı râhatı sedd edüp, tedârûkât-ı seferiyyeye mübâşeret buyurdular.

Hareket-i Sadr-ı 'âli ve Ordu-yi hümâyûn be-sahrây-ı Haydar-paşa

Cenâb-ı Serdâr-ı 'âli-mikdâr bi'l-yümni ve'l-ikbâl hareket buyuracakları esnâsî[nda], huzûr-ı fâ'izu'n-nûr-ı hazret-i Şehriyâr-ı bülend-iktidâra varup edâ-i dâmen-bûsiden sonra, cenâb-ı Şehinşâh-ı kâm-kâr, Serdâr-ı ekrem-i nusrat-medârlarına envâ'-ı nevâzîş ü ikrâm ve taltîf ü ihtirâm ve mezîd-i 'inâyet-i Mülûkâne'lerinden serâsere kablu semmûr-ı mücibû's-sürûr ve murassa' şemşîr-i 'adüvv-tedmir ve mücevher sorguc ihsânıyla tekrim ve feth u teshîr-ı bilâd-ı merkûmları 'uhde-i Hıdivâne'lerine ihâle vü tefvîz ve rûtbe-i vâlâ-yı Vezâret ile bekâm olan Vezîr-i muhteşem 'Abdullah Paşa³⁴ hazretlerini taraf-ı hümâyûnlarına da'vet ve Rikâb-ı kamer-tâb-ı Mülûkâne Kâ'im-makâmılgı sadrına iclâs buyurdular. Ve a'lemü'l-'ulemâ'i'l-mütebahhîrîn ve kıdvetü'l-'ulemâ'i'l-müdekkîkîn, 'umdetü'l-'ulemâ'i'l-muhakkîkîn es-Seyyid Mehmed Efendi hazretlerini Ordu Kadısı ve a'zam-i ricâl-i Devlet-i 'aliyye'den Çelebi Efendi hazretlerini Ordu Defterdârılgı Rütbesi'yle kadr ü menziletlerin terfi' ve Rûtbe-i Riyâseti

31 "أَدَامَ اللهُ تَعَالَى إِجْلَالَه" = Allah (c.c.) onun kudret ve kuvvetini daim kulsın" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

32 Metinde bu kelime, "ulü (ولوى)" şekline kaydedilmiştir.

33 "أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ" = (Ey iman edenler!) Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan idarecilere de itaat edin" anlamına gelen bu cümle Kur'an, Nisâ, IV/59. ayetin orta kısmından alınmıştır.

34 Müellifimiz Sadâret Kaymakamlığı ile alakalı bilgiyi karıştırmış gözükmektedir. Zira Mısır seferinin başında Sadâret Kaymakamlığı'na Abdullah Paşa değil, Selanik Mutasarrıfı Vezîr Ebûbekir Paşa tayin edilmiştir (16 Za 1213/21 Nisan 1799). Fakat daha sonra 10 B 1214 (8 Aralık 1799) tarihinde Ebûbekir Paşa bu makamdan azledilmiş ve Ömer Paşa-zâde Abdullah Bey Vezâret Rütbesi'yle Sadâret Kaymakamı olmuştur (bk. Sarıkaya, *Ahmed Vâsıf Efendi...*, s. 354-355; 406-407).

[...] Efendi³⁵ cenâblarına tevcih ve müşârun ileyhim hazerâtına iksây-ı semmûr birle müftehur u mübâhî buyurdular. Mâh-ı [...] günü³⁶ Serdâr-ı ekrem-i kâm-kâr, vüzerâ'-i 'izâm ve vükelây-ı kirâm ve 'ulemâ'-i vâcibü'l-ihtirâm bi'l-cümle ma'nûn u mutantan alay-ı [12b] <alay> 'uzmâ ile Haydar-paşa sahrâsına nasb-ı hıyâm u kıyâm buyuruldu.

Tekmil-i bekâyây-ı mühimmât-ı seferiyye için mahal-i merkûmda on gün mikdârı³⁷ meks ü ârâm ve levâzım-ı umûr-ı seferiyyeyi itmâmdan sonra, Dâru's-saltanatı'l-'aliyye'ye 'avdet edecek 'ulemâ'-i kirâm ve vükelây-ı 'izâm hazerâtıyla tevdi' buyurduklarından sonra, bi'l-'izzi ve l-ihtişâm etraf-ı râhda saff-beste-i selâm olan tâ'ife-i yeniçeriyân ve cebeciyân ve sâ'ir temâşâ'yâna rifat-bahş-i selâm olarak mahall-i mezkûrdan 'azîmet ve tayy-i merâhil eyleyerek, İznikmid'e sâye-endâz-ı iclâl ve andan Sabanca'ya sâye-bahş-ı vusûl ve nihâyet salâbet ile güzâr ve nasb olunan Otâk-ı Asafâne'lerinde karar buyurdular. Ve andan Söğütlü'ye ve andan Ak-şehir'e ve andan Konya'ya nasb-ı hıyâm u kıyâm ve ru'yet-i ba'zı umûr-ı seferiyye için on gün mikdârı³⁸ meks ü ârâm ve andan Kara-punar'a ve andan merhale-i Ereklî'ye ve andan Adana'ya duhûl ve andan Beylen nâm menzile nüzûl ve andan Antâkyye ve andan Halebû's-şehbâ'ya sâye-bahş-ı vusûl ve mukaddem[â] Vâlî-yi vâlâ-şân-ı Haleb Vezîr-i mükerrem İbrâhîm Paşa hazretleri a'yân-ı vilâyetiyle cenâb-ı hazret-i Serdâr-ı ekrem'i "Şüfûn" nâm mahalde istikbâl eylemekle, taraf-ı Sadr-ı 'âlî'den Vezîr-i müşârun ileyh hazretlerine ve vücûh-i beldenin her birisine semmûr kürkler ve hil'a-ı fâhireler ihsân ve Ordu-yi hümâyûn ile ma'an derûn-ı Haleb'e ma'nûn alay ile teşrif ve çend-rûz mikdârı meks ü ikâmetden sonra, [13a] 'ale't-tertib 'umûmen ocaklar hil'ati ve bi'l-cümle erkân-ı Saltanat ve a'yân-ı devlet kemâl-i fer ü haşmet ile mühtezz-i nesim-i 'azîmet ederek, belde-i mezkûreden sâye-endâz-ı iclâl ü ârâm ve Hamâ'da beş yevm ikâmet³⁹ ve andan Meğâra'ya hareket ve andan tayy-i merâhil ve kat'-ı menâzil eyleyerek, Şâm-ı cennet-meşâmma nasb-ı tûğ u otâk ve Gök-meydân'da ve bağçeler derûnunda tevakkuf u oturak olundu.

Katl-i Ebû Hamza

Bir müddetden berü itâ'at-ı Pâdişâhî'den hurûc ve zirve-i bağı u tuğyâna 'urûc eden eşedd-i ehl-i fiten ü fesâd Ebû Hamza-i mel'ânet-vedâd yevmen-fe-yevmen sû'-i

35 Bu kısım metne sonradan ekleme yapılması planlanarak açık bırakılmış; fakat doldurulamamıştır. Diğer kaynakların verdikleri bilgiye göre ordunun harekete geçmesinden kısa bir zaman önce (8 Za 1213/13 Nisan 1799) yapılan umûmî tevcihâtta Ordu Riyâseti vazifesine Râsîh Mustafa Efendi getirilmiştir. Rikâb Riyâseti ise, Ahmed Âtîf Efendi'ye tevdi edilmiştir (bk. Nûrî, *Târîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşîr Efendi, nr. 239, vr. 485b; Sankaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 349; İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 113; Cevdet, *Târîh*, VII, 35).

36 Metinde ay ve gün kısmı boş bırakılmıştır. Tarihçi Vâsîf ve *Ziyânâme*'nin müellifi İzzet Hasan Efendi'nin verdikleri bilgiye göre Sadrazam Yûsuf Ziyâ Paşa 15 Z 1213 (20 Mayıs 1799) tarihinde Üskûdar'a geçmiştir (Sankaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 355; İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 115).

37 İzzet Hasan Efendi, ordunun on iki gün kadar Haydarpaşa'da ikamet ettiğini ve 27 Z 1213 (1 Haziran 1799) tarihinde Mısır'a doğru harekete geçtiğini ifade etmektedir; bk. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 116.

38 İzzet Hasan Efendi, ordunun Konya'da beş gün kaldığını belirtmektedir; bk. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 129, 131.

39 İzzet Hasan Efendi, ordunun Hama'da on iki gün kadar ikamet ettiğini kaydetmektedir; bk. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 140.

ef'âlî müzdâd ve vülât hazerâtına hurûc-ı itâ'at ü inkıyâd ve bu âna kadar ehâlî-i Şâm'a eylediği zulm ü te'addisi ehâlî-i beldenin bâ'is-i ıztırâb-ı hâlleri olmağın, derhâl hâk-i pây-i keyâ-âsâr-ı hazret-i Serdâr-ı 'âlî-tebâra rû-mâl ve merkûmun harekât-ı nâ-hemvâresini izhâr ve 'azîm-i tezellüm-i hâl eylemeleri ile bâ'is-i zuhûr-ı gazab-ı hazret-i Sadr-ı 'âlî olmakdan nâşî, merkûm Ebû Hamza'yı hayme-gâh-ı devletlerine da'vet ve vâfir 'itâb-ı hakîmâne ile hitâbdan sonra, merkûm derkâr olduğu etvâr-ı nâ-sezâsının zemân-ı kalilde şe'âmetin görüp, mine'd-dünyâ ve'l-âhire evkât-ı hayâtı⁴⁰ zulm ü te'addiyle güzâr ve 'âkıbet 'alef-i şemşîr-i âteş-bâr oldu.

Hareket-i Ordu-yi hümâyûn

Şâm-ı şerîf'de müddet-i ikâmet elli beş güne⁴¹ bâliğ ü reside ve levâzım-ı mühimmât-ı seferiyye itmâm ü tekmîle peyveste olup, fimâ-ba'd mahall-i [13b] merkûmdan savb-ı me'mûra 'azîmet lâzimededen idüğüne binâ'en, Ordu-yi hümâyûn belde-i merkûmdan 'azîmet ve cünbîş-i harekete kıyâm olunup, meymenet-bahş-ı menâzil ü merâhil olarak Muzayrib nâm mahalle vusûl ve andan <e>Remle nâm menzile nüzûl ve andan Yafa-<ya> Kal'ası'na hareket ve Ordu-yi hümâyûn meks olundu. Ve andan dahi 'azîmet olunup, 'Arîş Kal'ası'na bir sâ'at mesâfede nasb-ı hıyâm olundu.

Nasb-ı Ser'asker Mustafa Paşa be-Kal'a-i 'Arîş

Hâlâ esîr-i küffâr olan 'Arîş Kal'ası'nın bi-'inâyetillâh feth ü teshîrine sa'y ü ikdâm olunmak musammem olmağla, Otâk-ı hazret-i Sadr-ı 'âlî'de mün'akid olan meclis-i müşâverenin cümle hayr-hâhân-ı devlet ve sadâkat-kârân-ı Saltanat ittifâkıyla netîcesinde Serdâr-ı ekrem hazretleri ile Ordu-yi hümâyûn mahallinde ikâmeti müstasveb olup, el-hâletü hâzihî teshîr-i kal'a-i mezkûr için⁴² vüzerâ'-i 'izâmdan bir Vezîr-i sâhib-tedbîr Ser'asker nasb buyurulmak lâzime-i vakt ü hâlden idüğüne binâ'en, cenâb-ı Sadr-ı 'âlî'nin hem-'inân-ı mürâfekatları olan Vezîr-i şecâ'at-şî'âr Degîrmenci Mustafa Paşa hazretlerinin Ser'asker nasb buyurulması dahi müstasveb ü asveb olmakdan nâşî, fi-nefsi'l-emr müşârun ileyh hazretlerinin idâre-i emr-i hatîr-i Sipeh-sâlârî'de miknet ü kudreti mertebe-i yakîne mevsûl ve hıdemât-ı Devlet-i 'aliyye'de 'alâ-mâ-yenbagî bezl-i makdûr ideceği melhûz-ı hazret-i [14a] Sadr-ı 'âlî ve me'mûl-i cenâb-ı Sadâret-penâhî olmağın, Ser'askerlik Rütbesi'yle tekrîm ve zimâm-ı umûr-ı 'askerî kabza-i himmetine teslim ve teşrifât-ı hümâyûn olan sevb-i semmûr-ı fâyîzu's-sürûr ilbâsıyla tefhîm ve beş bin mikdârı 'asâkîr-i nusrat-karîn ma'iyetine ta'yîn buyuruldu. Müşârun ileyh hazretleri rûz u şeb hâb u râhatı harâm ve Ordu-yi hümâyûn'da beş gün meks ü ârâm ve levâzım-ı seferiyyeyi itmâm eylediklerinden sonra, andan 'azîmet ve kal'a-i 'Arîş'e nısf sâ'at mesâfede ikâmet ve ceng ü harbe hâzır u âmâde oldular.

40 Bu kelimededen sonra gelen "ile ki (إله)" kelimelerinin üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.

41 İzzet Hasan Efendi, ordunun Şâm'da kırk sekiz gün boyunca kaldığını (27 Ra – 16 Ca 1214 / 29 Ağustos – 16 Ekim 1799) ifade etmektedir; bk. İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 141, 154.

42 Bu kelimededen sonra gelen "hem-'inân-ı mürâfekatları olan (همعنان مرافقتاری اولان)" kelimelerinin üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.

Şürû'-ı muhârebe-i zafer-nişân

Bu ahbâr-ı dehşet-âsar, ma'lûm-ı küffâr-ı hâk-sâr olmazdan akdem taraf-ı İslâmiyân'dan lisân-ı hâl ile ya'nî "Ey küffâr! Bi-tevfikullâhî'l-Meliki'l-Mûte'âl sizleri cânib-i nîrâna irsâl eyleyeceğimiz ihbâr olsun" deyü tekellüm makâmında elli 'aded top-ı dehşet-nişân küffâra şerâre-feşân olup, gürûh gürûh melâ'ini cânib-i nîrâna göndürdü. Melâ'in-i hâsirîn dahi kal'anın etrafını toprak ile tesdîd ve kendülere takviyet ü istihkâm vermeleriyle, müşârun ileyh Mustafa Paşa dahi ordusunun cevânib-i erba'asını top ve humparalar ile kemâl üzere metânet verüp, ma'iyetinde mevcûd olan guzât-ı şîr-nihâd ile küffârın üzerlerine hücum ve birkaç sâ'at mikdârı ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl olunduktan sonra, imdâd-ı Hayru'n-nâsirîn ve teveccühât-ı Pâdişâh-ı [14b] rûy-i zemîn ile melâ'inin kati vâfirî helâk ve şemşîr-i âb-dâr-ı guzâtdan reh-bürde-i bi'se'l-karâr ve bi-hadd ü şûmârı cerihan fûtâde-i hufrâ-i bevâr olmalarıyla, lillâhî'l-hamdü ve'l-minne 'asker-i İslâm mansûran ve muzafferan ganâ'im-i mevfüre ile mukaddem oldukları mahalle 'avdet ve küffâr-ı hâk-sâr dahi münhezimen ve me'yûsen kal'aya firâr eylediler.

Düşmen-i dîn-i mübîn cümle birbirleriyle ittihâd ve ertesi yevm kal'adan hurûc eylediklerinde, cünûd-i muvahhidin üzerlerine hücum u iktihâm ve mukâbele vü müdâfa'alarına gayûrâne hareket ve kemâl-i hâhiş ü râğbet ile sine-i pûr-kîne-i a'dâya havâle-i esinne-i kahr u mezellet etmekde bezl-i makdûr ve sa'y-i bî-kusûr ve mütevekkilen 'alallâhî Te'âlâ müfâdına ittikâlen on bin tûfeng ve iki yüz pâre top endâhte olundukda, lillâhî'l-hamdü ve'l-minne kati vâfir melâ'in husrân-encâm-ı tenkil ü i'dâm olunduğundan mâ'-adâ, bakıyyetü's-süyûf olanları dahi yine kal'aya firâr eylediklerinde, 'asker-i İslâm dahi cevânibini ihsâr ve bu minvâl üzere on sâ'at imrâr olundukda, cânib-i İslâmiyân'dan yek-pâre "Allâh! Allâh!" ile toplara âteş verildikde, sadây-ı top u tûfeng ve na'ra-ı gülbâng âsumâna erüp, küffâr başına cihân teng oldu. 'Asâkir-i İslâm kal'a üzerine hücum u iktihâm eylediklerinde, düşmen-i dîn hücum-ı mücâhidîne tâb-âver olmayup, cibiliyyetleri olan hîleye derkâr ve: "Asâkir-i İslâm'a kalmassun" deyü zir-i zemîn-i kal'ada külliyyetlü bârût-ı siyâh pinhân, [15a] kendüleri dahi Kâhire-i Mısır'a doğru bād-bân-güşây-ı idbâr ü husrân oldular.

Çünkü Ser'asker-i zafer-simât nâ'il-i fûtûhât oldular. Beş yüz mikdârı 'asâkir-i mansûre derûn-ı kal'aya muhâfız ta'yîn ve zât-ı nusrat-âyâtları 'avn-i Hudâvendigâr ile mansûran ve muzafferan Ordu-yi hümâyûn'a<ya> teşrîf buyuracakları güş-zed-i hazret-i Sadr-ı 'âlî oldukda, mahsûsan alay tertîb ve ber-mu'tâd u kadîm kapu halkını ve Dergâh-ı mu'allâ yeniçerilerini istikbâle irsâl buyurdular. Müşârun ileyh hazretleri dahi Ordu-yi hümâyûn'a ma'nûn alay ile duhûl ve Otâk-ı hazret-i Âsafî'ye şeref-vusûl ve dâmen-bûs-i meymenet-me'nûslarıyla müstes'ad oldukda, taraf-ı Serdâr-ı ekremî'den dûş-i gayret-pûş-i müşârun ileyhe semmûr-i mûrisü's-sûrûr ilbâsıyla ikrâm ve ser-i hamiyet-güsterlerine sorguc-ı murassa' vaz'ıyla tetmîm-i merâsim ü ihtirâm ve beyne'l-akrân müftehîr u ser-efrâz buyurdular. Feth olunan kal'a-i mezkûrun muhâfazası ve münhedim olan mahallerin ta'mîr ü termîmi için 'azîmetini fermân buyurmalarıyla, müşârun ileyh dahi ol yevm Ordu-yi hümâyûn'da meks ü ârâm ve ertesi yevm bâ-emr-i 'âlî ma'iyetine me'mûr olan 'asâkir-i İslâm ile 'Arîş Kal'ası'na vardılar.

Zuhûr-ı ihrâk-ı 'azîm ve şehâdet-i Ser'asker Mustafa Paşa

Ser'asker-i zafer-güster hazretleri emr-i muhâfazaya kıyâm ve bezl-i tâb ü tüvân ve ol eyyâm-ı şehâdet-encâmında gâziyân-ı mağfîret-encâm kal'a-i mezkûrun derûn-ı sûrunda geşt ü gûzâr eyler iken, Arnavud kabilesinden iki şahıs küffârın bârût-ı siyâh pinhân eyledikleri mahalde ba'zı eşyâ üzerine birbirleriyle muhârebeye âgâz eylediklerinde, bi-hikmetillâhi Te'âlâ âteş-i [15b] tûfeng zir-i hâk-i zemînde meknûn olan bârût-ı siyâha sirâyet eylemeğin, cüyûş-i müslimîn içine bir mertebe dağdağa-i 'uzmâ târî ve âteş-i 'azîm müstevlî oldu ki, heme-ân şiddet-i darb-ı nârdan zemîn ü zemân harekete geldi. Ol rûz-i dehşet-endûzda bi't-takdir-i cenâb-ı Rabbü'l-Kadîr ve bâ-fehvây-ı hakikat-ihativây-ı "Küllü nefsin zâ'ikatü'l-mevt"⁴³ Mustafa Paşa hazretleri, bir mikdâr cüyûş-i müslimîn ile ser-menzil-i şehâdete vâsıl oldular, *rahmetüllâhi Te'âlâ 'aleyhim ecma'ün*⁴⁴. Bu ahvâl-i dehşet-âsar ve ahbâr-i müris-i melâl vâsıl-ı Ordu-yi hümâyûn ve mesmû'-ı hazret-i Serdâr-ı gayret-medâr oldukda, 'âmme-i mü'minîne keder hâsıl oldu.

Meşveret-i erkân-ı Saltanat

Bi-takdirillâhi Te'âlâ etrâf-ı memâlik-i İslâmiyye'de istilâ'-i a'dâ'-i dîn teferruka-bahş-ı sabr u karâr-ı müslimîn olup, bi-'inâyetillâhi Te'âlâ ittifâk-ı ârây-ı erkân-ı devlet ve a'yân-ı Saltanat birle Ordu-yi hümâyûn-ı zafer-makrûnun 'azîmetin tasvîb ü tasmîm buyurdular.

Âmeden-i Elçi-i Françe be-taleb-i sulh u salâh

Ordu-yi hümâyûn'un 'azîmetinin musammem olduğu düşmen-i dînin ma'lûmları oldukda, sulh u salâh niyâzını mübeyyin göndürdükleri elçileri 'ubûdiyyet-nâmelerini teslim ve re'islerinin recâlarını bu güne takrîr eylediler ki: "Bu âna kadar tarafeynden vukû'-yâfte olan 'adâvet ü muhârebâtı hâtırdan ihrâc ve bundan böyle 'akd-i musâlahaya mübâşeret eyleyelim. [...] günü"⁴⁵ Mısır-ı Kâhire'ye nısf sâ'at mesâfeye teşrif buyurun. Bizler mecmu' 'asâkirimiz ile belde-i [16a] merkûmdan hurûc ve miftâh-ı beldeyi ba'de't-teslîm vatanlarımıza doğru rû-be-râh oluruz" deyü hîle-âmîz kelîmâtlar

43 "كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ" = Her can ölümü tadacaktır" anlamına gelen cümle, "كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ" = Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz" (Kur'an, Ankebût, XXIX/57) ayetinin baş tarafından iktibâsla kaydedilmiştir.

44 "رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ" = Allah'ın (c.c.) rahmet ve mağfîreti (şehitlerden) hepsinin üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

45 Müellif Fransızlar'ın silahlarını ve Kâhire'yi teslim etmeyi taahhüt ettikleri tarih kısmını boş bırakmıştır. Tarihçi Vâsıf'ın kaydettiğine göre, Fransız Generali Kleber ile 28 Ş 1214 (25 Ocak 1800) tarihinde yapılan anlaşmanın beşinci maddesine göre, Fransız kuvvetleri anlaşmanın tasdikinden mümkünse kırk, mümkün olmazsa kırk beş gün içerisinde Kahire'yi teslim etmeyi tahhüt etmiştir. Bu karar üzerine anlaşmadan imzalanmasından sonra Osmanlı ordusu 17 L 1214'de (14 Mart 1800) Arış'ten harekete ederek 24 L 1214 (21 Mart 1800) tarihinde Kâhire yakınlarına gelmiştir ki, bu da anlaşmanın imzalanmasından kırk sekiz gün sonra ordunun harekete geçtiğini ve elli beş gün sonra da Kâhire yakınlarına geldiğini göstermektedir (Sarkaya, *Ahmed Vâsıf Efendi...*, s. 425-431, 435). Müellifin Fransız Elçisi'nin ifadesinden hareketle işaret etmek istediği; fakat gününü net olarak belirtmediği bu tarihin, anlaşmanın beşinci maddesinde yer alan kararı ifade ediyor olması kuvvetle muhtemeldir.

takrîrinden sonra, erkân-ı devlete kanâ'at-ı külli hâsıl olup, düşmen-i dînin hîleye sâlik olacakların melhûz-ı havâss u 'avâm olmamağla, ricâl-i devletden ba'zıları mâ-beyne tevassut ve Serdâr-ı ekrem hazretlerini husûs-ı mezkûrda rızâ-dâde eylemeleriyle, elçi-i mesfûr 'avdet ve çâsârlarına tefhîm-i hâl ve 'asâkir-i menhûselerine ve âlât-ı harb ü darblarına takviyet ü istihkâm verdiler.

'Azîmet-i Ordu-yi hümâyûn

Ordu-yi hümâyûn'da mevcûd olan top ve humpara ve cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ire Yafa Kal'ası'na nakl ü irsâl olunup, Ordu-yi hümâyûn Kal'a-i 'Ariş cânibinden 'azîmet ve hîle-i küffârdan kesb-i emniyyet birle Kâhire-i Mısır'ın nısf sâ'at mesâfesinde ikâmet olundu.

Vukû'-ı hîle-i küffâr ve 'avdet-i Ordu-yi hümâyûn

Bi-hikmetillâhi Te'âlâ 'asker-i İslâm küffâr-ı hâk-sârın hîleye derkâr olacaklarından haber-dâr olamayup, melâ'in-i hâsîrîn kal'adan hurûc ve 'asker-i İslâm'a karîb olduklarında, 'an-asl mecbûl oldukları tabi'at ve mefsetet-i tînetleri muktezâsı[nca] hîle vü hud'aların izhâr birle ilerûde mevcûd olan 'asâkir-i İslâm üzerine hücum ve on binden mütecâviz tûfeng ve âlât-ı harb ü cenglerine yek-fetilden âteş eylediklerinde, derhâl Kethudây-ı hazret-i Sadr-ı 'âlî a'zam-ı ricâl-i Devlet-i 'aliyye'den celâdetlû 'Osmân Efendi beş bin mikdârı yeniçeriyân-ı dilâverân ile [16b] düşmen-i dîn-i mübîn üzerine hücum ve ceng ü cidâl ve harb ü kîtal eyleyerek, Ordu-yi hümâyûn'dan teb'id eylediklerinde, cümle ricâl ü kibâr, husûsan Serdâr-ı 'âlî-tebâr, giriftâr-ı âteş-i âlâm ü ekdâr olup, lihyelerine eşk revân ü seyelâna başlayarak, [mısra']:

Olacak oldu hemân, çâre ne şimdiden sonra⁴⁶

Ordu-yi hümâyûn ile ma'an Yafa Kal'ası'na doğru 'azîmet ve Kethudây-ı mûmâ ileyh dahi me'mûr-ı ma'iyyetleri bulunan 'asâkir-i İslâm ile küffâr-ı hâk-sâr üzerine hücum ve ceng ü harb eyleyerek, derûn-ı Mısır-ı Kâhire'ye duhûl ve bir tarafın zabt ve altmış gün mikdârı mukâtele ve bî-nihâye muhârebeden sonra, yine Ordu-yi hümâyûn'a doğru 'azîmet ü 'avdet eylediler.

İrsâl-i telhîs-i Sadr-ı 'âlî ve vürûd-ı hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn

Serdâr-ı ekrem-i kaviyyü'l-iktidâr hazretleri derûn-ı Yafa'ya duhûl ve bir mikdâr 'asker-i İslâm dahi esnâ'-i râhda helâk ü maktûl ve bi-takdîrillâhi Te'âlâ galebe-i düşmen-i dînden nâşî, Ordu-yi hümâyûn'un Yafa Kal'ası'na vusûl u duhûlünü Rikâb-ı kâ-yâb-ı Mülûkâne'ye 'arz u telhîs olunmağla, manzûr-ı hazret-i Şehinşâh-ı şevket-penâh oldukda, envâ'-ı nevâziş ü tesliyeti mütezammın hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn irsâl buyurdular.

46 Bu mısra'nın yer aldığı şiirin tamamı için bk. Nedim, *Nedim Divânı*, s. 36-38.

Sûret-i hatt-ı hümâyûn

"Sen ki, Vezîr-i a'zam'ım ve Serdâr-ı ekrem'im el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa'sın. Taraf-ı Şâhâne'm'e takdîm eylediğin telhîsîmiz vâsıl ve mezâyâşına ittîlâ'-ı Şehriyârâne'm hâsıl oldu. Öteden berû ['ahdî] bozmak-bozulmak [17a] olagelmîştir. Andan bir dürlü mükedder ü müte'ellim olmanıza rızâ'-i Pâdişâhâne'm yokdur. Ber-kadem-i akdem Ordu-yi hümâyûn'uma gereği gibi takviyet ü istihkâm ve 'asâkir-i deryâ-hurûş ile a'dây-ı bed-li'âm üzerine bi-'avnihî Sûbhânehû ve Te'âlâ ve mütevekkilen 'alellâhî'l-Meliki'l-A'lâ hücum u iktihâm ve feih u teshîr-i iklim-i Kâhire-i Mısır'a kemâl mertebe sa'y ü ikdâm eylesin. Ve sizler ki, vüzerâ'-i 'izâmlarım ve mîr-i mîrân-ı kirâmlarım ve Ordu-yi hümâyûn'umda mevcûd sadâkat-kârân-ı Devlet'im ve erkân-ı Saltanat'ımsınız. Hâlâ Vezîr-i a'zan-ı sûtûde-sîret ve Serdâr-ı ekrem-i me'âlî-mankıbet, nâzım-ı menâzımü'l-ümem, mükemmil-i nâmûs-ı Saltanatü'l-uzmâ ve mürettib-i merâtib-i Hulâfetü'l-kübâ, Vekîl-i mutlak-ı kavîyyü'l-himem el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa *edâmellâhü Te'âlâ iclâlehü ve zâ'afe bi't-te'yîdi iktidârehü ve ikbâlehü*⁴⁷ ma'iyetine müceddeden ta'yîn olunmuşsunuz. Egerçi bu sene dahi iklim-i Mısır kabza-i a'dâdan istirdâd olunmaz ise, seyf-i Şâhâne'm kınına girmeyeceği cümlelizim ma'lûmları oldukda, küffâr-ı düzah-karârdan ahz-i intikâma bâ-'inâyet-i Perverdigârî bezl-i nakdiyye-i iktidâr ve sa'y ü gayret-i bî-şûmâr eylesiniz. Cenâb-ı Hayru'n-nâsırîn nusratlar ihşân eyleye, âmîn!" temme.

İşbu hatt-ı hümâyûn-ı mülâtefet-makrûn şeref-bahş-ı vusûl oldukda ve Otâk-ı hazret-i Âsafî'de kırâ'at olundukda, cümle ricâl ü kibâr ve 'asâkir-i nusrat-medâr sem'an ve tâ'aten kelâmını gûyân eylediler.

İsti'câl-i mühimmât-ı seferiyye

Ordu-yi hümâyûn'un Yafa Kal'ası'na 'avdetinde esnâ'-i râhda [17b] mühimmât-ı vefire telef olunmağın, şeref-sudûr eden hatt-ı hümâyûn mücebince el-hâletü hâzihi düşmen-i dîn üzerine 'azîmet lâzime-i vakt ü hâlden idüğüne mebnî, mühimmâtın isti'câli bâbında hâlâ rikâb-ı hümâyûn Kâ'im-makâmı Paşa hazretlerine tahrîrât-ı Sadr-ı 'âlî irsâl buyuruldu.

Âmeden-i Donanma-yi hümâyûn

Mühimmâtın isti'câlini hâvî irsâl kılınan tahrîrât-ı Sadr-ı 'âlî mücebince Âsitâne-i 'aliyye'den iki yüz pâre tekne zuhûru ve Kapudân-ı deryâ, dâmâd-ı Şehriyârî Hüseyin Paşa hazretlerinin İskenderiyye taraflarına vusûlü haberi Ordu-yi hümâyûn'a vâsıl oldukda, Serdâr-ı ekrem-i kâm-kâr hazretleri müşârun ileyhîm Ordu-yi hümâyûn'a da'vetlerini müş'ir emir-nâme-i 'aliyye irsâl buyurdular. Lede'l-vusûl müşârun ileyhî dahi olduğu mahalden hareket ve derûn-ı Yafa'ya duhûl ve Otâk-ı hazret-i Âsafî'ye vusûl ve dâmen-bûs-i devletleriyle müşerref oldukdan sonra, vüzerâ'-i 'izâmdar Mehmed Paşa'yı müşârun ileyhîm ma'iyetine ta'yîn ve 'umûmen Donanma-yi hümâyûr

47 "أَدَامَ اللهُ تَعَالَى إِجْلَالَهُ وَ ضَاعَفَ بِالتَّأْيِيدِ إِقْتِدَارَهُ وَ إِتْيَانَهُ" = Allah (c.c.) onun gücünü daim kılsın ve onun iktidârını ve ikbâlini kuvvetlendirmek suretiyle çoğaltsın" anlamına gelen Arapça bir dü: cümlesidir.

ile 'azîmet ve bi-'avnihi Te'âlâ Dimyet [دميت = Dimyât] ve İskenderiyye kal'alarının feth u teshîrine me'mûr buyurularıyla, müşârun ileyh Hüseyin Paşa cânib-i bahrdan ve Mehmed Paşa taraf-ı berrden İskenderiyye üzerine lenger-endâz ve muhâsaraya derkâr oldular. On gûn mikdârı ceng ü cidâl olunduktan sonra, lillâhi'l-hamdü ve'l-minne feth u teshîr eylediler. Andan Dimyet Kal'ası üzerine varup, dört yevm mikdârı muhârebe olunduktan, derûnunda mevcûd olan küffâr-ı hâk-sâr mukâvemetden me'yûs olup, [18a] firâr ve 'avn-i 'inâyet-i Melik-i 'Allâm ile kal'a-i mezkûr müceddeden râci'-i hükm-i Sultân-ı enâm oldu.

İrsâl-i telhîs-i Sadr-ı 'âli

Bu hengâm-ı nusrat-encâmıda Mısır seferinde derkâr-ı maslahat-girdâr, Serdâr-ı şecâ'at-medâr hazretleri tarafından düşmen-i dîn ile vukû' bulan muhârebâtı hâvi ve Mısır-ı Kâhire üzerine 'azîmet olunacağını muhtevî bir kıta telhîs irsâl buyuruldu.

'Azîmet-i Ordu-yi hümâyûn

Ordu-yi hümâyûn'da mevcûd vüzerây-ı 'izâm ve Mîr-i mîrân-ı kirâm ve bi'l-cümle ricâl-i devlet ve sadâkat-kârân-ı Saltanat, Otâk-ı hazret-i Âsafî'de 'akd-i encümen-i meşveret olunup, bu sene-i mübâreke dahi iklim-i Kâhire-i Mısır'ı kabza-i düşmen-i dînden istihrac olunmaz ise, nizâm-ı Devlet-i 'aliyye'ye muhill bir ma'nâ olacağı bedidâr olmağın, bu kâr-ı düşvârın kemâ fi'l-evvel râbîta-i nizâm bulması husûsunu istişâre eylediklerinde, Ordu-yi hümâyûn'un 'azîmetin tasmîm buyurdular. Vüzerâ'-i 'izâmdan [...] Paşa⁴⁸ ma'iyetine beş bin mikdârı 'asker ta'yîn ve Filbîs Kal'ası fethine irsâl ve bir mikdâr 'asker dahi Salihîyye Kal'ası üzerine göndürdüler. Ve Ordu-yi hümâyûn dahi Yafa Kal'asından 'azîmet ve tayy-i merâhil ve kat'-ı menâzil eyleyerek, Mısır-ı Kâhire'nin üç merhale bu'du olan menzilde ikâmet olundu. Kal'aların fethine me'mûr buyurulan vüzerâ'-i 'izâm hazerâtları cünûd-i muvahhidîn ile Sâlihîyye ve Filbîs kal'aları üzerine varup, bi-pâyân ceng ü cidâl [18b] ve harb ü kıtâl eylediklerinden sonra, kal'a-i mezbûrları feth u teshîr ve bin mikdârı melâ'in-i hâsirini tu'me-i şemşîr eylediler.

Ba'de'l-feth Vezîr-i müşârun ileyhimâ hazerâtları mansûran ve muzafferan Ordu-yi hümâyûn'a mülâkî olduklarında, Serdâr-ı ekrem hazretleri müşârun ileyhimâyı da'vet ve mezîd-i tevkîr ü iltifâtı mütezammın semmûr kürkleri ihşân ve zerrîn sorguclar in'âm buyurdular.

İrsâl-i telhîs-ı Serdâr-ı ekrem

Meşgûl-i maslahat-dârgîr, Vezîr-i huçeste-tedbîr-i Âsaf-nazîr el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri tarafından Sâlihîyye ve Filbîs ve İskenderiyye ve Dimyet kal'alarının

48 Müellifin isimlerini tespit edemediği bu Paşa, Vezîr Mehmed Paşa olup, Belbîs ve Sâlihîyye'nin fethine Serasker tayin edilmiş ve Mîr-i mîrân'dan Tâhir Paşa da Çarhacı nasb olunmuştur. Bu iki paşa ordunun önünden giderek önce Salihîyye sonra da Belbîs'i fethetmişlerdir (Sarkaya, *Ahmed Vâsıf Efendi...*, s. 555-557).

feth u teshîri tebsîrini hâvî Rikâb-ı kamer-tâb-ı Mülûkâne'ye bir kıt'a telhîs 'arz ı takdîm buyuruldu.

Vürûd-i şemşîr ve semmûr ve hatt-ı hümâyûn-ı mûcibü's-sürûr

Cenâb-ı Pâdişâh-ı 'âlem-penâh, Şehriyâr-ı bâ-intibâh *eyyedeḥüllâhü Te'âlâ ve ebkâhu*⁴⁹ tarafından Mısır seferinde Serdâr-ı ekrem-i bülend-iktidâr hazretlerine mezîd-i tevķîr u iclâl için hâssa kürklerinden serâsere kablu semmûr ve bir 'aded mücevher ü murassa' hançer ve bir kabza şemşîr-i 'adüvv-tedmîr ve envâ'-ı nevâziş ü iltifâtı mütezammın hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn irsâl buyuruldu.

İnhizâm-ı sefâyin-i düşmen-i dîn

Kapudân-ı Şehriyârî, dâmâd-ı mükerrem Hüseyin Paşa hazretleri Donanma-yi hümâyûn ile rûy-i deryâda olan sefâ'in-i küffâr üzerine hücum ve on sâ'at mikdârı ceng ü cidâl olduğunda, 'avn ü 'inâyet-i Hudâvend-i lâ-yezâl ile 'asâkir-i İslâm mazhar-ı zafer-i Perverdigâr olup, taraf-ı küffârdan on sefine [19a] esir ve üç sefine dahi harîk bi'n-nâr ve bakıyyetü's-süyüfu dahi iskeliyyeye firâr eylediklerinde, Kapudân-ı müşârûn ileyh vukû' bulan fütühâtı cânib-i Serdâr-ı ekremî'ye 'arz u i'lâm eylediler.

Zuhûr-ı elçi-i düşmen-i dîn be-Ordu-yi hümâyûn

Düşmen-i dîn tarafından sulh u salâh niyâzını hâvî göndürdükleri elçi-i sefir, çehre-sâyî-i hazret-i Sadâret-masîr olduğunda, bundan akdem derkâr oldukları hud'a vü hyânetleri tab'-ı Devlet-i 'aliyye'den mensî olmayup, bu def'a dahi niyâzları hîle vü hud'aya mebnî olduğu melhûz-ı tab'-ı erkân-ı devlet olmağın ve öteden berü Francelü hiyel ü hyânet ile mecbûl ve sulh u salâhda kâzîb oldukları mülâbesi[yle], elçi-i mesfûra bu minvâl üzere cevâb buyurdular ki: "Kal'a-i Mısır'ı sizin teslim eylemenize ihtiyâcımız olmayup, bi-'inâyetillâhi Te'âlâ cümlemenizi tu'me-i tîğ-i âb-dâr eyleyerek, sâye-i Şehinşâhî'de yed-i menhûsunuzdan halâs eyleyiz". Bu misillü hakîmâne 'itâbdan sonra, elçi-i mesfûr me'yûsen 'avdet etdirdiler. Elçi-i mesfûr dahi ahvâlî çasârlarına bildirüp, 'asâkir-i İslâm'ın, üzerlerine 'azîmet eyleyeceğın tefhîm eyledükde, edevât-ı cenglerine takviyete kıyâm üzere oldular.

'Azîmet-i Ordu-yi hümâyûn

Serdâr-ı ekrem hazretleri Ordu-yi hümâyûn olduğu mahalde mühimmâtı harb ü darbu tertîb ü itmâm ve ictimâ'-ı 'âmme-i 'asâkir-i İslâm eylediklerinden sonra, [19b] tayy-i tûmâr-ı hatt-ı tirhâl ile mahall-i merkûmdan 'azîmet ve müste'inen billâhi Te'âlâ 'adü-yi dîn üzerine hareket ve 'asâkir-i deryâ-hurûş ile Kâhire-i Mısır'ın nisf sâ'at kurbû mahalde lenger-endâz-ı ikâmet ve nasb-ı hıyâm u kıyâm olunup, Serdâr-ı ekrem-i celîlül-mikdâr kemâl-i 'izz-i vekâr ile nasb olunan Otâk-ı mu'allâ-tâk-ı Âsafâne'lerine nüzûl buyurduktan sonra, on bin mikdârı dilâverân-ı guzâtdân

49 "أَيُّدُهُ اللَّهُ تَعَالَى وَ أَيْتَاهُ" = Allah (c.c.) onu (ve onun saltanatını) ebedî kılsın" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

Şâm Kapusu muhâfazasına ve muhâsarasına ta'yîn ve kusûr 'asâkir-i nusrat-medâr ile kal'a-i merkûmenin cevânib-i erba'asını muhâsaraya bezl-i tâb ü tûvân eylediler. Ertesi [yevm] ittifâk-ı ârây-ı havâss u 'avâm ile ceng ü harbe mübâşeret olunup, her biri ellîşer vakıyye gülle atar üç yüz pâre top ve bî-nihâye humpara ve sâ'ir âlât-ı harb ü darbı hâzır u âmâde birle, ertesi yevm taraf-ı İslâmiyân'dan külliyyetlü top ve humparaya yek-fetilden âteş verildükde, şiddet-i darbından zemîn ü zemân harekete geldi. Gâziyân-ı dilâverân müste'inen billâh ferdâsı yevm kati vâfir endâhte-i top u tüfeng birle iki binden mütecâviz kâfiri helâk eylediler. Bi-'avnillâhi Te'âlâ bu sâl-i nusrat-me'âlde her kangı kal'aya kemend-endâz-ı intikâm oldular ise, zûr-bâzû-yi şecâ'atle kabza-i tasarrufa getürdikleri melâ'in-i bed-âyînin kulûb-i hâ'if[e]lerine vesile-i ru'b u hirâs olup, kasd-i hücum ile âmâde olan [20a] cün[û]d-i muvahhidinin cünbiş ü celâdetlerin gördüklerinde, dil-i mer'ûblarından tâkat ü mukâvemet meslûb olup, livâ'-i ceng ü harb yerine ra'yet-i istimân va'z ve zemzeme-i "el-Âmân"ı cânib-i âsumâna ref eylediler. Cenâb-ı Serdâr-ı ekremî tarafından istimânlarına kat'â i'tibâr olunmayup, ol rûz-i dehşet-endûzda beş yüz dâne âteş yağdırıldı. Ve niçe niçe küffârın rûh-ı mekrûhları cânib-i nîrâna göndürüldü. Kırk binden mütecâviz melâ'in-i bed-âyînin ordu üzerine hücum dâ'iyyesiyle kal'adan hurûc eylediklerinde, Ordu-yi hümâyûn cânibinden üzerlerine 'asker ta'yîn olunmak lâzimededen olup, Arnavud 'asâkirine teklif olundukda: "Ulûfemizin bekâyâsı cânib-i mîrîden teslim olunmaz ise gidemeziz" deyü kat'i cevâb ve huzûr-ı Sadr-ı 'âlî'ye varup gulüvv eylemeleriyle, Serdâr-ı ekrem-i kâmkâr bizzât kendüleri ceng ü harbe mübâderet[e] niyyet eyleyüp, Otâk-ı 'âlî'lerinden hurûc ve gâziyâna kalb-i kuvvet ü tesliyet verdiler.

Bundan akdem küffâr-ı hâk-sâr 'asâkir-i İslâm'ı aldatup⁵⁰, ba'dehû derkâr oldukları hiyel ü şeytanetlerinden nâşî, Serdâr-ı ekrem-i kâmkâr istimânlarına kat'â i'tibâr buyurmayup, mekr ü keyd-i a'dâdan cünûd-i muvahhidini cenâb-ı Kibriyâ'ya isti'âze ve ba'de-ez-edâ'-i hâcet-i salât, Sipehsâlâr-ı dil-âgâh kalben ve kâliben i'mâl-i enâmîl-i efkâr ve müteveccih-i cenâb-ı Perverdigâr olup, eşk-i çeşm-nisârlarıyla gülgün-sâz-ı [20b] seccâde vü niyâz oldukdan sonra, dideleri giryân ve lihyelerine eşk revân ü seyelâna başlayarak, esb-i nâz-ı güster-endâm ve pâkîze-hırâma sûvâr ve derûn-ı sadâkat-meşhûnlarda misâl-i nûr-ı sâtu' leme'an eden ihlâs-ı diyânet-ihtisâs muktezâsı[nca] şemşîr-i 'adüvv-tedmîrin destine alup, dilîrân-ı guzâtın kafâlarında durup: "Sizleri görelim. Metânet ü celâdet eyleyelim. Vakit gayret ve zemân fırsattır. Dünyâda ihrâz-ı nâm u şân ve gazâ vü cihâd ve 'ukbâda kesb-i derecât ü istis'âd edecek zemân-ı sa'y ü gayretidir" deyerek rû'esây-ı 'askere ve âhâd-ı leşkere takviyet ü teşvîka kıyâm birle cevâhir-i matbu'u'z-zevâhir-i rûşd ü sedâd ve 'ulüvv-i himmet-i Hudâ-dâd'ı temâm-ı mahallinde ibrâza ibtidâr ve Devlet-i 'aliyye-i dâ'imü's-satvetin kuvvet-i kâhire ve şevket-i bâhiresin kemâ-hüve-hakkâhî i'lân ü izhâr zımnında mahkeme-i kübrâda isbât-ı vücûd-i dirâyet-i zât ve ityân-ı şühûd-i kıyâset-simât ile 'asâkir-i İslâm'a kavlen ve fi'len bâ'is-i gayret ve mâlen ve bedenlen mücib-i şecâ'at olacak harekât-ı 'âkılâne ve tedâbir-i 'âlem-pesend-i Âsafâne'ye muvaffak ve sine-i pür-sekînesin kât kât dürû'-ı hamîyyet ü gayret ile pür ü memlû olduğu beyne'l-'asâkir zâhir ü muhakkak olduğundan, 'asâkir-i İslâm dahi kavüyyü'l-kalb oldular. Müdâfa'a-i düşmen-i dînde pâ-ber-cây-ı sebât ü temkîn olan gâziyân-ı muvahhidin ve

50 Metinde bu kelime "aldayup (الدايوپ)" şeklinde kaydedilmiştir.

dilâverân-ı mucâhidin-i cüyüşân u hurüşân bir uğûrdan "Allâh! Allâh!" nidây-ı mehib-sadâlarıyla velvele-bahşây-ı [21a] zemîn ü zemân olarak, na'ra-i cân-güdâz-ı dâr-gûr ve zemzeme-i salât ü tekbîr, gulgele-i gülbâng-ı Muhammed'i ve uğûr-ı dîn-i mübînde kesb-i şehâdet ve gazâ maksadı ile yek-fetilden üzerlerine on binden müteçâviz tûfeng-i ra'd-âhengîn dâneleri âteş-efşân ve fâsıla verilmeyüp, nesâ'im-i nusrat cânib-i İslâmiyân'da vezân olduğu "*Nasrun minallâhi ve fethun karîb*"⁵¹ gûş-i hûş-i gâziyân-ı meded-resân oldukda, cümle 'asâkir-i nusrat-nişân mütevekkilen 'alellâhi'l-Melik'l-Mennân ve müste'inen billâhi'l-'Azîzi'r-Rahmân "*Neccânâ mine'l-kavmi'z-zâlimîn*"⁵² iktibâsını vird-i zebân ederek, Şâm Kapusu'n hedm ve andan sell-i seyf ile a'dâ-i bed-fercâm üzerine 'azamet-i tekbîr, gülbâng-ı tehliil ile şîrâne vü merdâne hücûm u iktihâmlarında, 'avn ü 'inâyet-i Melik-i 'Allâm ile leşker-i a'dâ pâ-mâl ve sadme-i nikâyet ü nekâl olup, sît u sadây-ı ceng-âverân ve hây [u] hüy-ı erbâb-ı tuğyân ve âvâze-i tabl-ı nefîr ve şa'sa'-i şemşîr [û] tîr, sâ'ika-i top u tûfeng-i ra'd-âheng ve na'ra-i ehl-i ceng bir mertebeye vardı ki, zemîn ü zemân lertzân olup, [msra]:

Sanasın kopdu ol yerde kıyâmet

Ve'l-hâsıl bu ceng ü savâş iştîdâdından heft-âsumânda dîde-güşây-ı seyr ü temâşâ olan melâ'ike-i Rahmân ve ervâh-ı şühedâ'-i fihâm "*Yensurkümü'r-Rahmân ve 'aleyküm 'avnü'r-Rahmân*"⁵³ du'âlarına kıyâm üzere olmalarıyla, bi-hamdillâhi Te'âlâ küffâra bir mertebe kılıc çalındı ki, ilâ-yevmi'l-kıyâm nakş-ı kitâbe-i rûzgâr oldu. On beş bin kadar [21b] melâ'in-i düzah-karar tu'me-i şemşîr-i âb-dâr ve niçeleri mecruh ve bakıyyetü's-süyûf olanları dahi İngirüs Re'isi'nin recâ vü ilticâlarına binâ'en, cümle-i top ve mühimmât ve eslihaların ahz birle Kapudân-ı deryâ Hüseyn Paşa hazretlerine teslim ve sefâyinlere nakl olunup, münhezimen ve me'yüsen diyâr-ı nekbet-medârlarına doğru bād-bân-güşây-ı husrân ü idbâr oldular, "*Îlâ cehenneme ve bi'se'-masîr*"⁵⁴.

Cenâb-ı Serdâr-ı ekrem-i celîlül'l-mikdâr fütühâtın 'akûbinde secde-i teşekkûre ibtidâr ve envâ'-ı hamd ü senâ eylediler. Ma'lûm-i 'âlemiyân ve müstagnün 'ani'l-beyândır ki, ol Vekîl-i mutlak-ı 'âlî-himem, veliyyü'n-ni'am-ı 'âlem, bâ'is-i âsâyiş-i ümem ve Sadr-ı sudûr-ı ekrem hazretlerinin fi-sebîllâhi Te'âlâ bâdi olduğu gazâ vü cihâd ve uğûr-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûn-ı hazret-i Tâcdârî'de ihlâs-ı derûn-ı sadâkat-ihtisâs ve harekât-ı sâdikâne ve tedâbir-i 'âlem-pesend-i Âsafâne'siyle vücûda gelen fütühât ü gazavâtın misli mesbûk değildir. [beyt]:

- 51 " وَأُخْرِى تُجَيِّوْنَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ = Yardım Allah'tandır" anlamına gelen bu cümle, " وَأُخْرِى تُجَيِّوْنَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ = Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Müminleri (bunlarla) müjdele" (Kur'an, Saff, LXI/13) ayetinin orta kısmından alınmıştır.
- 52 " نَجِّنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ = Bizî zalimler topluluğundan kurtaran (Allah'a hamdolsun)" anlamına gelen cümle, " فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ فَقُلْ هَذَا لِي الَّذِي نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ = (Ey Nüh!) Sen, yanındakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde: 'Bizî zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun' de" (Kur'an, Mû'minûn, XXIII/28) ayetinin orta kısmından iktibâsla kaydedilmiştir.
- 53 " يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا سُبْحٰنَ رَبِّنَا الَّذِيْ يَخْلُقُ مَا يَشٰۤئُ وَيَخْتَارُ ۗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۗ عِندَ رَبِّنَا الْحُكْمُ ۗ يَوْمَ لَا حِشْبَۃَ لِّلْعٰمِلِيْنَ ۗ اِنَّ رَبَّنَا لَشَدِيْدُ الْحِقَابِ = Yardımınız Rahmân olsun. Rahmân olan Allah'ın (c.c.) yardımını sizin üzerinize olsun" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.
- 54 " إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ = (Onlar) cehenneme (gideceklerdir) ve o gidilecek yer ne de kötüdür!" anlamına gelen bu cümle, " وَتَأْوِيْنُهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ = Onların varacağı yer cehennemdir. O gidilecek yer ne de kötüdür!" (Kur'an, Tevbe, IX/73; Tahrîm, LXVI/9) ayetlerinden mülhem olarak kaydedilmiştir.

'Arşa âs şimdengerü tiğ-i Süreyyâ-cevher'i
Bir gazâ etdin ki, memnûn eyledin Peygamber'i⁵⁵

mazmûnu Memâlik-i mahrûse'de gûş-zed-i müslimine şöyle nidây-ı beşâret sadâ
erişdi ki, [mısra']:

'Azîz ola, 'azîzen Ümm-i <ve> dünyâ'yı du'â aldı

Bu ni'âm-i celilenin teşekkürü zımında cümle havâss u 'avâm ve nisvân ü sibyan,
ez-dil ü cân du'ây-ı hazret-i Zillullâhî ve senâ'-i cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye muvâzabet
ü meşgûl [oldular].

İksây-ı semmûr be-erkân-ı devlet

İşbu fütûhât-ı 'azîm[e]den sonra, cümle ricâl-i Devlet-i 'aliyye [22a] ve erkân-ı
Saltanat-ı seniyye ve rû'esây-ı tavâyif-i 'askeriyye Otâk-ı hazret-i Âsafî'ye varup
"Mübârek bâd-ı gazâ" dediler. Serdâr-ı ekrem-i kâm-kâr hazretleri dahi 'alâ-
merâtibihim semmûr kürkler ve hil'atler iksâ ve sorguclar ve bahşîşler in'âmıyla ikrâm
buyurduklarından sonra, ber-mu'tâd-ı kadîm alay-ı 'uzmâ ve ihtîşâm-ı bî-hetmâ ile
derûn-ı kal'aya teşrif ve ümerâdan Murâd Beg'in hânesinde meks ü ârâm ve kal'anın
münhedim olan mahallerinin ta'mîr ü termîmini fermân buyurdular.

İrsâl-i telhîs-ı Serdâr-ı ekrem

Bu hengâm-ı nusrat-encâmında bâ'avn ü 'inâyet-i Melik-i 'Allâm 'adû-yi dîn-i
mübînden gereği gibi ahz ü intikâm ve belde-i Mısır feth u teshîr ve müyesser-i
dest-i İslâm olduğu peyâm-ı meserret-irtisâmını hâvî tebşîr-nâme-i Sadr-ı 'âlî ile hâlâ
Kethudây-i bevâbîn-i hazret-i Sadâret-penâhî sa'âdetlû Sibğatullâh Efendi⁵⁶, bâ-
sûr'at ü isti'câl Rikâb-ı kâm-yâb-ı Mülûkâne'ye irsâl buyurulmağın, mûmâ ileyh Der-i
devlet-medâr'a vâsil ve Kâ'im-makâm 'Abdullâh Paşa bundan akdem 'azl olmağın, hâlâ
Rikâb-ı hümâyûn Kâ'im-makâm'ı Bekîr Paşa hazretleriyle⁵⁷ ve andan Dârü's-sa'âdeti's-

55 Müellifin kaydettiği bu beyit Nefî'ye ait olup, Sultân II. Osmân'a yazılmış methiyenin iki farklı beyitinde yer alan mısraların bir araya getirilmesi suretiyle kaydedilmiştir. Nefî'ye ait bu kasidenin tamamı için bk. Ömer Nefî, *Nefî Diwanı*, haz. Metin Akkuş, Ankara 1993, s. 90-94.

56 Müellif burada verdiği bilgide isimleri karıştırmıştır. Zira Mısır'ın fethine dair müjdeyi Sadrazam'ın değil, Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın Kapı Kethudası Selim Sâbit Efendi İstanbul'a ulaştırmış (25 C 1216 / 2 Kasım 1801) ve huzura kabul edildikten sonra kendisine çeşitli hediyeler verilmiştir (Sarıkaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 598). Sibğatullah Ağa ise Bonapart'ın Mısır'dan kaçmasından sonra Kleber ile yapılan anlaşmanın tasdiknâmesini İstanbul'a (Ramazân 1214 / Ocak - Şubat 1800) götürmüştür (Sarıkaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 425; İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 165).

57 Daha önce geçen bir başlıkta da (Hareket-i Sadr-ı 'âlî ve Ordu-yi hümâyûn be-sahrây-ı Haydar-paşa) zikrettiğimiz üzere müellifimiz bu iki zatın görevlerini birbirine karıştırmıştır. Zira Sadâret Kaymakamlığı'na önce Ebûbekîr Paşa tayin edilmiş, daha sonra azledilerek yerine Abdullah Paşa getirilmiştir. Abdullah Paşa vefat edinceye kadar da (2 L 1216/ 5 Şubat 1802) bu görevini devam ettirmiş, vefatından sonra yerine vezirlik payesiyle Divân-ı

şerife Ağası hazretleriyle görüşüp, takdim-i mâ-vaka' eylediklerinden sonra, taraf-ı Şehriyârî'den huzûr-ı hümâyûn-ı Şâhâne'ye matlûb buyurulmağın, icrây-ı emr-i merâsim-i zemîn-bûsî edâsından sonra, vukû'-yâfte olan fûtûhâtı 'alâ-mâ-hüve'l-vâkı' cenâb-ı Şehriyâr-ı gerdûn-vekkâr hazretlerine tebşîr ve telhîs-ı hazret-i Sadr-ı 'âlî'yi takdîm [22b] eyledikde, muhât-ı 'ilm-i 'âlem-ârây-ı Mülûkâne buyrulmağın ve fevka'l-'gâye mahzûziyyet-i Şâhâne hâsıl olmağın, mûmâ ileyh hakkında eltâf-ı Şehinşâhî lem'a-rîz olup, kariha-i sabiha-i hümâyûndan Silahşörlük in'am ve der-'akab bâ-pâye-i Mîr-âhûrî-i safîr-i Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı 'âlî'lik ihsân birle beyne'l-akrân müftehr u mübâhî buyuruldu.

Tenbîh-i Donanma-yi hümâyûn

Taraf-ı cenâb-ı Şehriyârî'den yedi gün donanma olunmasına fermân sâdır ve Memâlik-i mahrûse-i Pâdişâhî'de 'azîm donanmalar olundu.

İrsâl-i hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ve teşrifât-ı hümâyûn

Zât-i kadîm-i selâtîn-i 'Osmânî ve tavr-ı müstedîm-i übehhet-karîn-i Sâhib-krânî üzere fazl-ı cenâb-ı Melikû'l-Müte'âl ile müceddeden Memâlik-i 'inde'l-mesâlik-i Pâdişâhî'ye idhâl kılınan Mîr-ı Kâhire'nin tebrik ü tehniye-i fethi zımında du'ây-ı hayr-ı icâbet-makrûn-ı hazret-i Şehriyârî-i şefekat-nümünü hâvî bir kıt'a hatt-ı hümâyûn-ı 'inâyet-makrûn-ı Tâcdârî ile Serdâr-ı ekrem hazretlerinin hem-'inân-ı mürâfekatları olan vüzerây-ı 'izâm hazerâtı ve sâ'ir me'mûr-ı ma'iyetleri olan Ocak ağaları ve bi'l-cümle erkân ve ricâl ve hâcegân ve 'umûmen rû'esâ ve zâbitân ve şecâ'atleri zâhir olan efrâd-ı 'asâkir-i nusrat-akrân mazhar-ı telettûfât-ı Şâhâne ve melhûz-ı 'ayn-i 'inâyet-i Pâdişâhâne kılınmağla, 'avâtuf-ı celîle-i Şâhâne ve 'avârif-i behiyye-i cemîle-i Husrevâne'den mücevher ve sîm ü zer [23a] çelengler ve semmûrun ve hil'atler ile hâlâ Rikâb-ı hümâyûn'da mevcûd olan Sibğatullâh Efendi⁵⁸, Ordu-yi nusrat-makrûn'a vusûl bulmakdan nâşî, Serdâr-ı ekrem-i 'âlî-mikdâr hazretleri dahi cümleyi Otâk-ı zer-nitâk-ı Hidîvâne'lerine da'vet ve hatt-ı hümâyûn-ı mülâtafet-makrûn-ı Şehinşâhî ve teşrifât-ı mevhebet-nümün-ı Cihân-penâhî'yi hutuvât-ı iclâl ü ta'zîm ile istikbâl ü telsîm buyurdıklarından sonra, feth ve krâ'at birle fehvây-ı beşâret-ihativâsı herkese i'lân ü işâ'at olunup, ba'dehû ibtidâ kendülere tahsîs kılınan mücevher ve zerrîn sorgucu ârâyiş-i küşe-i destâr ve semmûr kürkü ziver-i düş-i iftihâr ve mücevher zer-hançeri bâ'is-i mübâhât edinüp, tahsîl-i nisâb u kâm-rânî eylediler.

Vüzerây-ı 'izâm ve erkân ve a'yân ve sâ'irlerden her birilerine dahi 'alâ-merâtibihim şân ü menziletlerine göre semmûr kürkleri ve çelengler ihsânıyla düş u ru'ûsların pür-zîb ü ziver ve du'ây-ı Pâdişâhî'yi cümleye ezber etdirdiler.

hümâyûn Çavuşbaşı Seyyid Mustafa Bey tayin edilmiştir (Sarıkaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 619, 624-625).

58 Müellif buradaki ismi yanlış kaydetmiş gözükmektedir. Zira İstanbul'dan gönderilen hediyeleri Mirahur-ı Evvel Şemseddin Beyefendi orduya ulaştırmıştır (Sarıkaya, *Ahmed Vâsîf Efendi...*, s. 592; İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 229).

Sûret-i hatt-ı hümâyûn

"Sen ki, Vezîr-i a'zam'ım ve Serdâr-ı ekrem'im, düstür-i mükerrem ü mu'azzam Gâzî el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa'sın. Ve siz ki, vüzerây-ı 'izâm ve Mîr-i mîrân-ı kirâm ve Dergâh-ı mu'allâ yeniçerilerisiniz. Ve siz ki, sipâh ve silahdârân ve cebeci ve topçu ocakları ağaları⁵⁹ ve ocaklar kethudâları ve zâbitân ve sâ'ir dîn-i mübîn uğruna iş görmüş ve niçe niçe gazâ vü cihâdda bulunup, [23b] zahmet ü meşakkat çekmiş emekdâr ve ihtiyârları ve 'umûmen guzât-ı muvahhidinin sagîr u kebirleri ki, sizsiniz. Cümledenizi selâm-ı selâmet-encâm-ı Mülûkâne'm ile taltif eylediğimizden sonra, bu evân-ı yümn-iştimâlde bi-'inâyetillâhî'l-Meliki'l-Mennân Kal'a-i Kâhire-i Mısır'ın bend-i kemend-i teshîr olup, küffâr-ı düzah-karâra envâ'-ı hizlân ile dil-hâh-ı hümâyûnum üzere 'ukûbet olunduğu haberi Rikâb-ı hümâyûn'uma meserret-bahş oldukda, dergâh-ı Vâhibül-'atâyâ'ya envâ'-ı hamd ü senâ kılınmıştır. Fe-hamden sümme hamden sümme hamden, bu fûtûhât-ı celile tab'ıma ferah-bahş ve zihni latifime meserret-nakş olmuştur. Cenâb-ı Hâhk-ı lâ-yezâlden tazarru' u niyâz olunur ki, niçe niçe fûtûhât-ı celile vücûda gelüp, dâ'imâ küffâr-ı hâk-sâr, hufra-i nâr olmakdan hâlî olmayalar. Sana ve ol sefer-i zafer-eserde uğûr-ı dîn [û] devletimde taşâ yaslanup ve tobraka döşenüp, gâzî ve mücâhidin kullarımın vazî' u şerîfine ve sagîr u kebirine nân u ni'metim helâl olsun. Yüzünüz âk olsun. Temâm-ı dil-hâh-ı hümâyûnum üzere gayret ü hamîyyet eylediniz. Cümledeniz du'â'-i eser-i Husrevâne'me mazhar düşdünüz. Cân ve baş ile uğûr-ı hümâyûnumda çalışan kullarım hakkında 'inâyet ü ihsânım mebzûldur. Hâliyâ 'avâtıf-ı 'aliyye-i Mülûkâne'mden seni üç murassa' sorguc ve bir 'aded mücevher zer-hançer ve hâssa kürklerimden bir ferve-i semmûr irsâliyle teşrîf buyurdum. Cenâb-ı Hudâvend-i lâ-yezâl dâ'imâ düşmen-i dîn-i bed-âyîni [24a] tu'me-i şemşîr-i âb-dâr olmakdan hâlî eylemeye, âmîn!" temme.

'Azîmet-i Ordu-yi hümâyûn

Ordu-yi hümâyûn-ı nusrat-makrûnun müddet-i ikâmeti sekiz aya bâliğ ü resîde ve belde-i merkûmun her bir umûr u husûsu itmâm ü tekmile peyveste ve hîn-i muhârebede münhedim olan mahalleri ta'mîr ü tetmîm ve bu evânda Ordu-yi hümâyûn'un Der-'aliyye'ye 'azîmetini mütezammın hatt-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûn şeref-sudûr eylemeğin, Serdâr-ı ekrem-i bülend-iktidâr derûn-ı Mısır'a Mehmed Paşa'yı Vâlî nasb ve etrâf klâ'lara mîr-i mîrânlar ta'yîn buyurmağın, emr-i muhâfazada kıyâm üzere oldular. Bâ-fermûde-i hazret-i Sadr-ı 'âlî, ma'nûn u mutantan alay tertîb olunup, bi'l-'izzî ve'l-ihtîşâm derûn-ı beldeden 'azîmet ve cünbiş-i harekete kıyâm ve meymenet-bahş-ı menâzil ü merâhil olarak Â<R>zâb Kubbesi nâm mahalle ve andan Filbis'e ve andan Sâlihiyye'ye ve andan 'Arîş'e ve andan Kazze [كازة = Gazze] nâm mahalle ve andan Remle'ye ve andan Cîsr-i Ya'kûb'a ve andan Muzayrib'e ve andan Şâm-ı şerîfe nasb-ı hyâm olundu. Çend-rûz ikâmetden sonra, Kutayfe nâm menzile ve andan Meğâra'ya ve andan Hamâ'ya, andan Halebû's-şehbâ'ya teşrîf buyuruldu. Ve andan 'A[yn]ntâb'a ve Malatya'ya nasb-ı otâk olundu. Andan dahi 'azîmet ü hareket olunup, kat'-ı menâzil ve tayy-i merâhil eyleyerek ve esnây-ı râhda beytütet olunarak, Âsitâne-i 'aliyye'ye üç sâ'at mesâfede ikâmet olundu.

59 Bu kelimeye ek olarak yazılmış olan "-sınız (سكن)" ibaresinin üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.

Vürūd-i Silahdâr-ı Şehriyârî

[24b] Serdâr-ı ekrem-i Âsaf-şiyem hazretlerinin mahall-i merkûma teşrifleri muhât-ı 'ilm-i 'âlem-ârây-ı Şehinşâhî oldukda, hûş-âmedî zımnında semmûr-ı fâ'izu's-sûr ile Silahdâr Ağa hazretleri irsâl buyurulmağın, mûmâ ileyh hazretleri ve Kethudây-ı Mehdi-i 'ulyâ olan Ağa-yı muhterem hazretleri ve ricâl-i devletden ba'zıları Ordu-yi hümâyûn'a vâsil oldular. Ertesi yevm Üskûdâr'a kemâl-i fer u haşmet ile teşrif ve cümle erkân-ı devlet ve a'yân-ı Saltanat ve Şeyhulislâm semâhatlü Efendi ve sâ'ir 'ulemâ-i 'izâm ve müderrisin-i kirâm istikbâl-i Serdâr-ı ekrem-i 'âlî-makâm için anda mevcûd olmalarıyla, müşârun ileyhim hazretleriyle görüşülüp, ol yevm anda istirâhat ve 'azîm ziyâfet olunduktan sonra, ferdâsı gün ma'nûn u mutantan alay-ı 'uzmâ ve ihtîşâm-ı bî-hemtâ ile bî'l-yûmni ve l-ikbâl etraf-ı râhda saff-beste-i selâm olan tâ'ife-i yeniçeriyân ve cebeciyân ve sâ'ir temâşâ'yâna rifat-bahş-i selâm olarak, dâr-ı şevket-medâr-ı Husrevâne'ye sâye-endâz-ı iclâl oldular. Ber-mu'tâd-ı kadîm huzûr-ı lâmi'u'n-nûr-ı Şâhâne'ye rû-mâl eylediklerinde, cenâb-ı Zill-i İlâh-i Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretleri Serdâr-ı ekrem'lerinin rızây-ı Şâhâne'lerine mutâbık ve dil-hâh-ı hümâyûnlarına muvâfık harekât-ı Âsafâne'lerinden nâşi, izhâr-ı memnûniyyet ve ibrâz-ı mahzûziyyet eyleyerek, envâ'-ı nevâziş ü ikrâm ve mezîd-i tevkîr ü iltifât u ihtirâm birle dûş-i hamîyyet-pûş-i Hıdivâne'lerine [25a] bir ferve-i a'lâ semmûr iksâ ve mücevher hançer ve murassa' sorguc ihsânıyla merâsimi itmâmdan sonra, Sadra'zam-ı 'ulüvvü'l-himem hazretleri dahi du'ây-ı devlet-i Pâdişâhî'yi vird-i zebân ederek, Bâb-ı 'âlî'den Serây-ı Asafâne'lerine teşrif ve rûzân ü şebân lâzime-i 'uhde-i 'aliyyeleri olan ru'yet-i umûr-ı 'ibâdullâha kıyâm ve in[ti]zâm-ı Memâlik-i mahrûse-i Pâdişâhî'ye bezl-i nakdiyye-i himmet ve sa'y ü dikkat ü ihtimâm oldular.

Ol Vezîr-i a'zam-ı⁶⁰ kerîmü's-şiyem ve ol Vekîl-i mutlak-ı 'âlî-himem Gâzî el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa hazretlerinin Rûtbe-i Vezâret-i 'uzmâ ve mesned-i Sadâret-i kübrâya teşriflerinden elâ-yevminâ-hâzâ isti'mâl buyurdukları mühr-i şeriflerinin sec'-i latîfi olan "*Şeved Yûsuf 'Azîz-i Mısır-ı dâreyn*"⁶¹ mazmûn-ı mülâtafet-nümûnu hâşiye-perdâz-ı nûsha-i ma'delet, dibâçe-i dîvân-ı râsihu'l-erkân-ı şefekat, ser-levha-i kânûn-nâme-i re'fet, kûnûz-ı gencîne-i iclâl ü devlet, gevher-i girân-mâye-i sıdk u merhamet olan zât-ı nâdiretû's-sîfât-ı Hıdivâne'lerinde meşhûd olup, tevîk-ı ni'me'r-refik-ı Perverdigârî ve bâ-himmet-i 'aliyye-i hazret-i Cihândârî, iklim-i Mısır'ı zulmet-i küfrden rehâ ve cenâb-ı Nebî Yûsuf-âsâ 'Azîz-i Mısır olup, 'âmme-i mü'minî[n]e ziyâ verdi. Cümle havâss u 'avâm ve sıbyân ü nisvân ol 'Azîz-i Mısır'ı dâr-ı 'ukbâda dahi mu'azzez ve gâziler hakkında mev'ûd olan ucûr-ı cezîleye nâ'il u mazhar olmaları da'avâtına müdâvemet ü muvâzabet üzere oldular.

[25b] Hemân cenâb-ı Terâtib-bahşây-ı eczây-ı ecsâm-ı mevcûdât ve Terâkib-fermây-ı 'anâsır-ı mahlûkât *celle şânühü*⁶² Devlet-i ebed-peyvend-i 'Osmâniyân, a'nî Halife-i Yezdân-ı 'adl-iktirân ve Süleymân-zemân, Veliyyü'-ni'am-i 'âlem, Mâlik-i rikâbü'l-

60 Bu kelimededen sonra gelen "kerem (كرم)" kelimesinin üzeri siyah mürekkeple çizilmiştir.

61 "شود يوسف عزيز مصر دارين" = Yusuf (Ziya Paşa) iki dünyanın Mısır'ının azizi olur" anlamına gelen Farsça bir cümledir.

62 "جَلْ شَانُهُ" = Onun şâni yüce olsun" anlamına gelen Arapça bir senâ cümlesidir.

ümem efendimiz hazretlerini serîr-i şevket-masîr-i Şâhâne'de ber-karâr u ber-devâm ve fimâ-ba'd dahi küffâr-ı hâk-sâr üzerine mansûr u muzaffer ve dâ'imâ a'dâ' ve bed-hâhların makhûr u müdemmer ve uğûr-ı hümâyûn-ı meymenet-makrûnlarında ez-dil ü cân sâha-i riyâz-ı şekâyık-sitân ve gazâ vü cihâda isâle-i zülâl-i rûh u revân etmeden tersân olmayup, Hakk-ı ni'am-i veliyy-i ni'meti tezkâr ederek, hamiyyet-i sâdikâne ve şecâ'at-i dilirâne izhâr eden kutb-ı dâ'ire-i Vezâret-i 'uzmâ ve şems-i tâbân-ı Vekâlet-i kübrâ ve teşrîf-sâz-ı makâm-ı Sadâret-i 'ulyâ, Sadr-ı 'âli-cenâb, düstûr-i me'âli-nisâb, devletlü, 'inâyetlü Gâzî el-Hâc Yûsuf Ziyâ Paşa *yesserallâhû mâ-yûrid ve mâ-yeşâ*⁶³ hazretlerinin kelime-i tâmmе-i terkûb-i hilm ü hikem ve hulâsa-i 'ulyây-i cûd ü kerem ve gevher-yektây-ı lutf ü himem olan vücûd-ı mes'ûd-ı 'âlem-sûd-ı mürüvvet-endûd-ı Âsafâne'lerin hatâ vu hatardan masûn ve sâye-i hemâ-vâye-i dâverânelerin 'amme-i bilâd u 'ibâd ve be-tahsis bu serhad-nişîn Bende'leri üzerinde devâma makrûn ve bed-hâh u bed-endişânların ber-bâdî vü harâb u perişâniye mevsûl eyleye, âmin! [26a]

[Nazm]

Fe-hamden sümme hamden 'âlemi zevk u safa aldı
Halâ'ik-ı cümle-deste sübha-i hamd ü senâ aldı
Çeküp dâmen-i zelihâyı sadâretden binüp rahşe
Melâ'ikler semâda pây-ı rahşından sadâ aldı
Semiyy-i hazret-i Yûsuf Peyâmber Sadrîa'zam kim
Kuşandı tiğ-i gayret-destine tîr-i vegâ aldı
Çün aldı Mısır'ı küffârın yedinden, cümle mü'minden
Mesâcid-i himem, me'âbid-i hângehlerde du'â aldı
Esir iken me'âbid hâssaten ol Câmi'-i Ezher
'Acab tedbîr ile "Ahsente" bî-rihb u gnâ aldı
İmâm-ı Şâfi'i'nin merkadin küffâr destinden
Vezîr-i şîr-i bî-zencîr bâ-izn-i Hudâ aldı
Halâs etdi esirden gürûh-i ehl-i İslâm'ı
Mâcid koymadı küffârda ber-vefk-ı rızâ aldı
Zebâniler yedinde koyma yâ Rabb dâr-ı 'ukbâda
Çü dünyâ kâmmı ber-vefk-ı me'mûl ü recâ aldı
Tazarru'la çü mecdi eylemişdi bu murâd için
Dû-dest-i berdâşte-i dergâh-ı 'arş u kibriyâ aldı
[26b]Beşâretle gelüp çifti tâtârın dedi târihin
'**Azîz ola 'azîzân Ümm-i dünyâ'yı Ziyâ aldı**
(عزیز اوله عزیزا ام دنیایی ضیا آلدی)

Sene 1216

63 "يَسِّرُ اللَّهُ مَا يُرِيدُ وَ مَا يَشَاءُ" = Allah (c.c.) (onun) dilediği ve arzu ettiği şeylere ulaşmasını kolaylaştırırın" anlamına gelen Arapça bir dua cümlesidir.

Ketebehü'l-Fakîr ile'l-Ganiyyi'l-Kadîr, müsevvedûn ve mübeyyezun in-makâle-i
celiyye [bi-kalemi] 'Abd-i nâçiz Mehmed Emîn eş-şehîr bi-Karahân-zâde
hâmiden lillâhi Te'âlâ ve sallıyyen 'alâ-nebiyyihi Muhâmmed ve âlihî
ve sahibihî ve dâ'iyyen ile'd-Devleti'l-
'aliyyeti ve vüzerâ'ihî
ve vükelâ'ihî

Târih-i tesvîd
Sene
1217

Târih li-ketbihâ
Sene
1221

Târih-i tebyîz
Sene
1219

Sevvedtü hâzihi'n-nûshate 'alâ mâ-semi'tü mine's-sikât

Kaynakça**Arşiv Kayıtları ve Yazma Eserler**

BOA, AE, SSLM.III, nr. 24664; HH, nr. 6547-A, 6788.

TSMA, nr. E. 5478/1.

Arif Mehmed Efendi, *Fetih-nâme-i Garrâ bâ-Tevârîh-ı Ra' nâ*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Kitaplığı, nr. 1438.

Ebubekir Celâleddin Efendi, *Mısır Fethine Dair Ebcedli Târihler*, Milli Kütüphane, nr. 06 Hk 3171.

Enderûnî, Osmân Vâsîf, *Mısır ve İskenderiyye ve Hicâz'ın Fethi Tevârihi*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 5501.

Gazânâme-i Gâzî el-Hac Ahmed Paşa, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4910; Milli Kütüphane, nr. 06 Hk 881.

Halil Nûrî, *Târîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, nr. 239.

Mehmed Emîn Karahân-zâde, *Târîhçe*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6114.

Mustafa Behcet Efendi, *Târîh-i Mısır (Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransis Tercemesi)*, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1351; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 19, 2448, 2452, 6034, 9628; Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, nr. 646. [Bazı nüshalarda Mütercim Âsım'ın ismi geçmekteyse de, bu eserin Behcet Efendi'ye ait olduğu tespit edilmiştir].

Mustafa Resmî, *Vak' a-nâme-i Mısır*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İbnülemin Kitaplığı, nr. 2697.

Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Târîh*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6018 [I. Kısım].

eş-Şihâbî, Haydâr, *Kıssatü Ahmed Paşa el-Cezzâr*, Bayerische Staatsbibliothek (Münih), Cod. Arab, nr. 428; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2393; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, nr. 3365.

Basma Eserler ve Akademik Çalışmalar

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşf'ül-Hafâ ve Müzîl'ül-İlbâs*, II, haz. Ahmed el-Halebî el-Attâr, Beyrut 1352.

Afyoncu, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2013.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh*, VI-VII, İstanbul 1309.

Albânî, Muhammed Nâsirüddin, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'îfeti ve'l-Mevzû'a*, I, Riyâd 1412/1992.

Arthur Goldschmidt, *Biographical Dictionary of Modern Egypt*, Colarado 2000.

Ayalon, David, "The Historian al-Jabarti and His Background" *BSOAS*, C. XXIII, Londra 1960, s. 217-249.

Ayyıldız, Kemal, *Mısır'ın 1798'de İşgaline Dair Mükâleme Mazbataları Mecmuası (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. Coşkun Üçok, Ankara 1992.

Baer, Gabriel, "Alî Mubarek's Khitat as a Source for the History of Modern Egypt", *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies from the Ottoman Conquest to the Unidet Arab Republic*, London 1968, s. 13-27.

Balic, Smail, *Katalog Der Türkischen Handschriften Der Österreichischen Nationalbibliothek, Neuerwerbungen 1864-1994*, Ankara 2006.

- Bloch, E., *Catalogue des Manuscrits Turcs*, II, Paris 1933.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (Zweiter Supplementband)*, II, Brill 1938.
- Bulut, Abdullah, "Râsîh'in Gemi ve Gemicilikle İlgili Bir Tarih Manzumesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa: 21, Erzurum 2003, s. 73-83.
- Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi / Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahîmûd-ı Sâni Tahlîl ve Tenkidli Metin*, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003.
- Can, Dilek, *Cezzar Ahmet Paşa*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 1968.
- el-Cebertî, Abdurrahman b. Hasan, 'Acâ'ibü'l-Âsâr fi't-Terâcîmi ve'l-Ahbâr (A.A. Abdurrahîm neşri), I-IV, Kahire 1997-1998.
-, *Mazharu't-Takdîs bi-Zevâli Devleti'l-Fransîs*, thk. Abdurrahîm Abdurrahman Abdurrahîm, Kahire 1998.
- Çelik, Yüksel, "Siyaset-Nasihât Literatürümüzde Nadir Bir Tür: Mısır'ın İşgali Üzerine III. Selim'e Sunulan Tesliyet-nâme", *Türk Kültürü İncelemeleri*, Sa. 22, İstanbul 2010, s. 85-126.
- Dânişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, İstanbul 1972.
- Deighton, H.S., "Some English Sources for the Study of Modern Egyptian History", *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies the Ottoman Conquest to the Unidet Arab Republic*, London 1968, s. 59-67.
- Delîlü'l-Matbû'âtî'l-Mısrıyye*, haz. Ahmed Muhammed Mansûr vdg., Kahire 1975.
- el-Yesû'î, Luyis Şeyhû, *el-Âdâbü'l-'Arabıyye fi Karnî't-Tâsi'i 'Aşer*, I, Beyrut 1910.
- Erkal, Abdülkadir, "Celâli'nin Mîr-i 'Âlem Adlı Mesnevisi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sa. 9, s. 65-77.
- Erkan, Mustafa, "Gazavatnâme", *DİA*, Ankara 1996, XIII, 439-440.
- Fatîm, Davud, *Tezkîre-i Hâtîmetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271.
- Führisü'l-Mahtûâtî'l-Türkiyyeti'l-Osmâniyye*, I, Kahire 1987.
- Flügel, Gustav, *Die Arabischen, Persischen, Türkischen, Handsschriften der. k.u.k. Hofbibliothek zu Wien*, II, Wien 1865.
- Ġazâ-nâme-i Cezzâr Ġazî el-Hacî Ahmed Paşa*, haz. Osman Koç, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992.
- Güler, Mustafa, *Cezzar Ahmet Paşa ve Akka Muhasarası*, İstanbul 2013.
- Haddad, George M., "The Historical Work of Niqula el-Turk 1763-1828", *Journal of the American Oriental Society*, C. 81, No. 3, Connecticut 1961, s. 247-251.
- Halil Merdem Bey, *A'yânü'l-Karnî's-Sâlisi 'Aşer fi'l-Fikri ve's-Siyâseti ve'l-İctimâ'*, tkd ve tlk. Adnan Merdem Bey, Beyrut 1977.
- Hamedân, Abdülhamid Salih – er-Rebdâvî, Mahmud, "el-Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", *Mevsû'atü A'lâmi'l-'Ulemâ' ve'l-Üdebâ'i'l-'Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 1426/2005, V, 102-104.
- el-Haşşâb, İsmail, *Hulâsâtün mâ-yürâd min Ahbârî'l-Emîr Murâd*, thk. Hamza Abdülaziz Bedr – Daniel Crecelius, Kahire 1992.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Mehmed Ali Paşa Döneminde Mısır'da Tercüme Hareketi ve Türkçe'nin Yeri", *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İstanbul 2005, s. 25-50.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, I, İstanbul 1988.
- İnân, Muhammed Abdullah, *Mısrü'l-İslâmiyye ve Târîhu'l-Hitâti'l-Mısrıyye*, Kahire 1350/1931.
-, *Mü'errihü Mısrî'l-İslâmiyye ve Mesâdirü't-Târîhi'l-Mısrî*, Kahire 1338/1969.

- İzzet Hasan Efendi, *el-Hamletü'l-Fransiyye 'alâ Mısır: Fî Dav'i Mahtûtün 'Osmânî, Mahtûtâtü Ziyânâme li-Dârendeli*, trc. Cemâl Said Abdülganî, Kahire 1999.
-, *Ziyânâme, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nun Napolyan'a Karşı Mısır Seferi (1798-1801)*, haz. M. İlkin Erkutun, İstanbul 2009.
- Kalâyî, Mehmed Emîn Refî' -i, *Dîvân-ı Refî' -i Kalâyî*, İstanbul 1284.
- Kamil Paşa, *Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i 'Alîyye-i 'Osmâniyye*, İstanbul 1327.
- Karahanoğlu, Müştak Hatifi – Kürzioğlu, Fahrettin, *Karahanoğlu Aile Tarihesi ve Karahanoğlu M. Muhtar'ın Şiirleri – Kitaplığı*, Erzurum 1986.
- Karatay, Fehmi Ethem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, II, İstanbul 1968.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Mü'ellifîn*, XIII, Beyrut ty.
- Kürzioğlu, Fahrettin, "Atatürk Üniversitesi'ne Kitapları Bağışlananlar", *Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı IV. Kitap: Çeşitli Konular*, Erzurum 1978, s. 200-238.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*, Ankara 1956.
- Maksudoğlu, Mehmet, "Cebertî, Abdurrahman b. Hasan", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 190-191.
- Maurice, Gaudefroy Demombynes, "Gaston Wiet – Nicolas Turc: Chronique d'Égypte 1798-1804, le Caire 1950", *Syria Revue d'Art Oriental et d'Archéologie*, Paris 1951, XXVIII, 149.
- Mehmed Tâhir, Bursalı, *Osmânî Mü'ellifleri*, I-III, İstanbul 1342.
- Mustafa Behcet Efendi, *Târîh-i Mısır Terceme-i Behcet Efendi*, İstanbul 1282.
- Mustafa Nûrî Paşa, *Netâyicü'l-Vucû'ât*, haz. Yılmaz Kurt, Ankara 2008.
- Nâcî, Züheyr Muhammed, "eş-Şihâbî, el-Emîr Haydar b. Ahmed", *Mevsû'atü A'lâmî'l-Ulemâ ve'l-Üdebâ'î'l-'Arab ve'l-Müslimîn*, Beyrut 2007, XV, 233-234.
- Nedîm, Ahmed, *Nedîm Dîvânı*, nşr. Hüseyin – Mustafa, İstanbul 1338-1340.
- Nefî, Ömer, *Nefî Divanı*, haz. Metin Akkuş, Ankara 1993.
- Ömer, Ömer Abdülazîz, *Abdurrahmân el-Cebertî ve Nikola et-Türk: Dirâse ve Mukârane*, Beyrut 1978.
- Reşid, Ahmed, *Haritalı ve Resimli Mükemmel Târîh-i 'Osmânî*, II, İstanbul 1327.
- Reybaud, Louis, *Histoire L'Expédition Française En Égypte*, I-X, Paris 1830-1836.
- Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, Nu. 171-201 (11 M 1282 – 23 S 1282 / 6 Haziran – 18 Temmuz 1865), Nu. 211 (7 Ra 1282 / 31 Temmuz 1865).
- es-Sagâni, Ebû'l-Fezâ'il Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Kureşî, *Mevzû'âtü's-Sagâni*, thk. Necm Abdurrahman Halef, Dimaşk 1980.
- Sarı, Nil, "Behcet Mustafa Efendi", *DİA*, İstanbul 1992, V, 345.
- Sarıkaya, Hüseyin, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ıku'l-Ahbâr'ı 1209-1219 (1794-1805)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- Shaw, Stanford J., "Turkish Source-Materials for Egyptian History", *Political and Social Change in Modern Egypt: Historical Studies the Ottoman Conquest to the Unidet Arab Republic*, London 1968, s. 28-48.
- Sürûrî Osman Efendi, *Dîvân-ı Sürûrî*, Bulak 1255.
- Sütçü, Tevfik, "Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Sa. XVI, İzmir 2013, s. 541-553.
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullâh Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, I-II, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2008.

- Şevki, Esseyid Mehmed, *Gazânâme-i Cezzâr Gâzi el-Hacc Ahmed Paşa*, haz. Faika Jale Özyalçın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans Bitirme Tezi, İstanbul 1971.
- eş-Şihâbî, Haydâr, *Târîhu'l-Emîr Haydâr eş-Şihâbî*, haz. Marun Ra'd, I-IV, Beyrut 1995.
- eş-Şiyâl, Cemaleddin, *Târîhü't-Tercemeti fî Mısır fî 'Ahdî'l-Hamlettî'l-Fransiyye*, Kahire 1420/2000.
- Tekindağ, Şehabeddin, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Banaparte'nin Akkâ Muhâsarası", *Tarih Dergisi*, C. XV, Sa. 20, İstanbul 1965, s. 1-20.
- Tokat Mutasarrıfı Haydar, *Târîh-i Umûmî (Mısır Tarihü)*, İstanbul 1320.
- et-Türkî, Muallim Nicolae, *Histoire de L'expédition des Français en Égypte par Nakoula el-Turk*, thk. ve trc. M. Desgranges Ainé, Paris 1839.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Başvekâlet Arşivinde Bonapart'ın Akkâ Muhasarasına Dair Bir Vekayiname", *Tarih Semineri Dergisi*, Sa. II, İstanbul 1938, s. 3-31.
- Walsh, Thomas, *Journal of the Late Campaign in Egypt: Including Descriptions of That Country, and of Gibraltar, Minorca, Malta, Marmorice and Macri with an Appendix; Containing Papers and Documents*, London 1803.
- Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm*, III, Beyrut 1992.